

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE – PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE**

SOUROZENECKÝ VZTAH V MLADŠÍM ŠKOLNÍM VĚKU

Vedoucí rigorózní práce:

PhDr. Ida Viktorová

Autorka:

Mgr. Helena Pacnerová

Měsíc a rok dokončení RP:

červen 2009

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze, 20. června 2009

Mgr. Helena Pacnerová

Za vedení mé rigorózní práce, za inspiraci a rady děkuji PhDr. Idě Viktorové.

Souhlasím s poskytnutím práce zájemcům ke studijním účelům.

ANOTACE

Tato rigorózní práce se zaměřuje na mapování sourozeneckého vztahu u dětí v mladším školním věku. Za svůj cíl si klade nalézt specifická témata, která v tomto vztahu v mladším školním věku vystupují. Odpověď hledá v odborné literatuře a kvalitativním výzkumu, který má za cíl uskutečnit sondu do prožívání sourozeneckého vztahu u osmi až desetiletých dětí. Na základě výsledků výzkumu se práce orientuje na rozbor dvou stěžejních témat, kterými jsou hry a konfliktní situace dětí. V jejich analýze se zobrazuje zcela konkrétní prožitek sourozeneckého vztahu dětí. Nalezneme zde informace o tom, jak své sourozence, sourozenecký vztah a sebe sama v rámci vztahu reflektují děti v mladším školním věku. Práce zachycuje společné a rozdílné rysy vztahu u dětí stejného a opačného pohlaví, nahlíží na vztah očima dětí dvou základních sourozeneckých pozic a zvýrazňuje obraz vztahu typický pro jednotlivé sourozenecké konstelace. Díky poznatkům několika autorů, kteří se sourozeneckými vztahy zabývají, jsou výsledky výzkumu vysvětleny v souvislosti s dynamickými ději vztahu, jako je ambivalence, rivalita, identifikace a deidentifikace.

ANNOTATION

In my rigorous thesis I focus at describing sibling relationship in middle childhood. I have an aim of finding those specific themes that emerge in this relationship in middle childhood. I search for answers in literature as well as in qualitative research. The purpose of this research is to make an insight into the ways this relationship is experienced by eight to ten-year-old children. On the basis of outcomes of this research I then focus on a detailed analysis of two crucial themes, namely the playing activities and conflict situations of children. In the analysis of these themes a concrete way is reflected of experiencing the sibling relationship in childhood. I provide information on how children in middle childhood perceive and reflect their siblings, the sibling relationship, and themselves in this relationship. This thesis captures both common as well as different aspects of this relationship with children of the same and opposite sex; it examines this relationship through the eyes of children in two basic sibling positions, and it highlights a picture of this relationship typical for various sibling constellations. Thanks to findings of several authors who have dealt with sibling relationships, the outcomes of my research are explained in connection to dynamic aspects of this relationship such as ambivalence, rivalry, identification, and deidentification.

OBSAH:

I. Úvod	7
II. Teorie	10
1. Význam sourozeneckého vztahu v životě dítěte v proměnách času	10
2. Výlučnost sourozeneckého vztahu mezi rodinnými a mimorodinnými vztahy	12
3. Vliv proměnných na utváření a podobu sourozeneckého vztahu	15
4. Vnitřní dynamika sourozeneckého vztahu.....	20
III. Výzkum	25
1. Úvod	25
1.1. Historie výzkumu	25
1.2. Metody výzkumu	25
1.3. Výzkumný vzorek	26
1.4. Panorama sourozeneckého vztahu očima dětí	27
2. Hra a konfliktní situace mimo hru	29
2.1. Bratři	30
2.1.1. Hra	30
2.1.2. Konfliktní situace mimo hru	38
2.1.3. Shrnutí	42
2.1.4. Interpretace	44
2.2. Sestry	48
2.2.1. Hra	48
2.2.2. Konfliktní situace mimo hru	53
2.2.3. Shrnutí	60
2.2.4. Interpretace.....	62
2.3. Sourozenci opačného pohlaví.....	65
2.3.1. Hra	65
2.3.2. Konfliktní situace mimo hru	71
2.3.3. Shrnutí	76
2.3.4. Interpretace	81
IV. Diskuze	83
1. Rekapitulace	83
2. Diskuze	86
V. Závěry	91
1. Závěry popisu her a konfliktů	91
2. Závěry k dynamickým dějům	92
3. Celkové závěry	93

Obsah

4. Návrhy pro další výzkum	95
Seznam použité literatury	96
Přílohy	98

I. ÚVOD

Cílem této práce je poskytnout náhled na vztah mezi sourozenci očima dětí v mladším školním věku. Zaměřím se na hledání témat sourozeneckého vztahu specifických pro mladší školní věk, která byla v odborné literatuře doposud jen velmi málo zmapována. Práce vychází z původní diplomové práce obhájené v roce 2005. Oproti diplomové práci je zde odlišně strukturována základní kapitola pojednávající o výstupech výzkumu se snahou lépe zachytit dynamiku vztahu, postihnout situaci sourozeneckého vztahu v plastičtější podobě. Kromě restrukturalce byly pozměněny i interpretace nálezů ve snaze o dotažení stěžejních myšlenek o krok dále. Zcela přepracovaná kapitola Diskuze tak odstoupila od porovnávání výstupů s autory uváděnými v teoretické části a více do hloubky pak diskutuje s východisky Alfreda Adlera, který je nepochybně významnou osobností v problematice sourozeneckých vztahů.

K úvahám o tématu této původní diplomové práce mě přivedly konkrétní zkušenosti s dětmi, které jsem získala při praxi v Dětském centru Paprsek. V průběhu konzultací a terapeutických sezení jsem s překvapením pozorovala, že jsou zde přímo nebo nepřímo přítomni kromě dítěte a rodičů také jeho sourozenci. Viděla jsem, jak do života jednotlivých dětí hluboce zasahuje nejen zkušenost ve vztahu s rodiči, ale také vlastní sourozenecká zkušenost. Dětské příběhy dávaly tušit, že prožitek takového vztahu je diametrálně odlišný od toho, co dítě zažívá s rodiči, vrstevníky a dalšími lidmi z okolí. Zkušenosti dětí, ve kterých sourozenci vystupovali střídavě v roli kamarádů a zaháněčů nudy, úhlavních nepřátel, ochránců nebo učitelů, mě inspirovaly k tomu, abych se tímto tématem začala více zabývat. Při studiu literatury orientované na sourozenecký vztah jsem však narazila na jakési prázdné místo v dosavadních poznacích o sourozeneckých vztazích. Zajímalo mě především, o čem tento vztah je a jak se jeho náplň a charakter proměňuje v průběhu života. Předpokládala jsem, že podobně jako jsou popsány například vztahy mezi rodiči a dětmi, tak budou popsány také vztahy sourozenecké. Přestože existují poměrně rozpracované popisy nejrůznějších vlivů sourozeneckých vztahů na budoucí osobnost člověka, nebo popisy charakteristik člověka podle jeho sourozenecké pozice, otázce procesu vzniku tohoto vlivu na osobnost a podobám sourozeneckého vztahu v jednotlivých obdobích lidského života bylo doposud věnováno jen málo pozornosti. Zkušenosti dětí z Dětského centra napovídají, že právě čas strávený se sourozencem a charakter vztahu s ním na nás má jedinečný vliv, který si často ani neuvědomujeme.

Má otázka, o čem je sourozenecký vztah, která vyplavala na povrch při poslechu příběhů a zkušeností dětí, je přirozeně velmi široká a nedá se v rigorózní práci obsáhnout. Zúžila jsem si proto svůj zájem na mladší školní věk, u něhož jsem předpokládala nejsnazší přístup k empirickému materiálu. Odpověď na svou otázku jsem tedy začala hledat přímo u dětí.

Za výzkumné metody pro svůj výzkum jsem si zvolila metody kvalitativního rázu jako je zadání slohových prací dětem na téma sourozeneckých vztahů a vedení individuálních rozhovorů s dětmi. Volbu rozhovorů jsem považovala za vhodnou díky možnosti nahlédnutí subjektivity vnímání vztahu dětmi, kterou by například metoda pozorování nezachytila. Domnívám se, že vliv, který sourozenecký vztah na dítě má, je určován nikoli pouze objektivně pozorovatelnou realitou, ale především subjektivním prožíváním konkrétních vztahů. Slohové práce mi byly inspirací a námětem pro rozhovory. Poskytly mi paletu prožitků, které děti ve vztahu se sourozencem reflektují a pomohly mi zorientovat se v naladění dětí vůči sourozenci. Na tyto práce jsem navázala rozhovory, ve kterých se prohloubila témata získaná v písemné produkci dětí.

Analýzou rozhovorů, kterou jsem prováděla kategorizací poznatků, jsem dospěla k několika oblastem, ve kterých se vztah dětí z jejich pohledu odehrává. Pro účely této práce jsem si z nich vybrala téma her a konfliktů mezi sourozenci, jejichž popisy byly nejpodrobnější. Zdálo se, že hry jsou pro děti jednou z nejdůležitějších kategorií, podle které posuzují spokojenost nebo nespokojenost v sourozeneckém vztahu a konflikty jsou naopak negativním, znepokojujícím aspektem vztahu mezi sourozenci. Na podkladě těchto témat se rozvinulo mnoho jednotlivostí. Ve hrách se rozevřelo několik typů sourozeneckých her a jejich aspektů, které se zdály být pro sourozence z konkrétních sourozeneckých skupin stěžejní a určující. Mezi takové aspekty patří například to, jakou roli kdo ve hře hraje, kdo vyhrává a prohrává, zda se oba sourozenci mohou podílet na řízení děje, anebo je děj tažen jedním z nich atd. Ve hrách se tedy neobjevila jen pozitivní linie vztahu, kterou bychom očekávali, ale vyplavaly na povrch také konflikty, spory a křivdy, které v souvislosti s nimi děti prožívají. V rozborech konfliktních situací se zobrazily příčiny sporů mezi sourozenci a způsoby řešení konfliktů. V příčinách sporů jsem pozorovala nejrůznější, mnohdy velmi vynalézavé provokace sourozenců vůči sobě navzájem, které se někdy přibližují více hrám a jindy dostávají docela vážný nádech. Kromě příčin konfliktů jsem se zaměřila na hledání strategií dětí, kterými konflikty se sourozenci řeší. Mezi nimi se objevily způsoby řešení samotnými sourozenci, které mají podobu například hádek a rvaček, anebo popisy řešení rodiči, k nimž se váží nejrůznější

prožitky dětí. Na závěr každé podkapitoly empirické části prezentuji vlastní interpretace k poznatkům z výzkumu, kde se snažím uvést vnějším okem pozorovatelné jevy popsané ve výzkumu v souvislost s možnými vnitřními ději. Poznatky z výzkumu a své interpretace diskutuji nakonec s autory uvedenými v teoretické části a zejména pak s Alfredem Adlerem.

V teoretické části, která prezentaci výzkumu předchází, jsem se zaměřila na poznatky některých autorů o sourozeneckém vztahu. Cituji zde díla Alfreda Adlera, Jiřiny Prekopové, Evy Vančurové, Brendy Bryantové, výzkumy Schachtera a dalších, kteří se pokoušejí zmapovat sourozenecký vztah. Zaměřila jsem se na to, jak je autory viděn význam sourozeneckých vztahů pro život člověka, jaké jsou rysy sourozeneckých vztahů, které ho činí jedinečným mezi ostatními vztahy člověka, jaké faktory mohou tento vztah zvenčí proměňovat a jaké dynamické děje (např. ambivalence, rivalita) byly v souvislosti s tímto vztahem popsány.

V této práci uvidíme, jaké konkrétní rysy sourozenecký vztah v mladším školním věku může mít. Přestože se prezentace výzkumu zabývala pouze rozborem her a konfliktů, na které se sourozenecký vztah nedá jistě redukovat, zdá se, že se před námi díky nim rozevřely mnohé charakteristiky, které je možné vztáhnout i na jiné než herní či konfliktní situace. V této práci uvádím konkrétní podoby sociálních strategií, které si děti ve vztahu se sourozencem vynalézají, vliv pohlaví a sourozenecké pozice na prožitek sourozeneckého vztahu a nakonec poukazují na důležitá témata, které děti ve vztahu se sourozencem reflektují a podle kterých se v tomto vztahu orientují.

II. TEORIE

1. VÝZNAM SOUROZENECKÉHO VZTAHU V ŽIVOTĚ DÍTĚTE V PROMĚNÁCH ČASU

První průlom do tematiky sourozeneckých vztahů učinil Freud na počátku dvacátého století ve svém pojednání o oidipovské struktuře (viz Freud 1916, In Féchant-Pitavy 2003) Psychoanalýza měla za to, že skupina sourozenců, o kterou se klasický trojúhelník matka-otec-dítě rozrůstá, sehrává v oidipovském komplexu svoji nezaměnitelnou úlohu. Můžeme tedy vidět, že na počátcích své existence v psychologickém zájmu byl sourozenecký vztah zvažován především ve vertikální rovině, tedy skrze to, jaký vliv měl na základní vztah rodiče a dítěte (viz Bryant 1982). Další posun v úvahách o tomto vztahu se odehrával kolem třicátých let, kdy se do popředí pozornosti dostala také rovina horizontální, tedy přímé ovlivňování se sourozenci navzájem (viz Koch 1956, In Bryant 1982). V poslední době se berou v úvahu obě roviny v sourozeneckém vztahu. Diskutuje se o tom, že jak vztahy rodič-dítě, tak vztahy sourozenec-sourozenec se mohou vzájemně ovlivňovat a tím ovlivňovat také vývoj komplexně (viz Hartup 1979, In Bryant 1982).

Nastínění vývoje psychologického zájmu o sourozenecké vztahy naznačuje, že i pojetí významu tohoto vztahu pro dítě samotné se v jednotlivých modelech odlišuje. Psychoanalytický pohled popisuje narození sourozence jako nové pole pro vznik frustrace a zklamání ve vztahu k matce ze strany prvorozeného. Tato žárlivost a nenávisť jsou pak přenášeny na členy sourozenecké skupiny. „Narození sourozence umožní ve skutečnosti staršímu překonat dyadické vztahy páru matka-dítě a donutí jej přehodnotit přelud všemocnosti tohoto prvního vztahu“ (Féchant-Pitavy 2003, s.110). Hlavním významem sourozeneckého vztahu je po takové zkušenosti následné přizpůsobování se společenským požadavkům, jaké se podobně objevilo i ve Freudově výkladu Oidipovské scény (viz Freud 1991).

Ne všichni psychoanalytičtí autoři vztahují sourozenecké vztahy do souvislosti pouze s oidipovskou problematikou. Kromě tohoto výlučně vertikálního modelu nacházíme v psychoanalýze také výklady, které berou v úvahu i specifické sourozenecké zkušenosti v horizontálním směru, tedy přímé ovlivňování se sourozenci navzájem. Příkladem je Lacanovo pojetí původu sourozenecké rivality, která nepramení jen ze zmíněné touhy vlastnit objekt-matku, ale je spojena s procesem identifikace. „Narození mladšího sourozence představuje skutečné vniknutí a přes frustraci přivádí dítě k diferenciaci jeho vlastních motivů od motivů druhého. Současně umožňuje přechod od

zrcadlového zmatení k uznání druhého v jeho realitě, tak jak představuje překážku uskutečnění vlastních tužeb subjektu“ (Lacan 1938, In Féchant-Pitavy 2003, s.110). V Lacanově pojetí zaznívá přechod od sebe k druhému, spatření a uznání jinakosti a tím oddělení sebe od druhého. Sourozenci si tak navzájem vytvářejí prostor pro vzájemnou deidentifikaci (viz Schachter a kol. 1978), tedy přijetí faktu, že já nejsem jako on, on je někdo jiný, je ten Druhý. Tento proces utváření se Já a Druhého „se odehrává na předivu žárlivosti, protože konkurence s sebou nese zároveň rivalitu i shodu, boj není možno koncipovat bez uznání druhého“ (Lacan 1938, in Féchant-Pitavy 2003, s.110).

Z vybraných myšlenek psychoanalytických autorů můžeme usoudit prozatím na dva hlavní významy, které sourozenci hrají v životě dítěte. První z nich je pomoc v řešení oidipovského komplexu zdůrazněním reálné pozice dítěte ve vztahu k rodičům a druhý přínos se týká procesu identifikace, kdy sourozenec slouží jako prostředník k učení se odlišovat sebe od Druhého a uznávat sebe a Druhého jako rozdílné bytosti.

Horizontální osou vztahu se podle H. Féchant-Pitavy podrobněji zabývali vývojoví psychologové (viz Féchant-Pitavy 2003). Tato rovina se více než na sourozenecký vztah v souvislosti se vztahem rodič-dítě orientuje na povahu sourozenectví nezávisle na vztahu k rodičům. Vývojová psychologie se tedy zaměřuje na vztahy v rámci skupiny sourozenců. V pracích těchto psychologů nacházíme zdůraznění role sourozenců v socializačním procesu dětí. Představíme-li si, že „socializace je proces, kterým si jednotlivec, a zejména dítě, osvojuje a zvnitřňuje nejrůznější prvky okolní kultury (hodnoty, normy, symbolické kódy a pravidla chování), současně je začleňuje do své osobnosti, aby mu umožnily a usnadnily jeho adaptaci a integraci do společenského života“ (Grand Larousse Universel, volume 14, In Féchant-Pitavy 2003, s.113), jsou si sourozenci navzájem svědky a pomocníky v obsáhlém a nelehkém procesu ve vývoji člověka. Socializace je pod úhlem dílčích součástí vztahu (prožitky ambivalence, intimity, vlastní sourozenecké pozice atd.) rozprostřena do bohaté sítě úkolů a zkušeností, které dítě v rámci sourozeneckého vztahu musí řešit a tak nabývá nové schopnosti a strategie. Význam sourozeneckého vztahu podobně shrnuje v Čechách také Vančurová: „Říkáme tomu přechod ze stadia egocentrického (kdy moje „já“ je středem všehomíra) ke stadiu socializovanému (kdy těch „já“ je na tom hřišti už víc a musí se shodnout). A ten proces přizpůsobování probíhá denně v nesčetných praktických cvičeních“ (1987, s. 22). Konkrétně je pak přínos sourozenců v socializaci spatřován podobně jako u Lacana i ve Wallonově pojetí jinakosti ve vydělení Já od Druhého (viz Wallon, In Féchant-Pitavy 2003); dále ve sdílení emocí, které umožňuje rozevírat a prohlubovat emocionální složku

(viz Almodovar, In Féchant-Pitavy 2003); a díky ambivalenci, která vztah protkává, i v učení se pracovat s protichůdnými emocemi a hledat si strategie v řešení vztahových konfliktů a strategie zaměřené na zvládnání vztahů, tedy sociální strategie (viz Bryant 1982). Jednotlivostí vztahujících se k významu sourozenectví pro život dítěte je mnoho, a není náplní této práce je dopodrobna rozvádět.

Přesto z těchto dvou uvedených přístupů vidíme, že oba zobrazují důležitou vztahovou realitu dítěte. Vertikální osa nás přivádí více k hlubinným prožitkům dítěte ve vztahu s rodiči a vlivu sourozeneckého vztahu na ně, a horizontální rozměr před námi rozevívá možné příčiny pro dílčí obsahy socializačního procesu. V obou modelech nacházíme společný význam týkající se přechodu od Já k Druhému, které umožňuje dítěti postupně v konkrétních situacích sourozeneckého vztahu nacházet sebe sama, oddělovat se od tak blízké a v mnohém podobné bytosti jako je sourozenec a učit se ho respektovat v jeho rozdílnosti. Na základě uvedeného příspěvku vidíme, že není sporu o jedinečném významu sourozeneckého vztahu v životě dítěte. Můžeme usuzovat i na to, že významnou roli hraje sourozenecký vztah i tam, kde počet sourozenců rovná se nule, tedy v životě dítěte bez sourozence. Sourozenecký vztah jako takový ať už v plusové či nulové podobě je součástí života dětí a spoluurčuje jejich vývoj v nastíněných oblastech.

2. VÝLUČNOST SOUROZENECKÉHO VZTAHU MEZI RODINNÝMI A MIMORODINNÝMI VZTAHY

Z předchozí části vidíme, že význam sourozence a vztahu s ním se může v jednotlivostech odlišovat od přínosu jiných rodinných či nerodinných vztahů do života dítěte. Zdá se, že jiné dítě či osoba nemůže v rodině přispět k řešení oidipovského komplexu a že ani rodiče nebo vrstevníci nemohou být takovým příspěvkem k socializaci dítěte jako právě sourozenec. V čem je sourozenecký vztah od jiných vztahů odlišný a jaké jsou charakteristiky, které ho vydělují a zároveň ho činí právě vztahem sourozeneckým?

Popisem charakteristik typických pro sourozenecké vztahy se zabývalo více autorů. Jejich výsledky shrnuji v následujícím přehledu:

2.1. Pokrevní příbuzenství (Vančurová 1987)

Tradičním a původním rysem sourozeneckých vztahů bylo pokrevní příbuzenství. Společně s geny dědíme také jméno po rodičích a toto jméno máme společné i se sourozencem. V dnešních rodinách smíšených ze dvou a více původních rodin se aspekt tohoto příbuzenství rozlišuje přívlastkem vlastní a nevlastní sourozenec. Přestože tedy

tento společný genetický základ, společná krev sourozenců není nutnou podmínkou tohoto vztahu, zdá se, že i dnes v něm hraje nemalou roli.

2.2. Danost (Vančurová 1987)

Další charakteristikou rodinných vztahů je jistá danost sourozenců. Děti si svého sourozence nevybírají. „Jsou si jaksi přiděleni“ (Vančurová 1987, s. 43). To je významný rozdíl od některých vztahů jako je např. přátelství nebo partnerství. Takové vztahy jsou charakteristické právě svou možností výběru. Podobným danostem ve vztazích se ale ani v pozdějším životě nemůžeme vyhnout. Situace se opakuje na příklad ve vztazích pracovních a sousedských.

2.3. Frekvence a počet interakcí (Cicirelli 1976, in Bryant 1982)

Třetí zmíněná charakteristika se týká frekvence a počtu interakcí. Má se za to, že v sourozeneckém vztahu se vzájemné vztahové výměny odehrávají častěji než např. ve vztazích vrstevnických či pracovních. „Jistě hraje roli i fakt, že zkušenosti v rodině se opakují den po dni, znovu a znovu. Utvrzují se. Tato charakteristika opakování sama stačí k tomu, aby se podtrhl význam zkušeností v rodině.“ (Vančurová 1987, s. 20)

2.4. Trvalost vztahů (Cicirelli 1976, in Bryant 1982; Vančurová, 1987)

Přesto, že v průběhu života frekvence interakcí v tomto vztahu má tendenci klesat, můžeme říci, že vztahy mezi sourozenci mají převážně trvalý charakter. Tyto vztahy jsou jedny z nejdelších vztahů v životě člověka. Ani pozdější intimní vztahy, ať už partnerské, mateřské či otcovské nemohou při svém nejdelším trvání dosáhnout takové délky jako vztahy z původní rodiny.

2.5. Stupeň společných zážitků (Cicirelli, 1976, in Bryant, 1982; Vančurová, 1987)

Délka doby vztahu a frekvence interakcí napomáhá vysokému počtu společných zážitků v těchto vztazích. Kdybychom si představili křivku znázorňující změny v množství společných zážitků v čase, měla by nejvyšší hodnoty právě v období dětství. Vančurová dodává, že interakce se sourozencem jsou mnohem častější než např. interakce mezi manžely (viz Vančurová 1987). Přesto neexistují přesné důkazy o tom, kolik času spolu sourozenci průměrně stráví (viz Bryant 1982).

2.6. Přístupnost (Cicirelli 1976, in Bryant 1982)

Aspekt přístupnosti jen doplňuje frekvenci interakcí, trvalost vztahů a stupeň společných zážitků. Tyto tři aspekty vztahu dodávají jeho charakteru punc větší přístupnosti k osobě, se kterou je vztah sdílen.

2.7. Existence přidělených rolí (Cicirelli, 1976, in Bryant, 1982; Vančurová, 1987)

Sourozenecké vztahy jsou součástí skupiny - rodiny, ve které mají jednotliví příslušníci přidělené nezaměnitelné role jako je otec, matka, sestra, bratr atd. Tyto role si žádný z členů rodiny nemůže pozměnit vůči stejným členům, nebo je odmítnout, zrušit je. Taková situace bez možnosti změny se v jiných vztazích neobjevuje. Přátelské, partnerské, pracovní a jiné vztahy jsou charakteristické právě svou proměnitelností v rolích vůči ostatním zúčastněným.

2.8. Důvěrnost (Vančurová 1987)

2.9. Přímost a pravdivost (Vančurová 1987)

Poslední charakteristiky tohoto vztahu se týkají důvěrnosti a intimity, ve které se interakce odehrávají. Tato blízkost s sebou nese také přímost a nezakrytost, se kterou se sourozenci znají v jednotlivých maličkostech všedního života. „Záleží jistě na okolnostech, ale je běžné, že sourozenci spolu jedí, spí, společně se koupají, myjí, obývají jeden pokoj, hrají si s týmiž hračkami, dělí se často o jeden pracovní stůl, nosí šaty jeden po druhém atd. S tím souvisí další rys sourozeneckých vztahů: přímost a pravdivost. Znají se do posledních detailů. Nelze mnoho předstírat, zastírat a zapírat. Žijí spolu bez obalu – „nází“ (Vančurová 1987, s. 64). Tento rys se bezpochyby může vyskytovat i v jiných vztazích např. partnerském vztahu, ale prožitek takové důvěrnosti v dětství má nepochybně odlišnou míru a podobu.

Při pohledu na seznam charakteristik můžeme namítnout, že podobné aspekty se dají nalézt jistě také ve vztahu mezi rodiči a dítětem. Zde také nalézáme pokrevní příbuzenství, danost, trvalost vztahu, existenci přidělených rolí. Přestože se jisté aspekty vztahu rodičů a dětí mohou pojmenovat podobnými jmény jako právě vyjmenované charakteristiky, jejich obsah může být v mnohém odlišný. Další charakteristiky jako je frekvence interakcí, stupeň společných zážitků, přístupnost, důvěrnost a přímost jsou otázkami spíše pro další výzkum a studii, přesto právě v nich můžeme vidět prostor pro rozlišení sourozeneckého vztahu a vztahu rodičů a dětí. Prozatím vidíme, že míra nebo intenzita frekvence, důvěrnosti, přístupnosti je ve vztahu rodič-dítě jiná a v mladším

školním věku možná menší než v sourozeneckých vztazích. Můžeme říci, že vztahy mezi sourozenci a mezi rodiči a dětmi se v mnohém odlišují. „Podle Eiguera (1999) a Bourguigona (1999) bratři a sestry vytvářejí určitou kontra-kulturu s vlastními rozlišujícími rysy a hodnotami, uzavřenou před porozuměním dospělých a v rodině tak vzniká jakási podskupina“ (Espiau 2003, s.133). Díky vzájemné blízkosti, věkové heterogenitě a stupni důvěrnosti v sourozeneckém vztahu si děti mezi sebou mohou vytvářet zralejší a promyšlenější sociální interakci, než ve vztahu s rodiči (viz Feinman a Lewis 1984, In Espiau 2003).

Uvedené charakteristiky můžeme označit za rám sourozeneckého vztahu, který je pro všechny sourozence stejný nebo velmi podobný. Co je ale vlastním obrazem? Mohli bychom i uvnitř vztahu nalézt společné plochy obsažené v jednotlivých vztazích mezi sourozenci?

3. VLIV PROMĚNNÝCH NA UTVÁŘENÍ A PODOBU SOUROZENECKÉHO VZTAHU

Uvedené rysy vztahu mají obecný charakter, kdy jsou vytaženy rozdílové body pro srovnání s ostatními nesourozeneckými vztahy. Když se přesuneme k vnitřním obsahům sourozeneckých vztahů, vidíme, že jsou určovány několika proměnnými, které mají na vztah sourozenců vliv a utvářejí jeho podobu. Mezi nejznámější a také nejvíce zmapované proměnné můžeme zařadit pozici dítěte ve skupině sourozenců, věkový rozdíl mezi dětmi, pohlaví dítěte a jeho sourozenců a počet sourozenců v rodině. Kromě těchto hlavních proměnných nacházíme mnoho jiných činitelů jako je socioekonomický status rodiny, povahu sourozenců, nadání a postižení, matčina nebo otcova preference jednoho dítěte, propletence v rodinném systému a mnohé další (viz Prekop 2002).

Jak bylo v minulosti bohatě dokazováno, proměnné mají vliv nejen na vztah sourozenců jako takový, ale ovlivňují osobnosti jednotlivých sourozenců. V literatuře najdeme pojednání o vlivu pořadí narození na osobnost (viz Lehman 1997), na utváření životního stylu (viz Adler 1993, 1994, 1995, 1999), na intelektové výkony sourozenců (viz Rosen 1961, in Bryant, 1982), na výběr partnera (viz Toman 1981) atd. Tyto informace nám podávají zprávu o tom, jaký vliv mají proměnné na život dítěte v jiných než sourozeneckých kontextech. Existují ale také poznatky o tom, jak tyto proměnné působí na sourozenecký vztah zevnitř, co vyvolávají a jak vyvolané sourozenci řeší nebo vnímají. To jsou poznatky směřující k popisu samotného procesu, ze kterého teprve později ústí výsledky v jednotlivých oblastech osobnosti.

3.1. Pozice dítěte v sourozenecké skupině

Zdá se, že nejvíce vztah sourozenců, ať už z pohledu nestranných pozorovatelů nebo samotných dětí, ovlivňuje pozice dítěte ve skupině sourozenců. Rozlišujeme tři pozice podle pořadí narození: prvorození, prostřední a nejmladší (druhorození). Sourozenecká pozice dítěte určuje v první řadě podobu rodinné situace, do které se dítě narodí. Pro prvorozené dítě v rodině je situace zpočátku jednodušší. Skládá se z rodičovských osob, ke kterým se dítě vztahuje. „Mladší děti přicházejí do komplexnější situace než jeho předchůdce. Jsou tu už nejen rodiče, ale taky sourozenec. Totiž ten sourozenec, který „je dán“, kterého si nemohl vybrat a který bude stále větší a silnější než on, se stálým prvenstvím v životních situacích, a tedy i zkušenostech“ (Vančurová 1987, s. 99).

Nejstarší dítě bylo v Adlerových spisech poprvé popsáno jako jedináček, který si při narození sourozence prožije hlubokou krizi v souvislosti se ztrátou pozornosti rodičů a s nutností přehodnotit své dosavadní síly a svůj prostor v rodině (viz Adler 1993, 1994, 1995, 1999). K podobným závěrům docházejí i další autoři, jako např. Vančurová (1987), Prekopová (2002), Dallozová (2002). „Sotva která dětská zkušenost je tak drastická, jako když jedináček dostane sourozence. Pro dítě je to první velká životní zkouška, kterou musí přestát. Se sourozencem se všechno mění. Důvěrné věci mizí. Doposud se mohl prvorozený cítit jako součást světa dospělých. Podle něho tu byl kvůli němu a pro něj. Ted' už mu tento svět nepatří. Otáčí se okolo jiné hvězdy“ (Prekop 2002, s. 41).

Podobnou krizi prožívá také později narozený sourozenec, který zažije příchod mladšího sourozence. Podle Prekopové se však zkušenost takové ztráty nedá úplně srovnat se zkušeností prvorozeného. „Neprvorozený totiž nezískal tolik, co prvorozený. Proto ani nemůže tolik ztratit, když nikdy nepožíval všech výhod“ (2002, s. 41).

Se ztrátou své pozice jediného dítěte v rodině se prvorozený musí vyrovnávat prostředky sobě dostupnými. Prvorozený žárlí na pozornost věnovanou mladšímu sourozenci a napíná své síly ke znovunabytí své původní pozice. Odtud pak pramení možné návraty k potížím s udržováním čistoty, tyranie u jídla, noční děsy, kousání nehtů, neklidný spánek atd. (viz Vančurová 1987), které mohou mít krátkodobý nebo dlouhodobější charakter. Jiná řešení dítěte se mohou projevit ve způsobu péče o malého sourozence. „Mnoho prvorozených se pokouší vytvořit si náhradní jistotu tím, že se začnou chovat jako velcí“ (Prekop 2002, s. 32). Prvorozený se tedy zpočátku může zmítat mezi volbou být znovu jako miminko, nebo stát se opět součástí světa dospělých tím, že se začne chovat jako oni. V knihách pro rodiče nacházíme četné příspěvky k řešením

II. Teorie

takových situací. Samotný počátek sourozeneckého vztahu se tedy pro prvorozeného rodí v bolestech spojených s velkými ztrátami.

Mladší sourozenec přijímá situaci jako danost, ve které se musí začít orientovat. Nechápe jistě zprvu svůj význam pro prvorozeného. Ocítá se v situaci, kdy neví, že mnohé bere svému sourozenci, a že jím je za to v prvopočátku odmítán. Vidí svého velkého sourozence a chce být s ním, usiluje o jeho přízeň, chce být jako on. „Jeho pozice v rodině ho předurčuje k nepřetržité snaze dosáhnout sourozence před ním, a tam, kde je to možné, ho předhonit. Od samého začátku má silnější pocit méněcennosti, v jehož důsledku bude mít velké potíže prosadit se v okolním světě“ (Adler 1994, s. 36).

Vidíme, že start tohoto vztahu je velmi živý pro obě strany a na samém počátku může stát větší či menší nesoulad mezi sourozenci. Určení pozic se promítá do celého jejich příštího vztahu. Cesta, kterou se vztah ubírá, prochází změnami společně s vývojem dětí. Vzhledem k tomu, že se v této práci zaměřuji na mladší školní věk, můžeme se podívat, v jakých oblastech pozice mezi sourozenci v tomto věku působí.

Vlivem pozice se zabývalo několik autorů. Na příklad již Adler vyjádřil, že sourozenecká pozice u dětí ovlivňuje vztah k pravidlům a autoritám. „Nejstarší velice dobře rozumí mocenským poměrům. Těžko najdete druhého, kdo by tolik prosazoval, aby život měl svá pravidla. Druhorozený bývá naopak zapřísáhlým nepřítelem pravidel a principů. Je protivníkem jednostranných mocenských pořádků, bude si vždycky myslet o všem něco jiného“ (Adler 1994, s. 40).

Kromě vztahu k pravidlům a autoritám se v literatuře objevují zmínky o odlišném vztahu k moci a rozdílnému užívání moci mezi prvorozenými a později narozenými. Bigner ve svém výzkumu z roku 1974 dokazuje, že všechny děti v mladším školním věku z jeho vzorku užívaly dimenzi moci při rozlišování sourozeneckých věkových rolí. „Starší sourozenec byl konzistentně označován atributy vysoké moci a mladší sourozenec atributy menší moci“ (Bigner 1974, s. 569). Starší sourozenci jsou podle výzkumu považováni jak sebou samými tak mladšími sourozenci za ty, kteří mají ve vztahu více moci než mladší, a zároveň mladší sourozenci jsou z obou stran více viděni jako méně mocní.

Kromě rozdílného vnímání distribuce moci mezi pozicemi se objevuje také téma závislosti. Podle Bryantové se „mladší sourozenci účastní dyadických vztahových výměn, ve kterých prožívají menší moc a více požadavků na podřízené chování ke starším sourozencům (obzvláště dívky se staršími sestrami)“ (1982, s. 103). Takové rozdělení moci a s tím spojených prožitků vztahujících se k závislosti může u sourozenců vytvářet

orientaci na vybrané druhy sociálních strategií a také strategií řešení konfliktů. Sourozenci v rozdílných věkových rolích využívají odlišné přesvědčovací techniky, strategie vyjednávání, atd. Pro příklad možného vyústění zkušeností se sourozeneckou pozicí uvedu informaci z výzkumu Millera a Maruyamy z roku 1976. Ti zjistili, že u sourozenců v mladším školním věku jsou později narození, zejména dívky, populárnější u svých vrstevníků, než prvorozené děti. „Tyto nálezy interpretují jako výsledek pozice slabšího mladšího sourozence v rámci sourozeneckého systému v domácím prostředí“ (In Bryant 1982, s. 102).

Podrobnějšími informacemi o vlivu pozice na strategie dítěte a tím i na vztah, kterých je celá řada, se více budu zabývat až v souvislosti s analýzou vlastního výzkumu. Prozatím můžeme z uvedených poznatků usuzovat na to, že děti v mladším školním věku vnímají pozice sourozeneckého vztahu v termínech moci, jejího respektování, udržování, vlastnění, vyžadování atd. Pozice je stále viděna jako stupeň vítězů. Prvorozený zaujímá první místo, druhorozený druhé místo atd. Nejistota vztažená k vlastnímu místu v rodině vyvolává pnutí, která jsou popsána jako hájení pozice ze strany prvorozeného a její dobývání druhorozeným. Děti v tomto věku nedozrály k poznání, že pozice dítěte v rodině se neudává jako vyšší a nižší, že nesouvisí s mírou lásky rodičů ani s potencionálními schopnostmi u každého dítěte, ale že každá z nich je právoplatným místem v rodinném systému.

3.2. Pohlaví dítěte a jeho sourozenců

Další proměnnou, která ovlivňuje vztah mezi sourozenci, je kombinace pohlaví sourozenců v jedné sourozenecké skupině. Jinou podobu bude mít vztah mezi sourozenci stejného pohlaví a jinou mezi sourozenci opačného pohlaví. V čem konkrétně může tento aspekt vztah ovlivnit? Diskutuje se o tom, že sourozenci stejného pohlaví budou vzhledem k většímu množství společných tužeb vykazovat větší sourozeneckou rivalitu, než sourozenci opačného pohlaví (viz Schachter a kol. 1978). To znamená, že sourozenci opačného pohlaví se spíše dohodnou než sourozenci stejného pohlaví. Podle Bryantové se ale zdá, že pro tento jev chybí přímá dokumentace (viz 1982, s. 104). Prekopová velmi trefně nachází pro sourozence stejného pohlaví lidové metafory, např. že dva bratři se chovají jako dva kohouti na jednom smetišti a dvě sestry jako dvě čarodějnice na jednom koštěti (viz 2002, s. 40).

Kromě vlivu na rivalitu má pohlaví sourozence vliv i na zmiňovaný aspekt moci. Sourozenci-chlapci byli viděni jako mocnější než starší sestry (viz Bryant 1982). Data Suttona a Rosenberga z výzkumu v roce 1968 ukazují, že „jedním z důvodů, proč jsou

starší bratři považováni za mocnější, než starší sestry je ten, že chlapci mají sklon využívat více fyzickou formu moci (udeření, honění, zápasy atd.), (in Bryant 1982, s. 99).

V souvislosti se závislostí a přijímáním pomoci bylo Cicirellim zjištěno, že děti přijímaly pomoc a cítily se dobře v závislém vztahu častěji se starší sestrou než se starším bratrem (viz 1973, in Bryant 1982, s. 104). Zde se opět objevuje jev, ve kterém aspekt moci silně ovlivňuje přijímání závislosti. Starší sestry používají jiné strategie k posilování závislosti a využívání moci a jsou mladšími sourozenci lépe přijímány v roli toho, který poskytuje pomoc, než bratři, kteří k projevům moci užívají více fyzické síly.

3.3. Věkové rozmezí mezi sourozenci

Věkové rozmezí mezi sourozenci je autory zmiňováno především v souvislosti rivality. „Každá výhoda má i svou nevýhodu. S podstatně starším sourozencem se člověk sice hádá méně, ale zase si s ním nemůže tak moc hrát. Obráceně platí totéž: Každá nevýhoda obsahuje i nějakou výhodu. Když měl člověk sourozence jako nejlepšího kamaráda na hraní, je těžší se od něj odpoutat, aby byl svobodný sám pro sebe i pro svou rodinu“ (Prekop 2002, s. 38). V této citaci Prekopová shrnuje poznatky více autorů. Sourozenci malého věkového rozmezí prožívají silnější rivalitu, ale zato mají více společných přání a tím i možností trávení společného času. Zdá se, že rivalita s narůstajícím věkovým rozmezím ustupuje, a tak sourozenci s větším věkovým rozdílem mají mezi sebou méně bojů a hádek, ale také i méně her a společného sdílení. Prekopová dodává, že „rivalita má živnou půdu jen tam, kde jsou malé rozdíly, takže dohnání nebo dokonce předechnání rivala, se jeví jako možné“ (2002, s. 38). Podle Cicirelliho mají „sourozenci stejného pohlaví s malým věkovým rozmezím rozsáhlejší interakce než sourozenci opačného pohlaví“ (1975, in Bryant 1982, s. 103).

Z ukázek vyplývá, že s narůstajícím věkovým rozmezím může klesat i intenzita sourozenecké rivality a také míra společného sdílení. S tímto poznatkem souvisí také způsob přijímání moci mladšími sourozenci, kteří pomoc (která může být nejen znakem velkorysosti, ale také dokazováním moci a utužováním závislosti, viz podkapitulu 4.) přijímali lépe od sourozence o čtyři roky staršího, než od sourozence staršího jen o dva roky (viz Cicirelli 1973, In Bryant 1982).

3.4. Počet dětí v sourozenecké skupině

Obecně se má za to, že počet sourozenců v rodině hraje pro sourozenecký vztah významnou roli. Konkrétní data o této proměnné však v literatuře mě dostupné prozatím scházejí. Informace o vlivu počtu sourozenců na prožitek sourozeneckého vztahu se

objevila u Prekopové, která uvádí, že „ve větší skupině dětí je rozdělení rolí a úloh tak odlišné, že se napětí rozptýlí a nesoustředí se do rivalských bojů“ (Prekop 2002, s.88). Podle této autorky se tedy zdá, že s narůstajícím počtem dětí v sourozenecké skupině ustupuje intenzita prožívané rivality ve vztahu se sourozenci.

Uvedené proměnné patří do kategorie daných, z pozice rodičů nebo dětí neovlivnitelných aspektů. Nikdo z dětí nemůže ovlivnit svoji pozici, ve které se narodí, pohlaví své i sourozcovo, o kolik let budou se sourozencem od sebe vzdáleni, či zda do rodiny nepřibude ještě další dítě. Jsou to danosti, se kterými se děti (a samozřejmě i rodiče) musejí vyrovnávat. Vidíme, že v mladším školním věku výrazně vystupuje aspekt moci a utužování či přijímání závislosti na sourozenci. Zdá se, že děti právě v tomto věku velmi silně vnímají dané proměnné jako vlastní příležitosti, které v sobě nesou výhody či nevýhody pro život dítěte, a s tím mohou vnímat jejich rozdělení buď jako spravedlivé nebo jako křivdu. To, jak dané proměnné děti ve svém vztahu vnímají, blíže uvidíme v rozbořech rozhovorů se sourozenci v empirické části.

4. VNITŘNÍ DYNAMIKA SOUROZENECKÉHO VZTAHU

Obraz sourozeneckého vztahu je tedy zasazen do rámce, který tento vztah vyděluje z ostatních vztahů díky charakteristikám jako je danost, frekvence interakcí, přístupnost atd. Podoba vztahu je určena proměnnými, které mají na vztah významný a celoživotní, v průběhu života se měnící, vliv. Tyto proměnné můžeme označit jako jistý náskres, rozvržení jednotlivých osob a jejich pozic na obraze. Jaké obraz dostane barvy a jak se k sobě osoby budou vztahovat, se rozplétá za účasti mnoha dalších proměnných. Přesto kromě vlivu těchto daností nacházíme ve vztahu styčné body, které nás odkazují k tomu, že v každém sourozeneckém vztahu funguje svou strukturou podobná dynamika, která obraz oživuje a vkládá do něho svůj děj. Čeho se týká a jakou má podobu?

V souvislosti se sourozeneckým vztahem často slýcháme slova jako je ambivalence, rivalita, zrcadlení a identifikace. Vezměme si tyto pojmy jako otázky a zkusme si odpovědět alespoň z části na to, jakou funkci mají v sourozeneckém vztahu a jaké děje spouštějí.

Velkou skupinou charakteristik vydělujících sourozenecký vztah z ostatních vztahů byly rysy označující blízkost sourozenců v termínech větší frekvence interakcí, důvěrnosti, přístupnosti, stupněm společných zážitků atd. Má se za to, že právě tato velká blízkost je živnou půdou pro ambivalenci, rivalitu, identifikaci a zrcadlení. Jen tam, kde

dva lidé s podobnou genetickou výbavou, věkem a podobnými potřebami, přáními a očekáváními od svého okolí žijí společně v jednom teritoriu, kterým je rodina a zároveň prostorově byt či dům a ještě dále dětský pokoj, může vzniknout vztah nabitý tolika protichůdnými a intenzivními emocemi.

Pfouts tvrdí, že sourozenecké vztahy jsou více napjaté a nepostižitelné než většina jiných mezilidských vztahů, protože jsou tolik zakořeněné v ambivalenci. „Láska a nenávisť jsou dvě strany sourozenecké mince“ (1976, In Bryant 1982, s. 94). Zdá se, že ambivalence je rysem zakládajícím a protkávajícím ostatní procesy a děje v sourozeneckém vztahu. Jak uvidíme dále, ambivalence je ovlivněna také proměnnými jako je pozice, pohlaví, věkové rozmezí atd., a tyto proměnné spoluurčují její sílu.

Jednou z oblastí interakce mezi dětmi, podle které Bigner posuzuje míru ambivalence v sourozeneckém páru, je facilitace a interference. Pro vysvětlení těchto pojmů uvádím, že facilitace jsou úkony směřující k pomoci sourozenci a interference naopak směřují k narušování nebo zásahům do činnosti nebo chování sourozence. V Bignerově výzkumu z roku 1974 přisuzovaly dívky se staršími sestrami s malým věkovým rozmezím více facilitací roli staršího sourozence a více interferencí roli mladšího sourozence, než uváděly dívky, jejichž sestry od nich byly věkově vzdálenější. To znamená, že dívky ze sourozeneckých párů stejného pohlaví s menším věkovým rozmezím vnímaly intenzivněji vztah v pojmech pozitivní či negativní, než dívky z páru stejného pohlaví s větším věkovým rozdílem. S tím souvisí poznatek Schachtera, že sourozenci stejného pohlaví, které jsou prvními dětmi v rodině, prožívají ve svém sourozeneckém vztahu ambivalenci intenzivněji, a to jak negativní tak pozitivní stranu ambivalence (viz Schachter a kol. 1978).

Další dimenzí, která má tendenci vnášet do vztahu ambivalenci je z pohledu těchto autorů dimenze moci. O tomto aspektu sourozeneckého vztahu jsem se zmiňovala již v popisu proměnných. Z výzkumů Bignera se zdá, že moc je často spojována právě s facilitačními nebo interferenčními úkony. Starší sestry byly například v tomto výzkumu spatřovány jako ty, které svou moc využívají spíše k facilitacím směrem k sestrám a více k interferencím směrem k bratrům (viz Bigner 1974). To bychom mohli přeložit tak, že starší sestry mají tendenci více pomáhat mladším sestrám a více napomínat mladší bratry. Sestry byly oproti starším bratrům označovány častěji facilitačními úkony než starší bratři. Tak dochází k rozlišení mezi pohlavími, kdy starší sestry jsou vnímány jako ty, které mají tendenci více pomáhat, kromě sourozenců, kde je mezi chlapcem a starší sestrou malé věkové rozmezí, a bratři mají tendenci spíše zasahovat, rušit.

Mohlo by se zdát, že facilitační úkony jako je pomoc a její nabízení přinášejí do vztahu pozitivní aspekt a interference spíše negativní. Behaviorální data ale dokazují, že pokusy o facilitaci (např. pomoc) nejsou mladšími sourozenci vždy prožívané jako vítané a facilitující. „Facilitace starších sourozenců může být snadno spojená s aspektem moci a kontroly nad mladším sourozencem a může tak vytvářet základy pro ambivalenci v sourozeneckém vztahu“ (Bryant 1982, s. 101). Proto označení většího množství facilitací ze strany starších sester u mladších sester a více interferencí u mladších bratrů nemusí nutně odkazovat k pozitivnějšímu ladění vztahu mezi sestrami, ale možná právě naopak. Pomoc od starší sestry může být mladší sestrou prožívána jako dokazování moci a kontroly ze strany starší sestry a může tak vnášet do vztahu větší ambivalenci. To nám zpětně potvrzuje myšlenku, že ambivalence je silnější mezi sourozenci stejného pohlaví. Vidíme tedy, že pozitivní prožitky, které děti v sourozeneckém vztahu zažívají, jako je psychologická blízkost, podporující péče, poučování a facilitace (viz Bryant 1982) s sebou do vztahu přinášejí zároveň konflikty, se kterými se děti musejí vyrovnávat.

Blízkost sourozenců ovlivňuje také sourozeneckou rivalitu. Z čeho podle autorů rivalita pramení a čeho se týká? Předpokládá se, že sourozenecká rivalita se vyvíjí ze dvou příčin. První příčinou je soutěž o rodičovské odměny, pozornost, lásku, zájem atd. a druhou příčinou je soutěž, která probíhá při hledání vlastní identity (viz Pfouts 1976, In Bryant 1982). Tyto příčiny rivality odkazují ke dvěma významům sourozeneckého vztahu z první kapitoly, kterými jsou pomoc při řešení oidipovského komplexu a nalézání si vlastní identity skrze rozlišení sebe od Druhého. Z pohledu psychologů behavioristicky orientovaných mohou být základy pro rivalitu položeny jak v rozdílné rodičovské péči o sourozence, tak v mimorodinných zdrojích sociální komparace sourozenců (viz Bryant 1982).

Sourozenci jsou rodiči a okolím spatřováni velmi často jako cíle pro sociální komparaci. Jsou tedy vystavováni srovnáváním se sourozenci v různých oblastech dovedností, osobnostních charakteristik atd. Zároveň je ale sourozenec pro dítě někým, kdo je jemu samému v mnohém podobný, někdo s kým se může identifikovat. „Často se v souvislosti s vlivem sourozenců mluví také o „funkci zrcadel.“ Děti jsou schopny „vidět se“ ve svých sourozencích. Hlavně pod vlivem často slyšených přirovnání si dítě často uvědomuje, že bratr nebo sestra jsou mu natolik podobní, že může dívajíc se na ně, sledovat vlastně samo sebe, poslouchat samo sebe. Někdy si to ani nemusí uvědomit, ale přesto tak činí“ (Vančurová 1987, s. 66). Assoun uvádí, že „nejrozšířenější způsob jak milovat svého bratra nebo sestru je identifikovat se s ním, jednat jako on nebo jako ona“

II. Teorie

(2002, In Espiau 2003, s. 133). Podle psychoanalytické formulace Schachtera a kol. se proti nepříjemným pocitům spojených s komparací brání sourozenci deidentifikací. Autoři uvádějí, že sourozenci začínají prožívat sebe navzájem jako dvě rozdílné bytosti na začátku školního věku, tj. ve věku šesti let (viz Schachter a kol. 1978). Poznatek, že se rivalita vyřeší kolem šestého roku, je v souladu s psychoanalytickým pojetím vývoje (viz Bryant 1982). Podobně uvádí i Adler, že osobnostní rozdíly mezi sourozenci jsou vyjádřením za tím skrytého smyslu konkurence (viz Adler 1999). Z ukázek je zřejmé, že autoři si shodně všimají dvou protichůdných procesů odehrávajících se v sourozeneckém vztahu. Prvním z nich je identifikace se sourozencem a tendence k zrcadlení a druhým je deidentifikace, oddělení se od sourozence a hledání vlastní identity. Zdá se, že deidentifikace, která je později vyjádřena osobnostními rozdíly mezi sourozenci, je důsledkem nepříjemných pocitů spojených s neustálou soutěží a vystavování komparacím mezi sourozenci ze strany rodičů a okolí. Zároveň tato deidentifikace pramení z potřeby nalezení vlastní identity. Tento proces je tedy řešením pro rivalitu vzniklou v sourozeneckém vztahu. Rivalita bude prožívána intenzivněji tam, kde je vlastní identita ještě nehotová a není jasná kontura mezi mnou a druhým, tj. sourozencem. Oblast, která je pak se sourozencem sdílena v dobrém, je nutně i polem pro velmi intenzivní konflikty.

Nutnost deidentifikace, oddělení vnitřních pomyslných prostorů sourozenců nalezením vlastní identity odlišné od sourozenské, vyjadřuje Charles Darwin ve svém principu divergence. „Když musí druhy mezi sebou bojovat o nedostačující potravu, mají sklon se od sebe odlišovat, což se projeví okamžitě prostorově i na tělesných změnách, například prodloužením zobáku. Nejznámější důkazy provedl Darwin na Galapágách. Pokud jsou stravovací návyky několika od sebe odlišných Darwinových pěnkav tytéž, musí si rozdělit teritorium. Nikdy se neobjeví na jednom a tomtéž ostrově. Tento „princip vyřazení konkurence“ odhalil Darwin jako důležitý biologický zákon, který říká, že dva druhy se stejnými požadavky na okolí nemohou žít spolu v jedné oblasti“ (Sulloway 1997, In Prekop 2002, s.37). Tak v sourozeneckých párech často nacházíme děti se zájmy či přednostmi mezi sebe rozdělenými, jako např. „Já jsem na matiku, ona je víc na češtinu, já hraju fotbal, on floorbal“ atd.

Podle Dallozové je potřeba být viděn jako jiný a odlišný a tím i výjimečný naléhavá u každého dítěte. Ve chvíli, kdy rodiče ve snaze o spravedlivou výchovu potírají rozdíly mezi dětmi, může jejich často v dobrém myšlený přístup vést k nejrůznějším poruchám u dětí. „Platí totiž, že chceme-li za každou cenu setřít rozdílnost, projeví se o to důrazněji. A někdy dokonce různými poruchami. Zнала jsem dvojčata, z nichž jedno, aby se odlišilo,

začalo koktat a druhé se v noci pomočovalo!“ (Daloz 2002, s. 64). Jedno úskalí spojené s identifikací je tedy znemožňování přechodu k deidentifikaci rodiči nebo okolím sourozenců. Druhé úskalí spojené s tímto procesem uvádí Prekopová ve svých příbězích z praxe, kdy příliš silná identifikace se sourozencem zevnitř brání nalezení si vlastní identity a tím i oddělení od sourozence (viz Prekop 2002). Vytváření si rozdílných prostorů u sourozenců je tedy procesem, který nese svá rizika a nemožnost jeho uskutečňování s sebou přináší poruchy ve vývoji dětí.

Z ukázek platí, že čím větší je společný prostor ke sdílení, tím větší a naléhavější je potřeba k oddělení teritorií. Ambivalence je bytostným rysem sourozeneckých vztahů. Na jejích pozitivních aspektech jako je sdílení, pomoc a podpora se vytváří zároveň prostor a podhoubí pro vznik aspektů negativních jako je rivalita, konkurence atd. Jedno se neobejde bez druhého. Čtyři pojmy uvedené v úvodu kapitoly dostávají svůj tvar a velkou roli, kterou ve vztahu sehrávají. Paralela s obrazem zasazeným v rámu, který vyděluje sourozenecký vztah od vztahů ostatních, s obrysy postav na obraze vykreslenými jednotlivými proměnnými a s ději pod povrchem, které jsou spouštěny právě popsány dynamickými procesy vztahu, nám díky těmto poznatkům již není potřeba.

Z daných informací vzniká systém, který má mnoho úrovní a mnoho souvislostí. Sourozenecký vztah je jedinečný právě aspekty odkazujícími k výjimečné blízkosti sourozenců. Sourozenci jsou si zrcadly a zároveň díky komparaci se potřebují z tohoto zrcadlení vymanit a vytvořit si vlastní identitu s rozdílnými požadavky na okolí, s rozdílnými zájmy a osobnostními rysy. Potřebují být ne podobní si navzájem, ale vzájemně se odlišující, aby rivalitní pocity a pocity spojené se sociální komparací nemusely být tak silné. Na intenzitu tohoto procesu, který psychoanalytici nazvali procesem deidentifikace, mají vliv proměnné jako je především pohlaví dětí, jejich věkové rozmezí a sourozenecká pozice. Čím jsou si děti blíže, tím více mají společného a tím intenzivněji prožívají ambivalenci, rivalitu, zrcadlení i deidentifikaci. V úspěšném zvládnutí těchto kroků ve vývoji dětí spatřují autoři nezaměnitelný přínos sourozenectví, který jednak napomáhá zesílit reálnou pozici dítěte ve vztahu k rodičovským osobám, ale také nalézt si identitu, umět se odlišit a zároveň respektovat druhého.

III. VÝZKUM

1. ÚVOD

Z poznatků autorů o sourozeneckém vztahu pozorujeme, že obraz sourozenectví se rozprostírá na několika úrovních, které jsou mezi sebou vzájemně provázané. Sourozenci spolu vytvářejí vztah, který ovlivňuje a je ovlivňován vztahy v rodině i mimo ni. Navíc je spoluurčován proměnnými a dynamickými ději, které k němu náleží.

V této praktické části se zaměřím na konkrétní prožitek sourozeneckého vztahu dětmi v mladším školním věku. Pozornost bude soustředěna výhradně na horizontální osu vztahu, tedy na to, co se děje mezi samotnými sourozenci bez analýzy vlivu okolí. Zaměřím se na hledání témat, okruhů a pojmů, ve kterých děti vztah prožívají; na hledání dějů, které v tomto vztahu v mladším školním věku probíhají, a strategií, které si děti v kontaktu se sourozencem vybírají.

1.1. Historie výzkumu

Před tím, než přejdu k prezentaci nálezů, bych chtěla přiblížit způsob, jak jsem výzkumný materiál získala. Před započítím výzkumu jsem se rozhodla pro zúžení mého zájmu na sourozenecký vztah v mladším školním věku. Důvodem pro můj výběr byly především vlastní zkušenosti s dětmi tohoto věku a předpoklad, že právě v tomto věku mají za sebou stydlivost předškoláků, a mlžení charakteristické pro pubertu je ještě před nimi. Předpokládala jsem, že děti v tomto věku budou schopny a ochotny otevřeně hovořit o svých vztazích, které ještě nevnímají zastíněně díky krizím v pubertě a adolescenci. Kontaktovala jsem tedy dvě základní školy na Praze 7, kde jsem si zajistila půdu pro realizaci výzkumu. V jedné ze škol byly specializované třídy pro děti s SPU, druhá škola byla bez specializace. Na obou školách jsem se setkala s velmi vstřícným přístupem od vedení školy, učitelů i dětí.

1.2. Metody výzkumu

Pro uskutečnění mého záměru jsem si vybrala metody kvalitativního rázu. Výzkum jsem rozdělila do dvou fází. V první fázi jsem dětem zadala slohové práce na téma sourozenecký vztah a ve druhé fázi jsem s nimi vedla individuální rozhovory. Zadání slohových prací jsem spojila s motivačním příběhem (viz přílohu). Děti byly tímto příběhem přivedeny k otázce, co je sourozenecký vztah a jak vypadají jejich konkrétní vztahy se sourozenci. Z analýz slohových prací jsem získala náhled na sourozenecký

vztah očima dětí. Mohla jsem zmapovat okruhy témat, které děti v tomto vztahu aktuálně prožívají a kterých si všímají. Získaná témata ze slohových prací jsem využila pro přípravu individuálních rozhovorů. Na jejich podkladě jsem si vytvořila seznam témat a otázek, kterých bych se chtěla v rozhovorech dotknout. Přes tuto přípravu jsem však chtěla nechat prostor především dětem a jejich vidění vztahu. Při rozhovorech jsem použila dva kresebné testy, Kresbu rodiny a Kresbu začarované rodiny. Kresby dětí mi pomohly v orientaci ve vnímání rodinných vztahů jednotlivými dětmi a zároveň se staly podkladem pro začátky rozhovorů.

1.3. Výzkumný vzorek

Výběr dětí pro tuto práci zaznamenal v počátcích výzkumu změny. První část výzkumu, slohové práce, jsem rozdala ve druhých, třetích a čtvrtých třídách základní školy. Po sesbírání prací jsem zaznamenala rozdíly mezi pracemi dětí z jednotlivých tříd. U dětí ze druhých tříd jsem pozorovala znevýhodnění ve vyjadřovacích schopnostech a reflexi vztahů a u dětí ze čtvrtých tříd se objevilo mlžení, maskování a ironizování tématu, které bych očekávala u starších dětí na počátku puberty. Proto jsem se rozhodla zúžit realizaci výzkumu pouze na třetí třídy, ve kterých děti neměly vyjadřovací handicap, a kde jsem pozorovala ochotu spolupracovat.

1.3.1. Počet dětí a rozdělení podle pohlaví

Slohové práce jsem zadala osmdesáti dětem a individuální položené rozhovory jsem uskutečnila s třiceti pěti dětmi z kontaktovaných tříd. Několik slohových prací a přepisů rozhovorů uvádím v příloze.

	celkem	dívky	chlapci
slohové práce	80	34	46
rozhovory	35	16	19

1.3.2. Věkové rozložení

Přestože jsem do výzkumu zahrнула pouze děti ze třetích tříd, objevilo se mezi nimi věkové rozmezí od osmi do deseti let. V následující tabulce uvádím přehled toho, jak byl věk u dětí zastoupen. Věk dětí a sourozenecké pozice uvádím pouze pro individuální rozhovory. Ve slohových pracích tyto údaje nebyly sbírány.

	celkem	Dívky	chlapci
8 let	7	4	3
9 let	16	8	8
10 let	12	4	8

1.3.3. Věkové sourozenecké pozice

Rozhovory jsem uskutečnila se všemi dětmi ze dvou tříd, které byly v té době přítomny. Rozložení věkových sourozeneckých pozic tedy mapuje obraz tohoto rozložení ve třídách. Zaměřila jsem se na všechny sourozenecké konstelace, které se mezi dětmi objevily a zahrнула jsem do nich i několik dětí bez sourozenců.

	celkem	Dívky	chlapci
prvorození	14	6	8
prostřední	3	3	0
nejmladší	13	7	6
jedináčci	5	2	3

1.4. Panorama sourozeneckého vztahu očima dětí

Před uvedením stěžejní kapitoly empirické části založené na rozborech rozhovorů s dětmi, bych chtěla uvést některé informace, které se objevily ve slohových pracích dětí a daly tak podnět ke směřování rozhovorů. Ve slohových pracích se rozevřelo široké pole obsahů sourozeneckého vztahu. Tyto obsahy jsem shrnula do tří širších kategorií, kterými jsou obecné hodnocení vztahu, charakteristika sourozence a popis společného času, a sdílení prostoru se sourozencem.

Většina dětí uvádí, že jsou rády, že sourozence mají. Objevují se výroky typu: „*Bráchu je mít skvělé, výborné, je to zázrak. Brácha je lék na smutek i lítost.*“; nebo: „*A když Ivetku mám, aspoň se nenudím.*“ Děti dále vysvětlují svoji radost ze sourozence nejčastěji tím, že si mají s kým hrát, není jim smutno, nemusí se nudit. Mezi dětmi však nacházíme také ty, které si sourozencem nevědí rady a více než radost prožívají ve vztahu smutek a zlost. Např.: „*Můj sourozenec je pro mě dost špatný, protože do mě neustále bezdůvodně boxuje a vůbec si se mnou nechce hrát.*“ Nespokojenost v sourozeneckém vztahu měla podle dětí často kořeny v nesnášenlivosti, kterou vysvětlovali povahovou rozdílností, malým počtem sdílených her a naopak vysokou četností hádek a rvaček.

Charakteristika sourozence se ve slohových pracích rozpadala do dvou oblastí. První se týkala charakteristik sourozence vztažených přímo k dítěti, např.: „*Někdy je*

hodná a dává mi svoje věci jaké já chci a někdy je lakomá, nepůjčí mi ani gumičku". Druhou část charakteristik tvoří obecně zájmy a záliby sourozence, např.: *Má ráda bonbóny a peče s mámou buchty*". Většina charakteristik vztažených k sourozenci je zaměřena na negativní vlastnosti. Jsou to činnosti sourozence, které ústí v konflikty mezi dětmi. Objevuje se zde časté rozdělení na hodného a zlobivého sourozence. Hodný je charakterizován přístupností, sdílením her a přizpůsobivostí a zlobivý sourozenec nese neposlušnost, nesoulad při hře, velké penzum špatných vlastností a mnoho konfliktů.

Společný čas sourozenců děti v slohových pracích zmiňují jen obecně. Objevují se výroky, které hodnotí společně strávený čas podle míry prožívané zábavy. Např.: *„Můj bratříček je prima, je s ním legrace, ale i nuda.*“ Další oblast, o které se děti zmiňují je to, zda si s nimi sourozenec hraje nebo nehraje. Např.: *„Vůbec si se mnou nechce hrát. Když jdeme na hřiště, tak první, co řekne, je: Nepočítej, že si s tebou budu hrát.*“ Ve společném čase tedy opět hrají svou roli hry. Děti velmi citlivě rozpoznávají, zda si se sourozencem ve hrách rozumí či nerozumí. Obsahy her zmiňují děti ve slohových pracích pouze okrajově. V rámci společného času a prostoru uvádějí také plnění povinností sourozenci a problémy při sdílení společného prostoru nebo věcí. Např.: *„A když máme v dvou-pokojíčku nepořádek, tak je musím oba dva uklízet a jsem celá udýchaná.*“

Ze stručného přiblížení oblastí, které se objevily ve slohových pracích, pozorujeme, že ladění vztahu, charakteristiky sourozence i popisy společného času a prostoru nějak zahrnují sdělení o pozitivních a negativních stránkách vztahu. Pozitivní aspekty děti v písemné formě charakterizují v popisech dobré zábavy se sourozencem, her a malého počtu konfliktů, zatímco negativní aspekty v sobě zahrnují málo sdílených her nebo nesoulady při hrách a četné konflikty se sourozencem. Zdá se tedy, že ačkoli záběr sourozeneckého vztahu je široký a ve slohových pracích je pouze zhruba nastíněn, vykresluje se zde důležitá funkce konfliktů a her pro děti v jejich sourozeneckém vztahu.

2. HRA A KONFLIKTNÍ SITUACE MIMO HRU

V rozhovorech s dětmi se potvrdila orientace dětí na sdílené hry a s nimi ruku v ruce jdoucí nesoulady a spory, kterou jsme pozorovali ve slohových pracích. Prohloubil se zde především výčet způsobů trávení času se sourozencem, ať už za účelem zábavy, nebo volného pobývání na stejném místě, hlídání či plnění povinností. Jako orientační body sloužily dětem právě sdílené hry nebo konfliktní situace, kterými náplň společného času zachycovaly. Z rozhovorů se zdálo, jakoby hry a konflikty byly pro děti srozumitelným nástrojem k popisu toho, co se mezi nimi a sourozencem odehrává. Je zřejmé, že obojí v sobě nese zesílený a tím čitelný emoční náboj, který napomáhá hodnocení vztahu, nadhledu na vztah. Hry a konflikty pak možná poskytují značení cesty ve vztahu, tedy kdy je pro děti být se sourozencem dobré a příjemné, a kdy vztah začíná zadržávat, kde má své obvyklé díry apod. Z našeho pohledu pak můžeme nahlížet na tyto dvě oblasti komplementárně. Zatímco hra vyvádí sourozence z reálného světa, do místa jasných pravidel, zřetelného ohraničení, zjednodušení, ideálů apod., téma konfliktů zachycuje realitu v její mnohdy matoucí, komplikované a složité podobě. Můžeme tak pozorovat proměnu stěžejních témat sourozeneckého vztahu v realitě a v herním světě.

Přesto, že sourozenecký vztah je tvořen mnoha jinými oblastmi a zdaleka není určován pouze hrami a konflikty, zvolila jsem si tato dvě témata pro hlubší rozbor, který uvádím v následující kapitole. Herní svět sourozenců a konfliktní situace budou v této práci tvořit otevřené pole, ve kterém budu hledat další, podrobnější informace o sourozeneckém vztahu v mladším školním věku.

Následující text bude rozčleněn do tří podkapitol *Bratři*, *Sestry*, *Sourozenci opačného pohlaví*. Jak názvy napovídají, popisy a analýza her a konfliktních situací bude prezentována pro sourozenecké páry rozřazené dle pohlaví. To znamená, že v kapitole *Bratři* budou uváděny popisy a analýza rozhovorů starších bratrů bratra a mladších bratrů bratra, v kapitole *Sestry* pak analogicky budou uváděny výpovědi starších sester-sester a mladších sester-sester a v podkapitole *Sourozenci opačného pohlaví* budeme rozlišovat starší sestry bratrů, mladší sestry bratrů, starší bratry sester a mladší bratry sester. V každé této části pak uvidíme konkrétní kategorie her a témata, která se při hrách objevovaly pro děti z daného sourozeneckého páru jako stěžejní; dále typy konfliktních situací a způsoby jejich řešení. V každé podkapitole pak následuje *Shrnutí*, které má za cíl poskytnout přehled hlavních témat v daném páru. Zatímco v *Hrách a Konfliktních situacích* zachycujeme pohledy mladších i starších vedle sebe, aby bylo možné pozorovat možné souvislosti jevů v kontextu vztahu, ve *Shrnutí* podáváme přehled popsanych jevů zvlášť

pro každou sourozeneckou pozici z daného páru (např. mladší bratr bratra). To má za účel shrnout témata nejen pro sourozenecký pár, ale zviditelnit témata dané sourozenecké pozice. Každou kapitolu pak uzavírá *Interpretace*, ve které zvažujeme příčiny a možná vysvětlení jevů, které se objevily v deskriptivní části. Je třeba připomenout, že výzkum probíhal ve třídách nikoli v rodinách, a tedy sourozenecké „páry“ v jednotlivých podkapitolách nejsou reálné. Starší bratři-bratři nejsou sourozenci mladších bratrů-bratrů uváděných v citacích. Jde o pohled mladších a pohled starších sourozenců zvláště v jejich vlastním sourozeneckém vztahu. Přestože tedy neexistuje jasná propojitelnost mezi respondenty, lze mnohdy pozorovat komplementaritu ve výpovědích mladších a starších. Umístění výpovědí mladších a starších k prezentovaným tématům vedle sebe pak umožňuje utvořit si plastičtější obraz témat dětí v dané sourozenecké skupině.

2.1. BRATŘI

2.1.1. Hra

Pole her je v bratrském páru nabit silnými emocemi. Vyznačuje se velkým průnikem zájmů, vysokým počtem sdílených her a také mnoha střety a hádkami, které se v průběhu herní scény vynořují. V jejich popisech budeme pozorovat nadšení, ale také zklamání, pochybnosti, vztek a pocit nemožnosti situaci ovlivnit. Nejdůležitější místo v tomto páru zauímají hry, ve kterých se objevují souboje, napětí a soutěž o fyzickou sílu. Starší bratři vnímali jako problémový nesoulad v přání hrát si, který vzniká mezi nimi a mladším sourozencem před započítím hry. Mladší bratři se zase více soustředili na rozložení moci ve hře a rozdělení hraných rolí, které prožívali jako danosti, jimž se přizpůsobují, ale které v nich vyvolávají silné pocity zlosti a touhy po boji. Uvidíme, že jednou z nejsilněji vystupujících kategorií je hodnocení vlastních a sourozeneckých výher a tedy neutichající proces vzájemného poměrování se.

2.1.1.1. Typy her

V následujícím textu budou popsány hry z hlediska jejich obsahu. Hry jsou kategorizovány podle příbuznosti v dominantním prvku, na kterém fungují, ať již je to téma boje, oblékání fantazijní role nebo sport či stavebnicová činnost. Proto jak i z textu bude zřejmé, některé hry lze podřadit více herním kategoriím (např. hra „na něco“ v sobě může nést prvky boje apod.). Zařazení hry do jedné herní kategorie byla učiněna na základě prvku dominantnějšího z obou.

a) Bojové hry

Bojové hry jsou charakteristické napětím a soubojem. Zařadila jsem mezi ně hry na policajty, střilečky, honičky s autíčky, bitvy s vojáky, hry s rytíři, házení polštářů. Tyto hry probíhají buď takzvaně na živo bez figurek, anebo s pomocí vojáků, rytířů, tzv. fazolí atd. Z popisu starších bratrů měla hra bez figurek dvě podoby. První byla „my proti sobě navzájem“. Např.: „*No a prostě já mám kapslíkovku a von má kuličkovku a vždycky „vzdej se!“, říká mně. A pak střelí kuličku do toho stolu, jdu pod závěs...vono to moc nebolí když jsem za tím závěsem a já vždycky udělám tou kapslí pžunc a von se lekne a uteče za ten stůl.*“ Bratři si sobě jsou nepřáteli a bojují proti sobě. Druhá podoba vznikla z iniciativy mladšího bratra, který během hry „my proti sobě“ převrací hru na „my proti ostatním“. Tak se bratři stávají partnery a dostihují zlé fantazijní nepřátele. Tyto nepřátele vidí pouze mladší bratr a režuruje i zásah proti nim.

Hra s vojáky a rytíři byla popsána jen minimálně. Starší bratři si stěžovali na malý počet figurek na bratrově straně, anebo na nedostatečný zájem o tuto hru z bratrovy strany. Stejnou stížnost měli také mladší bratři. Při hře tedy sourozenci kvůli nedostatečnému množství figurek u mladšího bratra dají zásoby dohromady a teprve toto společné družstvo rozdělí na dvě vojska, která proti sobě bojují. Zde se starší bratři možná pro zachování základního principu hry – tedy existence srovnatelné startovní čáry pro soupeře, aby mohli oba bojovat v nejistém boji – vzdávají přirozené touhy vyhrát (srov. Caillois, 1998) a výhru tedy dávají všanc nejistotě hry.

b) Hry s danými rolemi

V těchto hrách si děti a jejich sourozenci vymýšlejí vlastní děj, pro který si vybírají, anebo přijímají herní roli. Výměna rolí v rámci sourozeneckého páru je ojedinelá. První zmíněnou hrou byla hra na teroristu a Američana. Podle staršího bratra hru začíná mladší sourozenec tak, že v nestřežené situaci překvapí staršího bratra střelbou plyšáků z vyvýšené palandy. Bratr se brání útekem. Hra je občas pojata jako letecký souboj. V tom případě je staršímu bratrovi přiděleno letadlo Al-kaidy a mladší bojuje v americké stíhačce. Hra zde probíhá tak, že mladší střílí a starší před ním létá letadle.

Jako druhou hru s danými rolemi bych uvedla hru na koně a kovboje. Dle výroku prvorozeného přemlouvá mladší bratr staršího, aby hrál koně. Vyleze mu na záda a on je kovbojem. Tak skáčou a kovboj točí lasem. Pravděpodobně je hra doprovázena nejrůznějšími fantaziemi.

Třetí zmiňovaná hra je na batmana a vojáka. Při této hře bratři používají malých umělohmotných figurek, které nosí starší bratr stále při sobě. Ve hře je starší bratr podle své volby vždy batman a mladší bratr je voják nebo auto, které se snaží batmana dostihnout a srazit. Batman nejprve pouze autu ulétává a po chvíli na něho začne útočit ze vzduchu. Hra podle vyjádření bratra přerůstá často ve rvačku.

U mladších tvořily hry s danými rolemi největší část popisů her. Mezi ně patří hra na Harryho Pottera. Např.: „*No jako my nehrajeme přímo na Harryho Pottera, ale jako že taky chodíme do školy čar a kouzel... Jako my si hrajem, že jsme kámoši a chodíme do té školy.*“ *A tam zažíváte různá dobrodružství... „Nó, ale jiný než Harry Potter.“* Bratři zastávají ve hře zdánlivě rovnocenné role kamarádů, kteří spolu chodí do školy a vymýšlejí si a prožívají různá dobrodružství. Z podrobnějšího popisu hry bylo patrné, že při této hře starší bratr hraje roli hlavní, ve které určuje děj a vymýšlí dobrodružství. Role si bratři nevyměňují, jsou pravděpodobně z velké části stabilní.

Jako poslední hru s danými rolemi bych zmínila hru na kapitána/krále a sluhu. Mladší bratr je pasován starším bratrem na sluhu, který králi slouží v konkrétních příkazech týkajících se všedního života (přinést mobil apod.), více než pohádkových fantazií, jak by se mohlo podle názvu hry zdát. Mladší bratr referuje o tom, že jím toužebně očekávaná výměna rolí nastává málokdy, a bratr se snaží udržet si roli krále či kapitána.

c) Škádlení

Škádlení v posteli a obecně zmiňované škádlení není dětmi blíže specifikované. Zmínky o něm jsou zahaleny do samozřejmostí, s jakou o něm děti mluví. Pravděpodobně se skládá z nespočetného množství a nejrozličnějších variací vzájemného dovádění, které je odděleno od skutečného otravování a zlobení jakousi pomyslnou hranicí sdílení, dobrého úmyslu a přiměřené bolesti.

d) Stavebnicové hry

V těchto hrách bratři zmiňovali puzzle a lego. V jejich popisu se často objevuje prvek průvodcovství ze strany starších. Uvádějí, že na žádost mladšího sourozence pomáhají se stavbou majáku, lodi atd.

e) Stolní hry

Ve zmínkách o stolních hrách nejvíce dominovaly hry s kartami. Mezi nimi bratři uváděli hry s Pokémony, Magiky a kartami Harryho Pottera. Bratři referují o tom, že každý z bratrů sbírá jiný typ karet a uvádějí množství, kdo jich kolik vlastní. U těchto her jde tedy částečně o sbírání a soutěž co se týče množství. Bratři také hovoří o neshodách

týkajících se hry s bratrem, protože každý preferuje hru se svými kartami. Např.: *.. To jsou takový kartičky (Magiky) a je to taková hra a k tomu jsou návody, a mě to jeden kluk ze čtvrtý třídy naučil, tak já to hraju a sbírám. Už jich mám asi devadesát čtyři... A brácha mě zase nutí si s ním hrát Harry Potterovky karty, von je sbírá, no tak já si někdy s ním zahraju. “ A pak si zahraje on s tebou? „Hmmm a vždycky něco za něco. “*

f) Sportovní hry

Mezi sportovními hrami se objevily fotbal, společná jízda na kolečkových bruslích po bytě, jízda na kole. Tyto hry bratry nebyly podrobněji popisovány, ale je pravděpodobné, že probíhají podle pravidel, které tyto hry obecně mají. Fotbal je tedy spíše soutěživý, kdy hrají sourozenci proti sobě. Na kolečkových bruslích a při jízdě na kole se pravděpodobně předhánějí, dohánějí, ale také spolu mohou objevovat nová místa, prožívat dobrodružství atd. Mladší bratři dále popisovali, že sportovní hry mají jako své koníčky rozděleny, a tak se i podle toho pohybují preference druhu hry a výhry. Např.: *A když hrajete floorbal? „To jsem lepší. Von je zase lepší ve fotbale. Ale někdy mu říkám: “Ale to byl gól“, a von řekne: „Ne to byla tyč.“ A podle tebe to byl opravdu gól? „No, vždycky. “* Mladší bratři zmiňovali rozdělení výher podle druhu hry s větším klidem než u ostatních her. Počet výher je tedy mezi bratry nějak rovnoměrně rozložen a každý má v rukou nějakou svou doménu.

g) Ostatní hry

Do této kategorie řadím hry se společným tajemstvím a směnné obchody. Hry, ve kterých se děti spolčují za účelem provádění zakázané činnosti nebo za účelem fantazijní ochrany před zlými nepřáteli, jsem nazvala hry se společným tajemstvím. Domnívám se, že to, co je pro ně charakteristické, je sloučení pocitu risku, tajemství a soudržnosti se sourozencem. Jako první bych popsala zakázané telefonáty. Na nápad mladšího bratra vytáčejí sourozenci v nepřítomnosti rodičů telefonní čísla, která mají označená v rodině jako zakázaná. Telefonuje mladší sourozenec. Ve chvíli, kdy je na druhé straně zvednuté sluchátko, buď bratr zavěsí, anebo řekne provokativní odpověď. Uvedu příklad: *„Jednou se tam ozvala taková pani a řekla: „Chcete si něco půjčit?“ a brácha minule řek: „Jo, vás.“ Prostě děláme takovýhle blbiny. Anebo víte, co to je va...italsky? Jděte do pr, jako někdo aby šel do prdele.“ A to říkáte do těch telefonátů? „Von někdy jo, ale voni tomu nerozuměj.“* Druhou hrou se společným tajemstvím je budování tajné skrýše. Tato hra souvisí s popsanou bitvou „my proti nim“, kterou iniciuje mladší bratr. Pro účely této hry si sourozenci vybudovali skrýš, či bunkr, ve kterém by se chránili proti nepřátelům, a ze kterého by je ostřelovali.

Dalším typem her, které jsem zařadila do této kategorie, jsou směnné obchody. V těchto hrách si bratři navzájem mezi sebou vyměňují předměty, jako jsou např. kartičky s hokejisty nebo tzv. fazole. Zde platí pravidlo „něco za něco“. Velkou roli v nich hraje nejen sběratelství, ale také porovnávání množství s bratrem a pocity převahy.

2.1.1.2. Aspekty herní situace

V následujícím textu se podíváme za náplň konkrétních her na dynamiku herní situace, kterou bratři prožívají.

a) Přání hrát si a jeho variace

Chů ke hře je základem pro vznik samotné hry, herní situace, k její iniciaci nebo zapojení se do ní. Zajišťuje svobodný vstup do hry a jen v této svobodě může být hra hrou, tedy radostnou a přitažlivou zábavou (viz Cailois 1998). V rozhovorech se téma objevilo tam, kde je tento vstup do hry nějak problematizován, kde děti necítí soulad v přání hrát si a tento nesoulad má podle jejich sdělení opakující se povahu. Vnímání tohoto rozdílu se objevuje výhradně u prvorozených bratrů. Jejich výroky mohou shrnout do dvou základních rozlišení: „Bratr si hrát chce ale já ne“ nebo „já chci, ale bratr ne“. V prvním typu nesouladu prožívají děti svého sourozence jako někoho, kdo od nich často něco vyžaduje, něčeho se doprošuje, k něčemu je přemlouvá „*Brácha mě furt takhle otravuje, abych si s nim takhle hrál*“, „*Někdy si s nim chceš hrát a bavit se a někdy von tě otravuje pořád a nenávidíš ho*“. V druhém typu nesouladu se děti trápí, že ten mladší je odmítá a balancují mezi tzv. rozumným řešením hodným staršího bratra a mezi přemlouváním, vyhrožováním a doprošováním. První skupina bratrů se tedy občas při bratrově dožadování cítí honěna, nucena postavit hranici a bránit se, nebo se přizpůsobit přání druhého. Druhá skupina se může potýkat s pocity křivdy, nepochopení, nedocení.

b) Rozdělení rolí při hře

Zatímco starší bratři se v popisu herní situace zabývali tématem souladu v přání hrát si, pro mladší bratry bylo dominantním tématem rozdělení rolí při hře. Mladší bratři referovali o pocitu, že starší bratr chce při hře zastávat lepší, dominantnější role a jim zbývají role podřízené a vedlejší. Např.: „*Všude si hraje na kapitána, je vždycky král. A nikdy tě nenechá zahrát si taky na kapitána?*“ „*No většinou je to von.*“ „*A když on je kapitán, tak ty jsi co?*“ „*No já jsem prostě sluha.*“ „*Přines mi mobil*“ „*a takový.*“ „*A jak ti je v té roli?*“ „*No, už jsem si zvyk*“ (chvíli mlčí) „*Já jsem rád, že si na něco hrajem.*“ Ve vyjádření mladších bratrů lze pozorovat zlost a rezignovanost s jakou o problému hovoří. Lze si představit, že předvídatelnost rolí narušuje požitek ze hry, který se přirozeně

sníží s narůstající jistotou o průběhu a výsledku hry. Navíc je zřetelné, že submisivní role, které zahrnují nemožnost rozhodovat, ukazovat svoji sílu, být nadřizený apod. velmi korespondují s rolí mladších bratrů v bratrském páru v reálném životě. Konstantní utužování této role i v situaci hry navíc ruší to, co je na hře příjemné, tedy, že je vydělená z reality, stojí mimo ni, lze v ní být právě tím, kým v realitě nelze apod. Podobnost role reálné a herní tedy pro bratry může znamenat prosakování reality do hry a narušovat tak bezpečnou strukturu hry. Rozdělení rolí, které rovněž stojí u brány do hry, tedy mladším bratrům viditelně znesnadňuje vstup do hry. Přesto ve vyjádřeních dětí vidíme, že preferují hru jako takovou, před vyhnutím se neoblíbené roli odstoupením od hry viz uvedenou ukázkou, kde neuspokojivou roli mladší bratr přijímá jako nuzný chléb, za který je v konečném důsledku vděčný.

c) Režie hry a místo pro iniciativu

Další charakteristikou hry v těchto párech byla iniciativa v režii hry. Kdo hru vymýšlí? Kdo udílí role? Kdo ji v akci vede? Pro starší bratry tyto otázky z velké části souvisejí s tím, kdo si chce hrát, kdo hru vyžaduje. Analogicky k tomu následuje i rozdělení vnímané iniciativy. V párech, kde více platí „on si chce hrát ale já ne“ se objevují výroky, ve kterých je starší bratr v počátku v pozici pasivního hráče, který je v režii mladšího bratra. Pro lepší ilustraci uvedu úryvek z jednoho rozhovoru: „*Nebo taky brácha furt: A co takhle si zahrát na teroristy? Ty budeš terorista a já budu Američan*“. *Zachránce chce být?* „*Jo, von bude zachránce a já nějakej terorista. Pak lítám v letadýlku a on mě sestřeluje. Furt na mě míří. Jako si tam hraje, že má zbraně ňáký.*“ *A ty děláš co?* „*Já jenom lítám.*“ Lze spekulovat o tom, že ponechání opratí k iniciaci, výběru a řízení hry mladšímu bratrovi stimuluje chuť tohoto bratra do hry vstupovat a podporuje ho tak k vyhledávání herní situace. V ní může naprosto vystoupit z pozice „mladšího“, která bývá v realitě prožívána jako znevýhodňující. Tím větší tlaku na zapojení se do hry musí starší bratr pak čelit. Prvorození bratři, kteří vnímají v sourozeneckém vztahu spíše „já chci, ale bratr ne“ referují o tom, že takovou situaci řeší spíše ústupem: „*Von když si se mnou nechce hrát, tak ho nechávám a hraju si většinou sám, anebo si něco čtu*“ (*smutně*). Lze si představit, a ostatní rozbory rozhovorů nám o tom budou důkazem, že ve skutečném životě může být řešení takových situací mnohem variabilnější – přemlouvání, uplácení, vyhrožování, nařizování, manipulace atd. Řešení ústupem však může nejvíce odpovídat modelu rozumného staršího bratra, což může být jedním z důvodů, proč je jako jediné prezentováno.

Mladší bratři zmiňovali režii hry jako problém, který provázají palčivé emoce osudovosti a nemožnosti situaci ovlivnit a tedy pak vzteku a zlosti. Z jejich pohledu je v pozici režiséra viděn více bratr starší. Např.: *A kdo z vás ty dobrodružství vymýšlí? „Spíš brácha“. A líbí se ti to? „No, jak kdy. Když jako nedělá ze všeho drama.(vztekle) Když jsme byli menší, tak von dělal, že tam někoho zabijou, nebo otrávěj, že někoho málem zabijou, že ho těsně stačej zachránit“* (nazlobeně a s odporem). Stejně jako u starších i zde vidíme, že udílení role a získání dominantní role úzce souvisí s rozložením místa pro uskutečňování vlastní fantazie při hře. Z ukázky vidíme nejen, že starší bratr bývá viděn ve zmíněné roli režiséra, ale také že s jeho scénářem nebývá mladší vždy spokojen. Při hře tedy dochází ke konfliktu, který se týká rozložení místa pro fantazii a možnosti uplatnit ji a dále ke střetu, který se více vztahuje k preferenci dějových schémat při hře. Kromě nesouhlasu se scénářem staršího sourozence mladší prožívá i usměrňování vlastní aktivity zasahující do obsahu hry ze strany staršího bratra. Např.: *„Nebo když si hrajeme na Harryho Pottera, tak já udělám něco, co von tam nechce abychom hráli, a hned se začne prát.“* K fantazijní hře, jakou popsána v ukázce nepochybně je, přirozeně patří právě obléknutí si kabátu této role a tedy utváření děje podle toho, jak já svoji roli vnímám, jak ji chci. Režie zvenčí pak ukončuje tuto svobodu, ukončuje hru zásahem do děje, vnesením reálného konfliktu (tj. nikoli konfliktu postav ale bratrů). Starší bratr užívá fyzické síly k získání poslušnosti bratra při řízení obsahu hry. Mladší bratři tedy při hře vnímají větší aktivitu v režii hry ze strany staršího bratra, kterou neprožívají jako přirozeně danou, ale bratrem vydobytou. Na nátlak staršího bratra, který pravděpodobně probíhá fyzickými prostředky, se mladší přizpůsobuje a ustupuje tak z uskutečňování svých přání.

d) Role pravidel ve hře

Posledním konfliktem, o kterém se mladší bratři v souvislosti se hrou zmiňovali, bylo dodržování pravidel při hře a jejich kontrola starším bratrem. Např.: *„Když hrajem nějakou hru, tak von hraje na pravidla a já ne. Mě to úplně štve, když hraje na pravidla.“ Takže on je dodržuje a ty je rád porušuješ? „No jako pořád je musím dodržovat, tadyto nemůžu, to nemůžu.“ A ty bys byl radši, kdyby ty pravidla vůbec nebyly? „Nó.“ Nebo bys radši, aby pravidla byly, ale aby tě brácha tak nekontroloval? „Nó, nekontroloval. Tak. Mně vadí, že mě u toho hlídá. (zlobně)“* Pravidla z pohledu mladšího slouží staršímu bratru k posilování pozice silnějšího, který sebe staví do kontrolujícího a pořádek zachovávajícího bratra. Ruší se tím rovnocennost bratrů jako herních partnerů a z pohledu

mladších bratrů to narušuje proudění hry a snižuje možná pocit volnosti, iniciativy a aktivity.

e) Vnímání výhry ve hře

Tato kategorie se vztahuje především ke hrám bojovým a sportovním, ke hrám s danými rolemi a ke směnným obchodům. Starší bratři charakterizovali sami sebe jako ty, kteří v páru většinou hru vyhrávají nebo mají jistotu, že hru vyhrát mohou. Např.: *A kdo vyhrává? „No někdy já a někdy von, ale já víc“*; nebo: *Takže on chce být většinou silnější v té hře? „Spíš chce jenom (důraz na „chce“). No já ho vždycky nechávám vyhrát a když chci, tak ho porazím. Ale já ho nechám, ať má radost. Von pak vždycky řve: „Jooooo!!“*. Zde vidíme zřetelně vystupující jistotu ohledně vlastní síly. Mladší bratr je staršími viděn jako slabší partner, který se snaží vyhrát, ale jeho boj je z pohledu starších bratrů předem marný. To oni drží kormidlo a určují, kdo a kdy vyhraje.

Dalším aspektem hry je otázka množství. Jde-li o směnné obchody, či hry s vojáčky a rytíři, vnímají starší bratři rozdíl ve velikosti vlastnictví karet, vojáků a rytířů u každého z bratrů. V jejich vyjádřeních se objevuje vědomí o velké přesile co se množství týče. Např.: *Kolik máš těch kartiček? „Dvě stě.“ A brácha? „Třicet“*, nebo: *A jak si hrajete s vojákama? „No von má jenom čtyři, tak si hrajeme s nima dohromady.“ A ty jich máš kolik? „Dvacet“*. Podobně i mladší bratři referovali o rozdílném počtu vlastněných karet, figurek apod. Bratrovy hračky, či dané příležitosti, byly mladšími viděny jako lepší a k tomu se vázaly pocity zlosti a křivdy. Např.: *„My si pak ještě hrajeme s Magikama a Pokémonama.“ A jak to vypadá? „No, já mám tým třeba zelenejch a von vždycky to, červený. Von má vždycky ten lepší balíček. Tó, vždycky mě porazí...(smutně)“* Vidíme, že mladší bratři před samotným popisem hry srovnávají příležitosti ke hře, které ovlivňují výsledek. Výsledek je pravděpodobně svým opakujícím se charakterem prohry pro mladší bratry pocíťován jako frustrující a neuspokojivý. Jak uvidíme v tématu konfliktů, samotný výsledek má podle mladších bratrů více příčin než jen rozdané příležitosti. Vzhledem k tomu, že srovnávání příležitostí se u mladších bratrů objevovalo často a vždy dopadalo v neprospěch mladších, považuji za důležité zde tuto skutečnost prezentovat. Jistě není zcela podstatné, jaká je situace ve skutečnosti, zda by mladší bratři byli shledáni jako handicapovaní z hlediska příležitostí i vnějším pozorovatelem. Pro nás je v tuto chvíli důležitý zmíněný prožitek opakovaného znevýhodnění ke hře danými příležitostmi, které ovlivňuje výsledek hry.

Dále se srovnávání výher objevilo u her individuálních, jakými jsou počítačové hry, hry na gameboyi a playstationu a hádanky. Počítačové hry nejsou sdíleny s bratrem

přímo, ale výsledky si bratři mezi sebou porovnávají. Např.: „*Jsem určitě lepší na počítači a na playstationu, no. Tam jde vo to, kolik máte bodů. Se vždycky vytahuju, že já mám víc.*“ Přesto že jsou tyto hry individuální, jejich výsledky nějak do vztahu zasahují. Mladší bratři v nich někdy dosahují triumfu nad staršími.

2.1.2. Konfliktní situace mimo hru

Popis konfliktních situací prvorozenými i druhorozenými bratry byl v rozhovorech stěžejním tématem zejména mladších. Prvorození se omezili na stručnou charakteristiku provokací, které jsou jim prováděny mladšími, nebo které naopak provádějí oni svým sourozencům. Své příběhy často uzavírali s jistotou, že ať už je předmět sporu jakýkoli, oni si svůj názor či přání prosadí. Nejistota se objevovala v situaci, kdy se konflikt dostane k rodičům, a proto se bratři snaží přenesení sporu k rodičovskému sluchu vybranými strategiemi zabránit. Zatímco u starších tedy rozhovor o konfliktech měl často emoční rovinu podobnou „postěžování si“, u mladších bratrů to bylo téma naplněné hořkými pocity bezmoci a zlosti, kdy přicházely na řadu také slzy. Mladší bratři líčili křivdy, které v soužití s bratry zažívají, potlačování jejich zájmů do ústraní ve prospěch zájmů bratra a zejména se zabývali naprosto jasným rozložením sil při řešení sporů, rovněž ve prospěch staršího bratra. Téma vítězství ve sporech je pro obě skupiny bratrů tedy důležitým ukazatelem.

2.1.2.1. Typy konfliktů

a) Provokace

Bratři popisovali velmi živě a bohatě rozpředený systém vzájemného fyzického i slovního pošťuchování. Prvorození mluvili o tom, že je mladší sourozenec fyzicky napadne, např. se je snaží shodit, nebo jim sebere věc a provokuje je dále k reakcím. Např.: „*Mi bere, trhá papíry z mého bloku. Mi vytrhává všechny stránky někdy. Tak já se naštvu a brácha říká: „Že mě nechytíš!“, hroznej provokatér.*“ Mladší bratr vyvolává spor, který pro něho samého může být na hranici hry a reality. Mezi bratry tak může docházet k nepochopení a překřížení rovin. Otázkou ale je, zda je pro mladšího taková provokace skutečně předmětem zábavy a jakousi výzvou ke hře, anebo se za ni jen schovává a překřížení herní a reálné roviny je tak cílené pro svoji nejasnost. Pohled pod povrch takových situací by nás mohl zavést k rvavé povaze sourozeneckého vztahu bratrů, kdy mladší pobízí a vyzývá bratra k soupeření, při kterém sám dostává novou šanci dostat se nad bratra, porazit ho, být lepší, tak jak jsme to mohli pozorovat při hrách.

Prvorození dále zmiňovali situace, kdy stejně hravě či bezdůvodně útočí oni na svého mladšího bratra. Např.: „*No když já chci, tak mu třeba udělám něco špatnýho. Třeba mu nadávám, a pak když von něco dělá, tak třeba když jsme zalévali kytky, tak my máme takovou hadici, tak já na něho pořád stříkám a votravuju ho a von je pak celý mokrý jako z bazénu.*“ Můžeme uvažovat o tom, že provokace ze strany starších mohou navazovat na řetězec předchozích interakcí a být tak důsledkem, tj. pomstou, trestem, důkazem síly; anebo mohou sloužit jako ventil pro pocity agrese a zloby v sourozeneckém vztahu.

Mladší bratři vidí stěžejní příčiny hádek v provokacích ze strany staršího. Prvním způsobem provokací ze strany starších bratrů, o kterém bych se chtěla zmínit, jsou ponižující nadávky a mlácení. Např.: „*No třeba večer mi pořád říkal, že cucám ještě dudlík.*“; anebo: „*Nebo když uklidím, tak nikdo si toho nevšimne a brácha mi hned: „Líný prase!“ , že jsem.*“ ; anebo: „*Třeba jde kolem mě a kopne mě.*“ Z těchto tří ukázek je zřejmé, že nadávky či projevy fyzické síly nejsou založeny na přímé příčině, minimálně takové, kterou by si mladší bratr dával do souvislosti s tímto chováním, ale plynou pravděpodobně spíše z potřeby nějak urazit mladšího bratra, nebo slouží k ventilaci nahromaděných negativních pocitů. Témata, která si starší bratři pro tento typ nadávek vybírají, jsou věk bratra, potření jejich snahy o splnění povinnosti nebo menší znalosti mladších v některé oblasti.

Druhou formou provokací je způsob příkazů ze strany starších bratrů, které se spíše podobají vyžadování nepřiměřeného úslužnictví od mladších bratrů, za které jsou po libovůli odměňováni či trestáni. Např.: „*Třeba von chce, abych ho vzbudil, a když ho vzbudím, tak mi nadává, že ho budím, a když ho nevzbudím, tak je to zase blbý.*“; anebo: „*Von mi řekne, že na jeden seriál ho mám zavolat, a když ho zavolám, tak zjistí, že je to na nic, no, a vynadá mi, že za to můžu.*“ Z ukázek můžeme vznést hypotézu o přenášení zlosti z objektu, který zlost způsobil (únava z ranního vstávání, zklamání z filmu) na bratra. Přes zklamání, která mladší prožívají v reakcích starších na jejich služby, jsou mladší bratři stále motivováni služby a požadavky plnit.

b) Střety zájmů

Kromě zmíněných provokací starší bratři popisovali spory, které bychom mohli charakterizovat jako střety zájmů. Konflikty tak mají podobu „oba chceme totéž“, nebo „chceme neslučitelné v danou chvíli“. Tyto střety ale bratři zmiňovali v porovnání s ostatními sourozeneckými konstelacemi velmi málo. Nejvíce se objevily mezi bratry, kde je velké věkové rozmezí nad pět let, a do rozřešení sporu tak vnikají rodiče. Např.:

„O moje oblíbený místo u stolu. My tam máme takhle stůl, tady jsou čtyři místa a tady je ještě jedno, a o to se každé den rveme.“ A kdo to vyhrává? „Vždycky Michal. Protože já si tam sednu a on „Chooonzíku, já jsem tam byl“ a máma „Jdi mu odtamtud, Miša tam byl první.“ A je to tak? „Ne. Nikdy ne. Většinou to není pravda. Většinou jsem tam byl já.“ Starší bratři, kteří mají malé sourozence, zmiňují pocity křivdy, které se jim při řešení sporu dostává ze strany sourozence i rodičů a pocity bezmoci v nemožnosti uplatnit vlastní prostředky k řešení.

Charakteristika podobných sporů ústy mladších sourozenců nevyznívá jako střet zájmů, ale více jako přehlušování zájmů mladšího bratra zájmy staršího. Např.: „Nebo já jsem první na televizi, von tam přijde a přepne mi kanál, a že se chce dívat na to.“ A ty uděláš co? „Nic, nechám ho.“ Starší bratr je viděn jako ten, který nerespektuje přání a práva mladšího, ale také pravděpodobně jako ten, se kterým si mladší v této záležitosti nehodlá začínat. Podobně byly popisovány projevy nadřazenosti před kamarády staršího. Např.: „Když hraju na počítači, tak von tam přijde s kamarádem a vyhodí mě.“; anebo: „Když tam jdeme s jeho klukama, tak hází popkorn po mně a dělá prostě frajera před těma klukama.“ Že se tě snaží srazit? „Jako zesrandit, že jsem úplnej nula.“

c) Hájení rodičovských zájmů

V rozhovorech se staršími bratry se objevily výroky, které naznačují, že starší sourozenec vnímá některé zájmy rodičů v určitých situacích jako své zájmy a bouří se, když je mladší nerespektuje. Např.: „Když je zlej, tak to třeba v autě, a von pořád když zastavíme, třeba jsme na jednoho pána čekali, tak von pořád skákal v tom autě. A auto se takhle třesalo, jako by to byl nákej atrakcion.“ (chlapec není původem z Čech, pozn. aut.). Starší sourozenec se staví mimo, vně zlobení a řádění mladšího. Spíše než do role sourozence-kamaráda, jde do pozice sourozence-rodíče, který s chováním mladšího nesouhlasí a zlobí ho to.

2.1.2.2. Způsoby řešení sporu

Nejčastějšími zmiňovanými způsoby řešení konfliktu staršími i mladšími bratry bylo řešení z vlastních zdrojů. Toto řešení mělo v popisech povahu dokazování převahy, ať již fyzické nebo slovní (urážky, vtipy, slovní špeky). Bratři velmi jasně vnímají, že v tomto věku příroda přeje starším bratrům, a ti také v pranicích a neshodách častěji vyhrávají. Např.: „On si začne a skončí na zemi.“ Takže ty ho přepereš. „To je jasný. Jednou mě přepřal, protože mi podkopnul nohy, jinak by mě nepřepřal“. Podle starších bratrů se mladší sourozenec k výhrám dostává pouze úskočnými manévry. Starší bratři

dávají v rozhovorech zřetelně znát, že jsou si vědomi své síly, kterou bratra mohou přemoci. Z výpovědí se zdá, že prožívají svoji větší sílu nejen jako výhodu, ale také jako právo a danost, kterou je třeba zachovávat. Např.: „*A von pořád na mě útočí, a když já ho jednou kopnu, tak von rychle spadne. Nemůže takhle moc zlobit, protože ví, že já jsem silnější a chytřejší.*“ Výsledky rvačky reflektují mladší bratři podobně, např.: „*A co děláš, když tě mlátí?*“ „*Někdy se bráním.*“ „*A jak to dopadá?*“ „*On to vyhraje (hořký úsměv), samozřejmě.*“ Z jejich pohledu se ale zdá, že už samotné započítí rvačky má pro ně smysl, nehledě na výsledek, který je pro ně z větší části negativní. Sami tedy hádku nebo rvačku často dle svých slov iniciují. Mladší bratři v pranicích s bratrem uvádějí také případy, kdy výhra patří jim. Zmiňují se o způsobech, kterými si k výhře dopomohli. Např.: „*Ale já trochu podvádím. Von mě někdy svalí a drží mě na zemi a jako si na mě klekne a já řeknu: „Jó, vzdávám se!“, a von mě pustí, a pak řeknu zase, že se nevzdávám a bojujeme dál.*“

Při provokacích mladších bratrů nastává pro starší potíž ve chvíli, kdy se mladší chystají použít své účelné zbraně, kterou je žalování. Zde přichází hrozba trestu ze strany autority a s ním spojených negativních prožitků. Starší bratři se tomuto volání o pomoc či pomstě ze strany mladších bratrů snaží podle svých výroků zabránit především vyhrožováním. Např.: „*No já mu říkám, že když bude žalovat, tak že ti něco udělám, třeba nebudeš hrát na počítači, nebo s tebou nepůjdu ven a tak dále. Takže nemůže žalovat.*“ Vyhrožování starších bratrů se vztahuje na užití fyzické síly a odebrání pozornosti věnované mladšímu sourozenci. V tématu žalování mladší bratři uvádějí, že rodič se své soudcovské role často vzdá a přenechává řešení opět na sourozencích. Např.: „*A když to jdeš říct mamce, co ona udělá?*“ „*No tak vona nemá čas moc, tak vona mi jen řekne, ať mu řeknu, že to (velmi tiše), že to nemá dělat.*“ „*A když mu to pak řekneš, změní se to nějak?*“ „*Tak von jako někdy přestane, ale pak potichu ještě něco říká a směje se.*“; anebo: „*Voni mi řeknou, ať si ho nevšímám.*“ „*A jde to si ho nevšímát?*“ „*Ne, nejde. (na pláč)*“ Z těchto řešení rodičů vidíme jakousi únavu a nemožnost vyplnění jejich rad. Bratři referují o tom, že se s bratrem perou asi pětkrát denně. Představíme-li si, že v pracovním týdnu jsou hádky zhuštěny do jednoho odpoledne, je pochopitelné, že účast rodičů na řešení sporů bude co do počtu méně časté, než jak ji mladší sourozenci požadují. Mladší bratři se tak mohou cítit více bez ochrany proti staršímu a jakoby vydáni napospas. Rozdílnou situaci jsem zaznamenala u mladšího bratra, který měl pocit, že je matkou chráněn častěji a považoval to za svůj triumf vůči bratrovi. Můžeme se domyslet, že tam, kde samotné přímé žalování nemá pro staršího odstrašující výsledek, nebude mít takovou sílu ani

pouhá hrozba žalováním. Tak se okruh možností, jak se bránit, mladším bratrům zmenšuje na požadavek samostatnosti v řešení sporů. To pak může posilovat ještě více potřebu být silný nebo silnější než bratr, a zvětšovat úzkost a zlost z toho, že to tak není.

Poslední způsob řešení konfliktů popisovaný bratry je řešení rezignací a přizpůsobením se. To jsme mohli vidět např. při sporu, kdy starší bratr přijde k televizi a přepne ji na kanál, který preferuje on. Mladší bratr ho nechává. Můžeme si snadno představit, že také na ostatní typy sporů, které se v rozhovorech objevili, jsou bratři často nuceni reagovat přizpůsobením se. Rovněž někteří starší bratři (zejména bratři s věkovým rozdílem větším než dva roky) popisovali situace, ve kterých se přizpůsobují mladšímu sourozenci, často z důvodu strachu ze žalování, anebo snaze udělat mladšímu radost.

2.1.3. Shrnutí

V bratrském sourozeneckém páru z pohledu prvorozených významně vystupuje vnímaný nesoulad v přání hrát si. Objevily se dvě formy tohoto nesouladu: Já si chci hrát, ale bratr ne; bratr chce, ale já nechci. Řešení prezentovaná bratry při vzniku nesouladu se v poměru 4:1 více kloní k řešení ústupem a přizpůsobením se. Pouze jeden bratr referuje o užití výhrůžek. Vidíme souvislost mezi rozdíly v přání hrát si a iniciací hry a rozdělením iniciativy při hře. Ten, kdo hru vyžaduje, také obvykle určuje scénář, udílí role atd. Druhým vystupujícím aspektem při hrách v bratrském páru je otázka výher při hře. Starší bratři k popisům her přidávají také informaci o pocitu vlastní přesily. Z uvedených citací vidíme, že v některých párech starší bratři raději nechávají vyhrávat mladšího bratra, přestože jsou si jisti vlastní možnou výhrou a jiní starší raději vyhrávají, než aby k výhrám připustili bratra mladšího. Aspekt výhry ve hře pozorujeme i na výběru druhů her v tomto páru. Největší místo ve hrách zaujímají hry bojové, hry sportovní, hry s danými rolemi a směnné obchody. V těchto typech her se aspekt výher významně projevuje, ale nelze je na něj zredukovat. Kromě soutěživého charakteru her v nich vidíme důraz na fyzickou zdatnost, umění zacházet se zbraněmi (v podobě hraček), schopnost rychlého a účelného úsudku v kritických situacích atd.

Dominantní aspekt soutěživosti se rýsuje i v rozboru her popsaných mladšími sourozenci. Zdá se, že více než samotné hry bratry zajímá právě otázka výher a proher a otázka příležitostí k těmto výsledkům. To můžeme pozorovat již na začátku, kdy soutěživost působí ve vyjádřené nespokojenosti s rozdělením rolí. Mladší bratři pocítují své starší bratry jako ty, kteří vždy chtějí zastávat dominantnější a výhodnější role (Harry Potter, Král). Svě role ani jeden bratr neprožívá jako vítané, naopak popisují velkou

nespokojenost a touhu zastávat roli bratrovu. Výměnu rolí však starší bratr nedopustí. Dominantní role ve hře staršímu bratrovi také zajišťuje potřebnou vedoucí úlohu při režírování hry a vedení dějového schématu, což se stává dalším předmětem konfliktů. Mladším bratrům se nelíbí scénář staršího, ale za své vlastní příspěvky se cítí být odmítáni použitím fyzické síly starším bratrem. Jsou tedy nuceni k podřízenému chování. Ve všech popsanych typech her vidíme, že mladší je prožívají právě přes své výhry a prohry a neustále bilancují své příležitosti. Ty stabilně vidí jako nevýhodné a nespravedlivé. Bratr má vždy lepší balíček karet atd. Zde se objevuje aspekt hledání příčin častých proher. Zdá se, že nejvíce napětí probíhá právě ve hrách s danými rolemi, kdy se předpokládá, že spolu bratři budou spolupracovat. Mnohé další hry, jako jsou hry s kartami, sportovní hry nebo hry počítačové si bratři rozdělují do svých kompetencí. Vidíme, že každý z bratrů sbírá jiný typ karet, provozuje jiný typ sportu atd. Tak se snižuje možnost přímého porovnávání. Výhry a prohry se netýkají pouze samotných výsledků hry, ale také se vztahují k výsledkům konfliktních situací týkajících se hry. Jsou vedoucí kategorií, přes kterou hru s bratrem mladší bratři posuzují.

Shrnutí typů her a aspektů herní situace podává následující tabulka. Jsou zde uvedeny počty dětí, které uvedenou kategorii zmiňovaly, vůči celkovému počtu dětí z dané skupiny.

Tabulka 1: Hry v bratrském páru

A: Aspekty herní situace	Starší	Mladší		Starší	Mladší
Nesoulad v přání hrát si	4/5	0/3	Otázka výher	4/5	3/3
Rozdíly v preferenci her	0/5	0/3	Otázka volby rolí	2/5	2/3
B: Typy her					
Bojové hry	5/5	3/3	Sportovní hry	3/5	1/3
Hry s danými rolemi	3/5	2/3	Stolní hry	2/5	2/3
Hry s panenkami	0/5	0/3	Stavebnicové hry	2/5	0/3
Škádlení	2/5	0/3	Ostatní	3/5	2/3

Centrální pozici v příčinách konfliktních situací zaujímají v bratrském páru provokace. Viděli jsme, že mladší provokují prvorozené zásahy do osobního teritoria staršího bratra a to zejména v oblastech těla (bouchání) a věcí (brání a ničení věcí). Tyto zásahy jsou staršími popisovány jako bezpříčinné a zároveň za nimi následuje vybízení k reakci staršího bratra. Provokace ze strany starších bratrů pak mají podobu ponižujících nadávek a mlácení bez příčiny, vyžadování úslužnictví, přehlušování zájmů mladšího

bratra a dalších projevů nadřazenosti, které v sobě nesou nárok na respektování vlastní větší moci.

U starších bratrů jsme v menšině mohli vidět snahu o nastolování rodinného pořádku, usměrňování bratra a tak hájení rodičovských zájmů, které bývá mladšími odmítáno. Střety zájmů se jako příčina konfliktů objevily více u bratrů s věkovým rozmezím nad pět let. Tyto střety jsou doprovázeny vstupy rodičů a bratři referují o pocitu nespravedlivého trestu ze strany rodičů.

U bratrů menšího věkového rozmezí pozorujeme preferenci způsobů řešení z vlastních sourozeneckých zdrojů. Při těchto řešeních používají buď výhrůžek, protiútok (rvačku), oplácení stejnou mincí nebo přizpůsobení se. Starší bratři v souvislosti s konflikty referují o jistotě vlastní přesily a tedy o častých výhrách při konfliktech s bratrem. U některých bratrů se projevuje tendence k přizpůsobování se mladšímu a tedy i ponechávání výher mladšímu sourozenci, podobně jako u mladších pozorujeme častou rezignaci a přizpůsobení se. V řešení sporů se objevuje téma žalování, kterému se starší snaží různými strategiemi vyhnout a mladší by naopak rádi, aby nabylo větší účinnosti. Místo toho, ale více referují o neuspokojivém počtu zásahů rodičů a o pocitu vydání na pospas staršímu bratrovi.

Následující tabulka shrnuje příčiny konfliktních situací a způsoby řešení konfliktů v bratrském páru.

Tabulka 2: Konfliktní situace v bratrském páru

A: Příčiny konfliktních situací	starší	mladší		starší	mladší
Provokace ze strany mladšího	4/5	2/3	Hájení rodičovských zájmů	2/5	0/3
Provokace ze strany staršího	3/5	3/3	Odmítaná péče	0/5	0/3
Střety zájmů	2/5	1/3			
B: Způsoby řešení sporu					
Řešení ze sourozeneckých zdrojů	4/5	3/3	Oplácení stejnou mincí	0/5	3/3
Vyhrožování	3/5	0/3	Žalování starších	1/5	0/3
Přizpůsobení se	2/5	2/3	Žalování mladších	1/5	2/3
Přemlouvání	0/5	0/3	Řešení za účasti rodičů	2/5	3/3
Skrytá pomsta	0/5	0/3	Pocit nespravedlivého trestu	2/5	0/3
Protiútok	3/5	3/3			

2.1.4. Interpretace

Vztah dvou bratrů je v mnohém okořeněn velkou dávkou pnutí a rivalry, ale zároveň sdílení a společných zážitků. Tyto dvě protilehlé skupiny prožitků se v tomto vztahu vyskytují velmi často současně a zcela propleteně. Barvitost her v tomto páru je oproti párům dětí opačného pohlaví (viz 2.3.1.) velmi rozmanitá. Bratři spolu sdílejí mnoho her, a to nejen her s danými pravidly, ale také velké množství her, které vycházejí z jejich vlastní fantazie (hry s danými rolemi atd.). Sdílení, společné představy a přání při hrách vytvářejí kromě pozitivních prožitků zároveň podhoubí pro vznik vleklých konfliktů kolem nesouladu přání hrát si, výběru rolí, režírování a směřování, získávání výher atd. Bratři oba sdílejí podobný ideál hrdiny, kterým je silná, fyzicky zdatná a ve všech směrech hrdinná mužská figura, sdílejí potřebu vyhrávat, jak jsme viděli v hodnocení výher a proher, sdílejí také potřebu zastávat dominantní role. Díky těmto přáním vzniká boj o to, kdo bude vysněného hrdinu hrát, kdo hru povede, kdo vyhraje atd. Tyto dva, v bratrském páru poměrně silně zastoupené, proudy pozitivních a s tím souvisejících negativních aspektů ve vztahu nám dávají tušit, že zde může být přítomna velmi silná ambivalence.

Díky společným přáním u bratrů probíhá na mnoha polích soutěž, která je vede k distribuci výher, dominantních rolí, režírování atd. Podobně jako ve výzkumech Schachtera (viz Schachter a kol., 1978) i zde pozorujeme díky sdíleným přáním a tužbám sourozeneckou rivalitu vyšší než u sourozenců opačného pohlaví. Silná ambivalence v tomto páru zesiluje zároveň rivalitní procesy. Bratři mají oba velkou citlivost pro to, kdo má moc, kdo řídí a kdo poslouchá, kdo vyhrává a kdo prohrává atd. Zdá se, že pro bratry aspekt soutěživosti silně souvisí se silou a fyzickou zdatností. Kdo se umí lépe prát a má větší sílu, má také větší moc. To je zákon, podle kterého se konflikty i hry v tomto vztahu řídí.

Vidíme, že téma, které ovlivňuje hry i konflikty, je téma distribuce moci mezi bratry. V mladším školním věku však příroda stále stojí na straně starších bratrů. Právě oni jsou silnější, zdatnější, vzdělanější a mají tak všechny předpoklady k výhrám. Souvislost moci vyjádřené ve fyzické síle a zdatnosti a pozice prvorozeného pak vytváří mezi bratry boj (ze strany mladších) a hájení si (ze strany starších) atributů, které prvorozenému náleží. Odkrýváme tak nekomplementární vztah k moci a za tím i k vlastním pozicím u bratrů. Zdá se, že starší bratři prožívají svoji větší sílu, své výhry a převahu nad mladším bratrem jako spravedlivou danost, nárok, který jim patří. Porušení

takového práva pak vnímají jako křivdu či bezpráví. To jsme mohli vidět v nárokování si úsluh, pocitu práva na větší sílu a více výher apod. V současné chvíli ale uplatňování a prezentace práva na přesilu je mladšími sourozenci pocíťováno také jako křivda. Křivda za něco, za co nemohou, tj. že se narodili jako druzí a tedy oproti staršímu bratrovi i slabší. Tento obraz vidíme v popisech bojů, ať už při hrách nebo mimo ně, a v popisech pocitů k výhrám či prohrám u jednotlivých bratrů. Jeden z mladších bratrů svůj pocit shrnul takto: „*Von si jako pořád myslí, že když je starší, že jako má větší přednost. Že jako když je jen vo rok a půl starší, tak že má na všechno větší výhody.*“

Vztah k moci může, kromě jiného, souviset s raným prožitkem v samém počátku sourozeneckého vztahu. V teoretické části jsme četli o tom, že starší sourozenec prožívá při narození druhého dítěte krizi a bolest ze ztráty jistoty vlastního místa v rodině. Rodinný život se začal točit kolem malého sourozence, a on, který býval středem pozornosti, péče a lásky se ocitl na okraji. Taková změna a prožitek znejistění s sebou nese přirozenou potřebu vrátit onen bezpečný běh do zaběhnutých kolejí. Odtud pak může pramenit potřeba zachování řádu, pravidel a dané distribuce moci. Prožitek vykolejení tedy nese potřebu zachování cest, které jsou dány. On je silnější a tak to má být. Mladší bratr naopak nevidí vlastní úlohu v krizi, kterou si jeho bratr musel projít, a spíše vnímá svět jako příležitost, výzvu. Síla bratra je pro něho výzvou k lepším výkonům, ale její zatvrzelé a neotřesitelné dodržování působí prožitek vlastní pozice jako znevýhodnění. Pak se mladší bratři vydávají na cestu za nacházením nových cest a rušením oněch starých kolejí, které jim připadají jako nespravedlivé. Vidíme tedy, že za hájením si pozice a jejím dobýváním může stát potřeba uznání vlastní bytosti jako jedinečné a dobré. V té chvíli společná přání a potřeby bratrů působí v takto podstatném procesu konkurenci, kterou musejí projít a nějak s ní naložit.

V rozborech rozhovorů s bratry nacházíme několik strategií, jak s prožitky, na které můžeme usuzovat, bratři nakládají. Mezi staršími bratry se objevily dvě různé strategie. První z nich byla popisována bratry, kteří častěji vyžadují hru než jejich mladší sourozenec, častěji hru režírují a chtějí zastávat dominantní role. Neposlušnost bratrů řeší vyhrožováním fyzickou silou a zakládají si na převažujícím počtu výher ve vlastní kapse. Druhá skupina bratrů se projevovala tendencí k přizpůsobení se mladšímu bratrovi jak v přání hrát si, které projevuje, tak v přijetí submisivních nebo méně atraktivních rolí při hře a v přenechávání výher bratrovi. Tak se nám bratři projevují buď více agresivně, nebo mírně a přizpůsobivě. Podle čeho si bratři svoji strategii vybírají?

Jednou z možností, o které bych se chtěla zmínit, je míra nejistoty ohledně vlastní pozice a tím i místa v rodině a k němu náležejících atributů. Zdá se, že agresivnější projevy bratrů mohou souviset s agresivnějším hájením si vlastního teritoria a pozice. Vysoká nejistota, která je pro bratry aktuální, může mít tendenci k nalezení jistoty, tedy potvrzení pozice a s ní spojených atributů síly a zdatnosti. Tak může působit na výběr agresivnějších prostředků k dokazování nadřazenosti. Naopak tam, kde si bratři jsou více jistí ohledně vlastní pozice, nepotřebují potvrzování a dokazování a mohou tak připouštět mladšího k výhrám atd. Zdá se tedy, že strategie načrtnuté ve dvou základních liniích, které si starší bratři volí, souvisí s potřebou jistoty vlastního místa v rodině.

Strategie volené mladšími bratry k vyrovnávání se s prožitkem menší síly pozorujeme ve třech podobách. První je snaha o přemožení bratra, což bylo zřetelné v počítání výher a příležitostí k nim, ve vybízení ke rvačce atd. Protože je tato snaha často neúspěšná volí bratři dvě cesty, jak se k výhrám dostat. První takovou cestou je rozdělení teritorií na moje a tvoje, které jsme viděli v rozdělení domén při hrách (např. já jsem na floorball, on na fotbal). Druhou cestou je hledání způsobu hry, při kterém se nevyhrává a neprohrává, např. při obracení bojových her typu „my proti sobě navzájem“ na hru „my proti ostatním“. Díky rozdělení činností nebo únikové strategii se bratři dostávají mimo ohrožení stabilních proher. Kromě těchto strategií jsou mladší bratři viděni staršími i sebou samými jako ti, kdo svých výher dosahují nějak úskokem (např. při rvačce simulují, že se nechali porazit a ve chvíli, kdy je starší bratr pouští, převalí ho na zem a tak „vyhrají“). V souvislosti se soutěživým aspektem a s významem výher pro vztah není divu, že mladší bratři jsou ochotni pro výhru sáhnout i do zakázanějších kapes v podobě těchto úskočných manévřů. Tuto starou strategii pozorujeme už v biblickém příběhu o Ezauovi a Jákobovi. Pro oddech a lepší ilustraci problému si dovolím tento příběh ve zkratce shrnout: Mladší bratr Jákob touží získat požehnání od umírajícího otce, které podle tradice náleží prvorozenému Ezauovi. Požehnání od otce pro bratry znamená zároveň předání pomyslného žezla, a syn se stává hlavou rodu a získává majetek. Aby mladší Jákob dosáhl svého přání získat požehnání, přelstí slepého otce tak, že si oblékne šaty svého staršího bratra Ezaua, co nejvíce se mu připodobní a s pomocí matky připraví pečení pro otce, kterou měl za úkol připravit starší Ezau. Slepý otec, domnívaje se, že žehná svému nejstaršímu, požehná Jákobovi. Když to starší Ezau zjistí, zvolá: „*Právem dostal jméno Jákob (to je Úskočný). Už dvakrát se mnou jednal úskočně. Připravil mě o mé prvorozenství a nyní i o požehnání!*“ (1Moj; 27, 1-46).

Tak pozorujeme naléhavé hájení a dobývání výher ze strany obou bratrů. Zdá se, že strategie bratrů se recipročně ovlivňují. Příklady takového ovlivňování jsme viděli ve formách nesouladu v přání hrát si. Agresivnější strategie bratra jsou spojeny s nesouladem v přání hrát si typu „Já chci, ale bratr ne.“ Můžeme předpokládat, že nepřipouštění mladších bratrů k výhrám a dokazování nadřazenosti budí u mladších přirozenou nechuť si zážitek prohry opakovat. Naopak ale může také ústít ještě v agresivnější dobývání ze strany mladších bratrů. Mírní starší bratři zase mohou připouštěním mladších k výhrám budít další a další naděje a tak se nakonec vyrovnávat s převažujícím přáním hrát si na straně mladšího bratra. Nesoulad v přání hrát si mezi bratry může být signálem odkazujícím k procesu řešení distribuce moci a s tím souvisejícími prožitky jistoty vlastního místa.

Souhrnem, blízkost bratrů a sdílení přání jde ruku v ruce se soutěživostí o posty, role, moc, výhry atd. Pod povrchem těchto soutěží spatřujeme hlubší souboj vyvěrající z prožitku bolesti ze ztráty jistoty u staršího bratra díky ztrátě některých atributů příslušejících k prvorozené pozici před narozením sourozence, a z nespokojenosti s atributy druhozené pozice u mladších bratrů a dobývání si lepšího místa. Strategie k vyrovnávání se s těmito prožitky jsou u starších charakterizovány tendencí k agresivnímu vymezování nebo k přizpůsobivosti, zatímco u mladších pak snahou o přemožení, rozdělením teritorií a úhybnými strategiemi k získání výher. Tak se strategie bratrů navzájem ovlivňují a spoluvytvářejí jedinečný obraz jednotlivých párů bratrských vztahů.

2.2. SESTRY

2.2.1. Hra

V sesterských sourozeneckých párech nenacházíme žádné zmínky o konfliktech před hrou jako u bratrů. Scény před hrou a výběr hry jsou popisovány bezkonfliktně. Sestry především rozlišují jakou roli při té či oné hře zastávají ony a jejich sourozenci. Hovoří také o případných přesazích hry do reality. Jak za chvíli uvidíme, i hry, které spolu hrají, jsou z velké části hry „na něco“. Zdá se tedy, že sestry si především ve hrách znázorňují situace a společenské role, které jsou pro ně z nějakého důvodu důležité. Dalším aspektem hry se sourozencem, který v rozhovorech zaujímá nemalé místo, je mísení reálných a herních rolí v hodnocení výkonů sourozence. Kdo má jakou roli a čím se role vyznačují? Jaký přesah mezi rolemi z reality a naopak z her se odehrává?

2.2.1.1. Typy her a volba rolí při hře

Rozdělení rolí přirozeně nejvíce souvisí s druhem hry, která je hrána. Otázkou je, jak je rozdělení rolí stabilní, jak vyvážené je hraní submisivní a dominantní role, a jak to může souviset s reálně prožívaným světem sourozenců. Pojďme se podívat, jaké hry sestry popisují:

a) Hry s danými rolemi

Nejčastější hrou, která se u sester objevila, byla hra „Na učitelku a žáka“ nebo jinde nazývaná „Hra na školu“. Hra spočívá v tom, že starší sestra je učitelka, která dává úkoly mladšímu sourozenci, učí ho a za výkony ho odměňuje či neodměňuje. Např.: *„A někdy si prostě hrajeme na učitelku, že vona je dítě a já jsem učitelka ve školce, nó, tak vždycky že třeba nakreslí nějaký obrázek, já jí tam nakreslím smajlíka a ona vždycky se tomu raduje, nó“*. Starší sestry se staví do dominantní role, ve které předávají vědomosti a učí dovednostem. Mladší sourozenec je řízen, plní úkoly a jeho zájem je zajišťován odměnami ze strany starší sestry. Mladší dívky popisovaly hru na učitelku a žáka komplementárně: *„Třeba na školu si hrajeme. Že třeba Markéta vyrobí z papíru takový sešity pro mě, tam mi něco namaluje a pak mi tam ještě něco napíše, jako jméno a třídu, a pak si sedne ke svému stolu. Pak tam máme takový malinký stoleček, já si vezmu takovej batůžek, tam si dám penál...No a pak třeba v noci eště, nebo když má čas, tak mi napíše takovou jako knížku, abych měla z čeho číst a tó, normálně si potom hrajem.“* Ve většině sourozeneckých párů byla v roli učitelky starší sestra a ta také hru iniciovala. Pouze v jednom páru, kde je mezi sestrami věkový rozdíl jeden rok, bývá učitelkou mladší sestra a zde i iniciace hry byla na její straně. Role učitelky podle popisu dětí spočívá z velké části v přípravě materiálu, v zadávání úkolů a jejich ohodnocování. Role žáka se omezuje na vyplňování úkolů a přijímání známek. Přestože role žáka je více pasivní, mladší sestry referují o tom, že je tato role docela baví, protože sestra je v roli učitelky hodná.

Další hra s danými rolemi je hra „Na gymnastiku“. Tato hra spočívá na stejném principu jako hra předchozí. Starší sestra je cvičitelka a mladší sestra je žákyně, která má dobré výkony učitelky napodobovat. Systém odměn a trestů je ale jen slovní. Role se nepřehazují, jsou pravděpodobně z velké části stabilní.

Třetí hrou s danými rolemi byla hra „Na psa a paničku“. V páru s věkovým rozmezím jeden rok byla popsána hra, při níž je starší sestra v roli psa, který je na obojku veden mladší sestrou, jeho paničkou. *„Jako my máme dva psy a my máme vodítka, ona mě vždycky připoutá, ale ne že by mě uškrtila, ale vždycky jako tó, se mnou dělá, že mě*

venčí.“ Mladší sestra je zde v roli dominantní, je paničkou, která psa vlastní, venčí ho a má ho na vodítku.

Čtvrtou zmiňovanou hrou s danými rolemi byla hra na doktora a pacienta. V roli doktorky bývá více starší sestra a mladší hraje pacienta. Např.: *„My jsme jednou byli u pana Chaloupka, ten jak má ten večerníček a mě kousnul ten medvěd sem takhle do stehna. Jako doopravdy. No a Lucka mi to tam zavázala jako, tak potom mi tam skoro přivázala nohu k tý palandě, k tomu žebříku (smích). No a tak jsem tam ležela, nemohla jsem nic dělat, tak mi sloužila.“* Tak popisuje jedna ze sester konkrétní herní situaci. Vidíme, že mladší sestra je vržena do pasivní role, ve které je opečovávána, a starší sestra léčí, obvazuje, pečuje. Dominantní roli, tedy zastává starší sestra. Mladší sestra ve své submisivní a více pasivní roli vidí výhodu obsluhování starší sestrou.

Poslední hrou v této kategorii je hra na čarodějnici a služebnou. Např.: *„Že ségra (starší) je čarodějnice a já jí tam musím sloužit.“* Takže ty jsi služebná. *„Nó, a ona mě nějak zakleje, že jsem němá a tak.“* Zde vidíme, že se role z hlediska aktivity obrací. Starší sestra sebe pasuje na zlou, ale mocnou pohádkovou postavu, která může se svými čáry a lektvary dosáhnout cíle jakého se jí zamane. Mladší sestra je v roli oběti těchto čar, bývá zakleta do němoty, a čarodějnici slouží, uklízí atd.

b) Hry s panenkami

V sourozeneckém páru, kde je mezi sestrami věkový rozdíl pouze jeden rok, byla prvorozenou sestrou popsána hra, kdy si hrají s panenkami Barbie „Na kamarádky“. *„Tak hrajeme, že jsou kámošky, vona má takový dva koníky na panenky, tak jako že máme koně, že chodíme do nějakýho klubu, a prostě že jsme takový kámošky. My třeba jenom takhle poskakujem, a pak je tam jenom takhle postavíme, a potom zase odejdem, jako že už tam byly. (smích). Vono to jinak udělat nejde.“* Sestry zde zastávají dvě rovnocenné pozice – jsou kamarádky. Můžeme si představit, že pravý odraz vztahu mezi sestrami, který bychom zde mohli očekávat, se bude odehrávat právě až v jednotlivých dialozích a scénách při této hře. To by ale bylo vhodné spíše jako předmět k pozorování než k rozhovorům. V tuto chvíli je podstatná dominance a submisivita, která je zvnějšku mezi sestrami rovnoměrně rozložená. V popisech mladších sester se hry s panenkami objevují už velmi zřídka. Tři sestry ze čtyř referovaly o tom, že si s panenkami se sestrou už nehrají. V těchto sourozeneckých párech byl věkový rozdíl větší než dva roky. Pouze jedna mladší sestra, opět z páru s věkovým rozdílem jeden rok, referovala o tom, že hra s panenkami zaujímá ve hrách se sestrou významné místo. Např.: *„No tak třeba já mám*

Kenna, to je takovej kluk vod tý panenky. My si třeba hrajem, že se seznámí a s plyšákama si hrajem tak, že na ně nasadíme panenky a jedou třeba na výlet.“

Druhý způsob her s panenkami byla hra s baby-born. Starší sestry popisují hru s panenkou, která lidově řečeno umí to, co si u obyčejné panenky děti jen představují – tedy čůrat a kakat. Tuto panenku vlastní pouze starší sestra, která se staví do role matky. Mladší sestra je do hry vtahována v roli tety, ale její účast záleží na libovůli starší sestry. Je to tedy hra, kterou si hraje často starší sestra sama, a jen občas zapojuje mladší sestru. Iniciace hry a hlavní role matky tedy stojí na straně starší sestry.

c) Škádlení v posteli

Podobně jako u bratrů se i zde vyskytuje zmínka o škádlení v posteli. Jedna ze sester popisuje situaci kolem škádlení následovně: „*Hrozně zlobíme v posteli. Vždycky chodíme k ní do pokojíčku, tam se škádlíme. Rodiče se třeba dívají na televizi a vždycky „Hmmm! Spěte!“ Tak rychle musím zalízt.*“ Škádlení se podle výpovědi odehrává v pokoji mladší sestry, což může znamenat, že je iniciováno především starší sestrou. Otázkou je, jakou roli při tomto večerním škádlení zaujímá mladší sestra, zda jsou obě v aktivitě vyrovnané, anebo je to spíše hra na útočníka a obránce v roli mladší sestry. Nespecifikované a zahalené škádlení je jistě pojmem, který čistě nespadá do her. Je to pravděpodobně něco, co připomíná kočkování, tedy spontánní hry bez pravidel a co přesahuje do reality. Zajímavé je, že v bratrském i sesterském páru škádlení zmiňují pouze starší sourozenci.

d) Sportovní hry

V sesterském sourozeneckém páru se objevila zmínka o sportovních hrách jako je tenis nebo hry s létajícím talířem. Tyto hry nebyly blíže popsány.

e) Ostatní hry

Do této kategorie jsem zařadila hru na schovávanou zmiňovanou staršími sestrami, která má zcela jiný charakter než předchozí hry. Je hrou s danými pravidly, které se v ostatních popsáních hrách nevyskytují vůbec, anebo si je teprve samy sestry vytvářejí.

Mladší sestry referovaly o tom, že volný čas tráví se sestrou někdy na hřišti nebo v parku. Na mé dotazy, jak ho tráví, ale hledaly velmi těžko odpověď a spíše zmiňovaly hry na prolézačkách atd., které bychom mohli nazvat situačními hrami. U sester, kde byl věkový rozdíl větší než dva roky, se popisy her na hřišti týkaly pouze prolézaček a dovádění. U sestry ze sourozeneckého páru s věkovým rozdílem jeden rok, se objevily i popisy fantazijních situací odehrávajících se venku. Např.: „*A někdy třeba jdem ven na hřiště a hrajem si tam, že jako je tam lano ve Stromovce, tak že je to hora a že na to vylezem a takhle.*“ Sestry se vžívají do herního světa opředěného představami a zastávají

tedy ve hře spolu nějaké role, v tomto případě např. odvážné horolezce. Hry na hřišti se tedy mohou odehrávat v mnoha variacích. Mohou být pouze hrami sester, anebo do nich zasahují i jiné děti. Mohou se týkat reálného světa prolézaček, kde představy o dobrodružství nemusejí být a pravděpodobně ani nebývají sdílené a jde více o bavení se, možná o soutěže atd. Anebo sestry mohou sdílet společnou fantazii o světě, ve kterém se „jako“ ocitají.

2.2.1.2. Aspekty herní situace

a) Přání hrát si a jeho variace

V sesterském sourozeneckém páru můžeme pozorovat několik druhů nesouladů v přání hrát si vázaných na konkrétní situace.

Prvním typem nesouladu přání hrát si byl nesouhlas starší sestry s přáním mladší hru ukončit. Tento nesoulad se vztahoval ke hře na učitelku. Např.: *„No třeba když už si nechci hrát, tak vona se prostě rozzlobí, že si příště už se mnou hrát nebude a tak si zase spolu normálně hrajem.“* Jak jsme viděli z popisů her, starší sestra je při hře na školu v dominantní roli a vynakládá čas na přípravu pomůcek pro mladší sestru. Zdá se, že dominance sestry v tomto případě přesahuje i do reality, protože používá zbraně proti nelibému přání sestry, kterou je vyhrožování. Zbraň je účinná, mladší sestra se podřizuje a hraje se dál.

Druhý typ nesouladu přání hrát si se vztahuje k rozložení tohoto přání nezávisle na typu hry a vztahuje se k počátkům her. Např.: *„Když já si s ní chci hrát, tak vona zase nechce, a když vona si chce hrát, tak já zase málokdy chci.“* *A když si s ní chceš hrát, přemlouváš ji nějak? „Ne, ani ne.“* *A ona tebe? „Neé.“* Můžeme usuzovat na to, že zmínění této kategorie je pro dvě mladší sestry stínem, který prožívají ve vztahu se sestrou, a který se vyskytuje tak často, aby byl vnímán jako pravidelný. O jeho pravidelnějším výskytu svědčí užití přítomného času prostého a expresivní nespokojenost, která se ve výrocích objevuje. Mladší sestry neuvádějí strategii používanou k přetažení herního partnera na svou stranu ani ze strany své, ani ze strany sestry.

b) Přesahy z her do reality a naopak

V souvislosti s popisem hry starší sestry často přecházely do hodnocení nějaké sourozencovy dovednosti. Při hodnocení se ukázalo, že hry, které hrají, mají velmi podobný ekvivalent v neherní situaci. Například v párech, ve kterých byla popsána hra na učitelku nebo na cvičitelku, se také vyskytly podobné situace v realitě. Starší sestry samy sebe popisovaly jako ty, které svého sourozence skutečně učí nebo spíše chtějí učit nějaké

dovednosti. Těmto situacím se ale podle vyjádření sester sourozenec vzpírá. Zde můžeme uvažovat o několika příčinách. Ve hře „na něco“ je starší sestra učitelkou „jen jako“ stejně jako mladší je žákem pouze v herní situaci. Mladší tak přijímá autoritu nikoli staršího, ale jeho herní role. Pokud je tedy podobný nárok na respekt k autoritě vyžadován od sestry, nikoli od „paní učitelky“, zdá se jako nesmyslný, neadekvátní a pobuřující. Pro staršího je ale role učitelky role, ve které si zkouší dovednosti učit, odměňovat, předávat apod. Ztotožňuje se s rolí a její atributy přijímá za své. Aplikace atributů mimo hru pro něho nemusí ztrácet kouzlo jako pro mladšího, ba možná právě naopak. Odmítání autority staršího v realitě ve stejných činnostech pak působí zmatek, proč ve hře je respektován a mimo hru nikoli. Dále zde může svoji roli sehrát fakt, že ve hře se někdy únavné a nezábavné činnosti stávají záživnými, fascinujícími. Tak například chození do školy je ve hře najednou zábavou, zatímco v reálném životě je to často spojeno se stížnostmi. Žák se tedy „rád“ učí a nechá poučovat v rámci hry, zatímco v realitě tyto činnosti může vnímat zcela jinak. Důvodem je zřejmě fakt, že ve hře jde o role a děj nikoli o činnost jako takovou; ve hře jsou výsledky jenom „jako“ a patří roli, zatímco v realitě jde o dítě samotné. Vzbouření se proti snaze učit u mladších může dále souviset s tématem, které v rozhovorech významně vystupovalo zejména u párů stejného pohlaví, a tím je citlivost k rozložení moci v páru a touha po rovnocennosti nebo obrácené nadřazenosti (moc v rukou mladšího). Pomoc v učení tak může být mladšími spíše vnímána jako projev nadřazenosti, kterému je třeba se vzepřít pro přiblížení se rovnováze a rovnocennosti ve vztahu.

Dalším aspektem této učební situace je hodnocení výkonu. Sestry obecně rozlišují dva metry, podle kterých výkon poměřují. První metr je výkon sourozence proti výkonu starší sestry, kdy mladší sourozenec často neobstojí. Druhým metrem, který následuje, je výkon mladšího sourozence oproti jeho vrstevníkům, při kterém se objevuje chvála výkonu. Např.: *„A vona stejně skoro nic neumí, takže (smích), jenom kotoul, most umí, no takový ty nohy za hlavu, placku a takhle“ A myslíš, že jí to jde? „Tak vona je docela dobrá, protože vona je tam nejlepší z těch nejmladších. Zatím vona jediná skoro dostává odměny, vždycky že byla nejlepší. Takže já si myslím, že je šikulka po mně.“*

2.2.2. Konfliktní situace mimo hru

Ve sporech sester zaznívají velmi podobné příčiny konfliktů jako v bratrském páru. Starší sestry čelí ničení a schovávání věcí ze strany mladších sester a uvádějí také některé střety zájmů. Novou kategorií příčin je neposlušnost mladších sester při snaze o

výchovu a péči ze strany starších sester, nebo nespokojenost starších sester s plněním povinností mladších. Náznaky těchto sporů jsme pozorovali v popisech her při odmítání učebních situací v realitě. Povaha sporů z hlediska mladších sester je v mnohém podobná konfliktům prezentovaným mladšími bratry bratrů, kteří čelili především dokazování nadřazenosti a větší moci od starších bratrů. V rozboru her s danými rolemi často vystupovala otázka rozdělení rolí mezi sestry z hlediska dominance a submisivity. V této kapitole můžeme vidět, jak je submisivita a dominance rozložena v neherní situaci sester a jakou souvislost může mít s rozdělením rolí při hře. Uvidíme, že sestry kromě způsobů řešení jako je nadávání a oplácení, které jsou charakteristické svojí přímostí a vyvoláním otevřeného konfliktu, preferují maskovanější způsoby řešení sporu, které jako trest či pomsta na první pohled nevypadají.

2.2.2.1. Typy konfliktních situací

a) Provokace

V rozhovorech se staršími sestrami vystupovaly zejména provokace typu zásahu do osobního teritoria ze strany mladší sestry. Např.: „*Všechno mi bere, potom pořád žaluje, škádlí mě a eště, když píšu úkoly, tak mi drká do stolu. Schválně. Vždycky říká „Dostaneš přétku!!“.* Ničí, krade hlavně, schovává. Ráno jsem nemohla najít hudebku, měla jí u sebe a eště se mi posmívala, že mi jí schovala. A to je asi tak všecko.“ Zde se objevuje stejný typ provokací, které jsme mohli vidět i v předchozím sourozeneckém páru.

V popisech provokací z úst mladších sester můžeme pozorovat, že v sobě často nesou projevy a uplatňování větší moci a nadřazenosti starších sester, které mladší prožívají jako křivdu a neoprávněné chování. Např.: „*Normálně přidu domů, udělám si úkoly, zapnu si televizi, protože už mám všechno hotový, a vona mě vod toho vyhodí, že si sem přivedla kluka a že mám jít pryč. Mi řekla, že mám jít se psema, a že s něma mám být dlouho, tak aspoň hodinu, tak jsem teda s nima byla hodinu (nazlobeně)*“. Zde se objevuje téma pocitu nároku na prostor ze strany starší sestry a uplatňování vlivu na mladší sestru.

Dalším typem zlobení ze strany starších sester je projev nesouhlasu a odporu k tomu, co mladší sestra dělá, jak se obléká atd. Např.: „*Anebo když se třeba nějak voblíknu, tak Lenka mi říká, že chodím jak hadrák, že prostě když se mnou má jít do školy, tak že si mě ve škole nebude všímat a bude na mě hnusná, že na mě nepromluví, že bude dělat, že není moje sestra.*“ ; anebo: „*Nebo taky se chci dívat na telku, mamka mi to nedovolí a já řeknu : „Už jdu.“, vypnu telku a Verča mě začne mlátit nevím proč, úplně bezdůvodně. Asi že jsem se na tu telku začala dívat, já nevím.*“ Zde se nám objevují

situace, kdy starší sestry projevují nesouhlas ke způsobům chování sester a je pro ně předmětem ke zlobě. Pro mladší však taková situace není srozumitelně odůvodnitelná a vyvolává opět pocity křivdy a ponižování.

V sourozeneckém páru s věkovým rozdílem jeden rok jsem zaznamenala typ zlobení podobný provokacím zmiňovaným v páru dvou bratrů. Např.: *„Protože vona mě naštvě, vona mě bije do zad a to je strašně nepříjemný.“* V tomto sourozeneckém páru se stále ještě objevují fyzické střety, které podle vyjádření mladší sestry ústí ve rvačku. U sester s větším věkovým rozdílem se řešení protiútokem v podobě rvačky už neobjevují.

Posledním zmiňovaným zlobením mladší sestry starší sestrou bylo strašení. Např.: *„A já jsem se tady hrozně bála a ségra mezi tím vyšla ven a tady takhle začala ťukat a mlátit a potom se vrátila rychle zpátky na svoje místo. Tak jsem se podívala do místnosti, kde seděla a říkám: Soňo, co to bylo? A vona řekla, že neví, že to taky slyšela a že si toho nemám všimát. A pak našla nějakou kazetu a pustila ji za těma dveřma z walkmana a dala tam takovýho panáčka, co umí sám kopat a von ťukal do těch dveří. A já jsem se prostě začala úplně bát. A pak jsem vyšla ven a viděla jsem, že je tam jen ten panáček, tak už jsem se moc nebála.“* Chování starší sestry můžeme nahlédnout skrze vyjádření mladší sestry jako provokaci, zároveň v něm můžeme vidět snahu o trest, pomstu nebo důkaz nadřazenosti a moci ze strany starší sestry.

b) Střety zájmů a výchovné snahy starších sester

Druhý typ sporu v tomto sourozeneckém páru se týká střetů zájmů a odmítání výchovných snah starší sestry mladší sestrou. Ve stížnostech starších sester jsem zaznamenala popisy projevů mladších sester, které jsou cílené na demonstraci vlastní odolnosti vůči výchovným snahám a péči starších sester. Vzpomeneme-li si na propletenec ve hře na učitelku a v reálné snaze naučit něco sourozence mimo hru, zdá se nám situace osvětlenější. Mladší sourozenci bojkotují často výchovné snahy starších a toto chování je staršími sestrami pravděpodobně čteno jako neposlušnost, nevděk nebo lenost. V rozhovorech starší sestry popisovaly, že za mladší musejí dokončovat jejich povinnosti. Např.: *„Někdy to dobrý není, protože musím po ní uklízet pořád. Já mám uklizenej stůl a vona tam má spoustu papírů a potom to musím po ní uklízet třeba.“* Mladší sestra je viděna jako nepořádná, jako ta, která neplní své povinnosti a starší sestra se vkládá do role, ve které sestře pomáhá. Podobný spor popisovaly mladší sestry, kdy jsou starší sestrou kárány a napomínány za nedostatečné splnění povinnosti, anebo čelí demonstraci vykonání dané povinnosti lépe straší sestrou. Např.: *„Mě vadí, že málokdy vytírám pokoj, protože ségra furt říká: „Nech mě, já si to udělám sama“, a prostě mi ten*

hadr vezme z ruky a udělá si to všechno sama. No a potom si stěžuje, že prej nevytírám.“ Sestry referují také o tom, že naopak ony jsou někdy rozzlobeny na starší sestru za její nevykonané, nebo nedostatečně vykonané povinnosti.

V popisech mladších sester jeden z nejčastějších střetů zájmů vzniká kolem času vykonávaných činností. Jedním z těchto střetů je spor o čas vykonávaných společných povinností. Např.: *„Třeba se hádáme o to, kdo bude se psem, kdo bude večer a kdo ráno. To jsem ospalá a třeba jako ségra nemá čas to udělat, já taky nemám čas, a mamka nám řekla, ať si to rozhodneme my. A potom se hádáme, že já chci jít večer a Áňa chce jít taky večer.“* V sesterských párech se objevuje společná povinnost, která se zpravidla týká péče o domácí zvíře. Z ukázky vidíme, že nejde o péči samotnou, ale spíše o preferovaný čas, kdy bude vykonána. Preference stejného času venčení, nebo v jiných případech mytí klece atd. zde nenapomáhá souladu mezi sourozenci, spíše naopak, protože vykonávání povinnosti si sestry mají střídat. Druhým tématem střetů týkající se času je vykonávání činností oběma sestrami naráz, které se vylučují. Mezi ně můžeme zařadit přání pouštět si v CD přehrávači vlastní CD a neposlouchat sestřino, anebo přání hrát na nástroj ve chvíli, kdy sestra již na jiný nástroj hraje také.

Posledním typem střetu zájmů jsou spory vztahující se ke sdílení společného prostoru. Do této kategorie patří již v předešlých konstelacích zmiňované spory o místo v koupelně. Např.: *„Tak třeba u umyvadla. Tam je taková malá mezerka a před umyvadlem je celý místo. Tak Lucka si tam přide, kouká se do zrcadla, takhle si tam něco dělá a já si vždycky zalezu do té škvíry a tó, když si stoupnu na to její místo, tak Lucka mi potom vynadá.“* Z tohoto a jiných příkladů v rozhovorech můžeme vidět, že z pohledu mladšího si starší sestra nárokuje společné místo jako více za své a zásah mladší sestry tak považuje za zásah do osobního teritoria. Mladší sporu nerozumí, protože koupelna je společný prostor.

c) Hájení rodičovských zájmů

Starší sestry vnímají některé zájmy rodičů jako své zájmy a bouří se, když je mladší nerespektuje. Tak vzniká pole střetů, kdy se starší staví s ochranným štítem před rodičovské zájmy a hájí je tak proti výpadům mladšího, anebo se přinejmenším nad výpady rozhořčuje a distancuje se od sourozence. Např.: *„Vždycky jí řeknu, aby si uklízela do takovýho kyblíčku fixy, tak ona vždycky kreslí v posteli kde nesmí, a vždycky je tam nechá rozházený a já jí potom vynadám. Jako potom máme počmáraný povlečení a to se nedá vyprat.“*

2.2.2.2. Způsoby řešení

Z rozhovorů můžeme vidět, že na rozdíl od starších bratrů, kteří používali více fyzické síly, užívají starší sestry spíše taktizování a skrývání výpadů proti sourozenci za jiné činnosti. Např.: *„Já jí pořád straším, protože mě provokuje... a někdy jí i něco udělám s chutí. Třeba my se schováváme, hrajeme na schovku. Já se schovám do skříně a vona otevře skříň a já jsem věděla, že mi něco schovala, tak jsem schválně řekla „lvi, budeme si hrát na schovku“, no. A tak já jsem se schovala do té skříně, a jak otevřela tu skříň, tak jsem jí bouchla tou skříní (smích) a měla rozbitou hlavu (nabírá na pláč, ale pokračuje). Takže jela do nemocnice a zase jsem to svedla já (myslí „schtala“, pozn. aut.).“* Záměr ublížit se převléká za pobídku ke hře a samotný čin se schovává za zdání nehody. Záměr i čin je tedy maskován a včleněn do hry. Trest, ublížení, pomsta, či jakkoli by se dal vyjádřit důvod tohoto chování, v takovém řešení sporu není vyjádřen přímo.

Podobnou nepřímou strategií k ventilaci negativních pocitů vidíme i ve zmíněné formě strašení. Strašení starším sourozencem útočí na skutečný dětský strach, ale zároveň často bývá okolím bráno s úsměvem, téměř skoro jako hra, tedy určitým způsobem neskutečně. Neskutečně v tom smyslu, že často dospělými, potencionálními ochránci pro mladšího sourozence, nebývá přiznána a viděna existence úmyslu strašícího tj. ublížit, ani existence strachu mladšího dítěte.

Kromě těchto dvou strategií sestry zmiňovaly také nadávání a blíže nespecifikované oplácení, které bude mít asi podobnou formu jako samotná provokace. Tyto dva způsoby reakcí se od předešlých dvou odlišují právě otevřeností a neskryvaností agrese, která je přímo ventilována. Tak kromě maskovaných způsobů řešení konfliktů, kterými je ublížení při hře nebo strašení sestry, užívají sestry také otevřenějších forem řešení, jako je protiútok (v podobě nadávání) a oplácení stejnou mincí.

V rozhovorech s mladšími sestrami se objevila celá linie řešení sporu od řešení vlastními silami, přes žalování po přístup rodičů k řešení sporu. Nejvíce zmiňovaným způsobem řešení mladšími sestrami bylo řešení vlastními silami. Do této kategorie zařazují způsoby řešení, které ústí v rozřešení bez účasti jiných osob než sourozenců.

Častým zmiňovaným způsobem řešení ze strany mladších sester bylo řešení ústupem. Ve chvíli střetu zájmů či provokací cílených na projevy nadřazenosti reagovaly mladší sestry ustoupením ze svých zájmů. Před tímto ústupem sestry zmiňovaly hádku, u které však předem anticipují její neuspokojivý výsledek. Např.: *(viz střet o místo v koupelně - pokračování)* *„Takže ty máš to horší místo. „Hmm, ale vždycky tam byla vona, tak nevím.“* Dalším příkladem, o kterém jsme v předchozích ukázkách četli, je

vyhození sestry z bytu kvůli návštěvě přítele sestry a příkaz, aby venčila psy dlouho. Sestra se zlobí, ale poslechne příkaz a vyplní ho. V reakcích mladších sester vidíme zlobu, pocit bezprávi a zároveň jakousi nejistotu ohledně vlastního práva na místo a vlastního práva nebo oprávněnosti pocitu zlosti na sestru. Vědomí toho, že sestra je starší, že sestra vždy bývala na určitém místě v koupelně atd. je znejišťuje ohledně vlastního místa a pozice. Přesto některé mladší sestry pravděpodobně své řešení považují za přirozené a referují o tom, že jim nevadí.: Např.: „*Nó, já vždycky ustoupím.*“ *A nevadí ti to?* „*Ne nevadí. Já vždycky řeknu nech mě a jdu. A vona přestane.*“ Dalším zmiňovaným způsobem řešení konfliktu z vlastních zdrojů je kompromis, který sestry blíže nespecifikují. S faktem, že konfliktů je méně než dříve, sestry uvádějí, že se dokážou již se sestrou dohodnout. Jaký podíl zde hraje zmíněná tendence k přizpůsobení a ústupu a naopak boj o vlastní přání z rozhovorů bohužel není jasné.

Některé sestry se zmiňovaly také o strategiích starší sestry, kterými se je snaží potrestat, pomstít se jim atd. První takovou strategií bylo použití fyzického násilí. Např.: „*Vona třeba když jsem vzteklá, když třeba nechci uklízet, nebo mi je blbě, špatně, prostě řvu a volám mámu a chci aby tam mamka prostě přišla, tak vona mě prostě ségra hodila do studený vody. Tak jsem potom radši přestala.*“ Z ukázky vidíme, že použití větší fyzické síly starší sestry vede nejen k řešení střetu zájmů ohledně uklízení, ale také bychom ho mohli chápat jako obranu proti žalování mladší sestry. Jako druhou podobnou strategií bych zmínila vyhrožování a splnění výhružky. Např.: „*Třeba si lehnu do postele a Míša mě vzbudí. a řekne: Běž uklízet! Tak já třeba nechci uklízet. Potom mi řekne ať si tam zůstanu, že si to všechno udělá sama, že to mám potom u mámy a říká, že budu bez oběda a bez večeře. Tak jsem teda byla bez oběda a večeři jsem potom měla velkou porci a všechno jsem to snědla, protože jsem měla hroznej hlad. Mě to všechno bylo jedno. Já se na to vykašlu, když mi tohleto všechno dělá.*“ Z ukázky vidíme nejen v závěru rezignaci mladší sestry, která vidí, že proti zásahům starší pravděpodobně nemá v rukou mnoho obran, ale také pocitu zlosti. Starší sestra využívá své nadřazenosti, jinými slovy toho, že je respektována jako starší a zadává tak příkazy, o nichž předpokládá, že budou plněny. Jejich dodržení pojišťuje výhružkou a svůj respekt zesiluje splněním výhružky při nedodržení příkazů.

V rozhovoru se sestrou ze sourozeneckého páru s věkovým rozdílem jeden rok, se v souvislosti se způsoby řešení z vlastních zdrojů objevila forma oplácení stejnou mincí použitím fyzické síly. Např.: „*Vona mě bije do zad a to je strašně nepřijemný. Tak já se úplně naštvu a biju jí taky. To se se nedá vydržet.*“ *A ona tě bije z ničeho nic?* „*Nó*

z ničeho nic, jen tak. A já se pak naštvu a zase jí bouchnu a je z toho rvačka.“ A kdo to vyhraje? „Já. Já jsem silnější.“ Sourozenecký pár s věkovým rozdílem jeden rok byl mezi sestrami vůbec jediným párem, ve kterém se podle jejich vyprávění objevuje téma rvačky. Sestry z párů s věkovým rozdílem nad dva roky referují o tom, že už se neperou, anebo sílu používá pouze starší sestra, viz. ukázka trestů ze strany starší sestry.

Ve chvíli kdy se spor prosákne k uším rodičům, můžeme hovořit o dvou situacích. První situace nastává díky žalování a druhá vzniká dobrovolnou účastí rodiče na sporu. V rozhovorech se staršími sestrami nacházíme kromě této přímé účasti také nepřímý zásah rodičů do sporu, kterým se stává hrozba žalováním ze strany mladšího sourozence. Starší sestry popisují, že se žalování snaží zabránit přemlouváním. Např.: *„Já jí vždycky poprosím, aby to neřekla, a ona to neřekne.“* Starší sestry si tedy vybírají jinou strategii než bratři, nepoužívají fyzickou sílu, ani výhružky či naopak ustoupení, ale snaží se použít svého vlivu na sestry a působí na solidaritu mladších sester s nimi. V páru s věkovým rozdílem dva roky, starší sestra anticipovala více spravedlivé tresty pro obě dvě sestry. V párech s věkovým rozdílem nad pět let se u starších sester objevil pocit častých nespravedlivých trestů. Pocity z výsledků řešení sporů rodiči jsou nepochybně utvářeny především zkušenostmi, které děti s takovými situacemi mají. Starší sourozenci se častěji cítí nespravedlivě trestáni, mají pocit, že jsou trestáni za sourozence atd. Přesto anticipace výsledku rodičovského rozřešení sporu má jistě mnoho dalších utvářejících činitelů, než jen předchozí zkušenost. Jedním takovým činitelem, o kterém bych se chtěla zmínit, je vědomí a pocit jistoty vlastního místa v rodině obecně, které může být narušeno a zvikláno změnou rodinnou situací po rozvodu. Pro lepší pochopení uvádím následující ukázkou: *„Vona má jinýho tatínka, takže se po něm jmenuje. Taky mě štve, že když třeba se zastává maminka Káti, tak si někdy myslím, že maminka je taky XY, tak že se s tím nevlastním tátou vdala, tak že se zastavuje jí, protože vona je taky XY. a já jsem jediná YZ, no. Jedině můj křeček je taky YZ, nó.“* Rozdělení původní rodiny má pro starší sestru za následek znejistění pozice výrazněji, než v sourozeneckých párech, v jejichž rodinách k rozvodu nedošlo. Vidíme, že starší sestra si uvědomuje, že je prvorozenou v původní rodině, ale vlastní prvorozenou dcerou pro otčíma se stala její sestra. Proto zásah do systemického pořádku v rodině může mít za následek také pocity nejistoty starší sestry týkající se rozložení míst a s tím souvisejících práv v rodině.

Mladší sestry často uvádějí, že na sestry již v tomto věku nežalují a ani sestry nežalují na ně. Zároveň zmiňují, že dříve měly tendenci k žalování vyšší. Zmínka o žalování v aktuální formě se objevila pouze v páru s věkovým rozdílem jeden rok. Mladší

sestra považovala za žalující z páru více sestru starší. Např.: *A žalujete na sebe? „Katka.“ A ty na ní nežaluješ? „Já nemám co bych žalovala, takže nežaluju.“* Mladší sestra vnímá sebe jako spokojenější v páru. Obsahům žalování starší sestry však podle svého vyjádření nerozumí. Např.: *A co na tebe žaluje? „Já nevím, no, třeba že jdu vynést koš a neřekla jsem to mamce, nebo že jdu na záchod a neřekla jsem to mamce.“ A to máte říkat? „Já nevím, já jsem na to zapoměla. Jednou zapomenu a vona to musí říct. Já to na ní taky neříkám.“ A proč myslíš, že ona to na tebe říká? „Já nevím. Protože mě asi nemá ráda. Nevím.“* Z toho, jak mladší sestra rozumí důvodům své starší sestry pro žalování, vidíme, že se z jejího pohledu netýká ničeho, co by zasahovalo sestře do osobního teritoria či zájmů. Více zde jde o hájení umluvených pravidel a hájení rodičovských zájmů. Jak vnímají mladší sestry účast svých rodičů na sesterském sporu? Z výroků se zdá, že sestry velmi často vnímají rodiče jako toho, kdo sám od sebe zasahuje. Zásahy rodiče všechny sestry, které se o nich zmiňovaly, vnímaly jako spravedlivé. Rodič ve výrocích mladších sester spíše vystupuje v ochranné pozici vůči nim. Např.: *„Tak třeba u umyvadla. Tam je taková malá mezerka a před umyvadlem je celý místo...(viz ukázkou v kapitole Sřety zájmů). A zkoušela ses s ní někdy dohodnout, abyste tam stály obě dvě? „Ne. Von vždycky přišel táta, takže to rozřešil.“ A jak? „Von řek, že se nemáme hádat, že mi taky někde musí nechat místo. Tak jsme tam stály takhle vedle sebe na tom velkym (smích), nó, ale nevydrželo to.“ Po každý je to znovu? „Nó.“* Rodiče podle sester bývají ke sporu přivoláni hádkou, kterou uslyší a jdou sestry napomenout, pomoci rozřešit atd. Jejich řešení, jak vidíme, však mezi sestrami nemá trvání. Nestálosti spravedlivého řešení může také přispívat zmíněný pocit mladších sester, pocit nejistoty zda mají na místo a pocity zlosti právo. Blíže o těchto možnostech příčin ale až v podkapitole *Interpretace*.

2.2.3. Shrnutí

V sesterském sourozeneckém páru z pohledu starších sester není scéna před hrou doprovázena žádnými typy konfliktů (nesoulad v přání hrát si, rozdělení preference her), se kterými jsme se setkali v bratrském páru. Centrum her zde tvoří hry s danými rolemi a hry s panenkami. V těchto hrách silně vystupuje otázka rozdělení rolí mezi sestrami. Z jednotlivých her můžeme pozorovat, že mladší sestry v nich zastávají především submisivní role (žák, služebná, pacient). Pouze v sourozeneckém páru, kde je mezi sestrami věkový rozdíl jeden rok, zastávala mladší sestra častěji roli dominantní (učitelka). Rozdělení rolí mezi sestrami má stabilní charakter. Okraje zájmu sester tvořily hry jako je hra na schovávanou, sportovní hry, nebo škádlení. Mezi sestrami se

nevyskytla soutěživost ve výsledcích her, ale mohli bychom předpokládat jistou soutěživost ve výběru rolí. Konflikty týkající se výběru rolí však nebyly zmiňovány.

Další důležitou kategorií, která se v popisech her v tomto sourozeneckém páru vyskytla, jsou ekvivalenty některých her s danými rolemi v realitě. Sestry si na učitelku nejen hrají, ale také mnohdy svého sourozence v realitě učí. Pokusy o výuku sourozence bývají mladšími odmítány a sabotovány. Díky tomuto přesahu ze hry do reality a naopak, zabíhají sestry do hodnocení výkonů sourozence v oblastech, které jsou předmětem her i učebních situací v realitě.

Tabulka 3: Hry v sesterském páru

A: Aspekty herní situace	starší	mladší		starší	mladší
Nesoulad v přání hrát si	0/3	2/4	Otázka výher	0/3	0/4
Rozdíly v preferenci her	0/3	0/4	Otázka volby rolí	3/3	4/4
B: Typy her					
Bojové hry	0/3	0/4	Sportovní hry	1/3	0/4
Hry s danými rolemi	3/3	4/4	Stolní hry	0/3	0/4
Hry s panenkami	2/3	1/4	Stavebnicové hry	0/3	0/4
Škádlení	2/3	0/4	Ostatní	1/3	3/4

Nejčastější příčinou konfliktů v sesterském páru z pohledu starších sester jsou provokace, které mají dvě podoby. První se odehrává v zásazích do osobního teritoria starších sester v podobě braní a ničení věcí. Druhá oblast se vztahuje k neposlušnosti mladších sester. Starší sestry vnímají jako provokace odmítání a sabotáž výchovných snah a péče mladšími sourozenci, kterou jim starší chtějí poskytnout. S tím souvisí i poslušnost odepíraná v případě hájení rodičovských zájmů staršími sestrami. Střety zájmů se týkají zejména času vykonávaných činností či povinností a sdílení společného prostoru. Zde se objevily také spory o vykonávání povinností spojené s napomínáním, což současně spadá pod kategorii odmítání péče staršího sourozence. V oblasti provokací ze strany starších sester bylo nejvíce stížností věnováno různým typům projevů nadřazenosti. To jsme konkrétně viděli ve vyhazování mladší sestry ze společného prostoru, v projevech nesouhlasu s oblékáním mladší sestry a v dokazování lepší schopnosti uklízet. Poslední oblastní příčin konfliktů tvořily skryté pomsty nebo tresty ze strany starších sester, jako je strašení.

Starší sestry referují o rovnoměrném rozložení řešení z vlastních zdrojů a řešení za účasti rodičů. Mezi způsoby řešení z vlastních zdrojů převládají skryté a maskované způsoby řešení jako je strašení a ublížení při hře. Otevřené způsoby řešení sestry prezentovaly ve formě protiútoků (nadávání) a oplácení stejnou mincí. Ve způsobech řešení sporů jsme u mladších sester zaznamenali velmi časté ustupování ze svých zájmů, přizpůsobení se, rezignaci. Často tomuto přizpůsobení se při sporu předchází hádka, tj. protiútok, u které mladší sestry anticipují vlastní neúspěch. Výsledky řešení konfliktů za účasti rodičů jsou sestrami anticipovány ve vlastní neprospěch ve formě nespravedlivých trestů. K řešení rodiči dochází podle starších sester často díky žalování mladší sestry. Způsob, kterým se starší sestry snaží mladším v žalování zabránit, není ani fyzická síla, ani ustoupení z vlastních zájmů, ale má podobu přemlouvání mladší sestry.

Tabulka 4: Konfliktní situace v sesterském páru

A: Příčiny konfliktních situací	starší	mladší		starší	mladší
Provokace staršího ze strany mladšího	3/3	0/4	Hájení rodičovských zájmů ze strany starších	3/3	1/4
Provokace mladšího ze strany staršího	0/3	4/4	Odmítaná péče staršího	2/3	3/4
Střety zájmů	3/3	4/4			
B: Způsoby řešení sporu					
Řešení ze sourozeneckých zdrojů	3/3	4/4	Oplácení stejnou mincí	2/3	1/4
Vyhrožování	0/3	0/4	Žalování starších	0/3	1/4
	0/3			2/3	
Přizpůsobení se		4/4	Žalování mladších		0/4
	2/3			3/3	
Přemlouvání		0/4	Řešení za účasti rodičů		4/4
	2/3				
Skrytá pomsta		0/4	Pocit nespravedlivého trestu	2/3	0/4
Protiútok	2/3	4/4			

2.2.4. Interpretace

V páru dvou sester můžeme pozorovat podobný mechanismus jako u bratrů. Aspekt moci je zde ale vyjádřen v odlišných podobách. V popisech her sestrami jsme se dozvěděli, že nejvíce preferencí mezi sestrami mají hry s danými rolemi. V těchto hrách je hlavní hrdinkou žena, která pečuje (hra s baby born), vychovává a vyučuje (hra na učitelku a cvičitelku), nebo ovládá (hra na čarodějnici) či léčí (na doktora). Vidíme, že sestry si ve hrách znázorňují model pečující a vychovávající ženy.

Zdá se však, že hlavní role pečujících žen zastávají pouze starší sestry a mladší jsou v pozicích více submisivních, poslušných, učících se, opečovávaných (dítě, žák, cvičenka, pacient, služebná). Očekávala bych, že při výběru rolí bude před hrou probíhat hádka. Ta se ale podle sester neobjevuje. Hádky by svědčily o společném přání zastávat některou roli a tedy i o společném ideálu hrdinky. Zdá se, že přání sester jsou buď komplementární, anebo mladší sestry považují své role za dané, neměnné, přináležející své pozici, a tak mají tendenci se bez boje přizpůsobovat. Přes tuto domněnku nacházíme ve vyjádřeních mladších sester reference o výhodách závislejších pozic při hře. Mladší sestry např. vnímají jako projev lásky přípravu materiálů na hru na učitelku, která zabírá některým starším sestrám spoustu času, nebo se cítí dobře v pozici, kdy jsou jako pacienti opečovávány.

Přestože tedy zastávají submisivní roli, nacházejí si v ní výhody pro sebe sama a netouží, nebo pouze neusilují o prohazování rolí. Vidíme, že ačkoli nacházejí sestry společně zálibu ve hrách s danými rolemi, rozdílná preference rolí napomáhá k úspěšnému vyřešení rozdělení rolí. Přizpůsobení se však nemusí být vždy prožíváno s výhodami pro submisivní roli mladších. V sebereflexi Jiřiny Prekopové nacházíme vzpomínku na hraní si se starší sestrou, která nám mnohé může objasnit a dodat nový rozměr. „*Musela jsem si hrát jen tak, jak ona chtěla. Při hraní na školu do mě vtoukala látku první třídy, velice přísně a netrpělivě, přestože mi ještě šest nebylo. Nikdo mě před ní nebránil. Právě naopak! Maruška byla pochválena za to, že se stará o mou výchovu. Všichni obdivovali učebnice a časopisy, které pro mě vytvořila, a považovali za oprávněné její nároky na mou vděčnost a nadšení. Naštvaný obličej, odepření nebo jakoukoli formu odporu bych si nikdy nedovolila... Jinak bych jí zkazila radost. A to se rovnalo smrtelnému hříchu. Přizpůsobovala jsem se jí už kvůli naší mamince. Měla radost, s jakým úsilím a s jakou chytrostí mě Maruška učí a kolik jsem se toho od ní naučila.*“ (Prekop, 2002, str.15). Autorka popisuje svůj princip v přizpůsobování se, na kterém měla podíl úcta ke starší sestře, úcta okolí k tomu co sestra pro mladší dělá, a potřeba dělat radost rodičům, kteří oceňovali, jak si sestry spolu vyhrají, a tak si zajistit lásku od sestry i rodičů. Všechny tyto tři faktory měly vliv na vznik tendence k přizpůsobivosti sestřiným požadavkům. A tak to může být i v některých případech z našeho výzkumu.

Zdá se, že přenášení atributů hlavní postavy ze hry do reality je mladšími odmítáno. Péče a starost starších sester je příčinou pro vznik sporů mezi sestrami. Mladší sestry jejich snahu o pomoc v realitě nevnímají jako chtěnou. Ve chvíli, kdy hra dovolí starším

sestrám převléci se do role autority, je jejich pomoc mladšími sestrami přijímána. V okamžiku, kdy tento převlek svlékají, reagují mladší sestry odporem a odmítáním poslušnosti. Vidíme zřetelně, že pomoc považují mladší sestry za atribut náležející autoritám, a tak ho spojují s mocí. Pak pomoc od sester mohou vnímat jako snahu dokázat, že jsou jako autority, že jsou lepší než ony. Neochota k přijímání pomoci od starších sester však neznamená, že tato pomoc je vždy míněna jako dokazování moci. Předpokládám, že existují situace pomoci podobné více kamarádské pomoci. Taková pomoc však nemůže obsahovat prvky výchovy, výuky, nebo péče ohledně chování, oblékání atd. Zdá se tedy, že aspekt moci je ve vztahu sester viděn v podobě péče, výchovy a pomoci.

Dominantní pozice reprezentované rolemi učitelky, cvičitelky atd. mohou být pro sourozenecký vztah stále opakovaným důkazem schopností a nadřazenosti starší sestry nad mladším sourozencem. Důkazy o nadřazenosti však starší sestry nepodávají jen při hrách maskovány za role autorit. Podobné chování vidíme v dokazování lepšího vykonávání povinností, v nárokování společného prostoru nebo ve vnučování pomoci při dokončování povinností mladších sester. Ve všech zmíněných činnostech vidíme jakousi potřebu být viděn jako ten lepší, starší, vyspělejší. Potřeba utvrzování o lepší a schopnější pozici může pramenit z nejistoty kolem vlastního prvenství, jak tomu bylo u starších bratrů při výhrách, anebo z potřeby nacházet si vlastní specifickou pozici v sourozeneckém vztahu zdůrazněním nadřazenosti a povýšení sebe sama na pozici dospělého. Hledání této nové pozice může souviset s dávným odebráním pozice roztomilého dítěte starším sestram při narození mladšího sourozence. Některé sestry na událost mohou reagovat nalezením své hodnoty v pečovatelském stylu o mladší dítě, aby byly obdivovány pro péči, šikovnost a obětavost (viz Prekop, 2002). Někdy je tato potřeba vyjádřena pouze v reálném světě a nepřenáší se do hry, tam je spíše kompenzována nacházením závislejších rolí (např. u sester s věkovým rozdílem jeden rok). Jindy je bez odpočinku realizována jak v herním, tak skutečném světě, anebo zde můžeme pozorovat maření této tendence ve skutečném světě obavou rodičů o správnost zásahů starší sestry, a proto může být ve hře zdůrazňovaná.

Potřeba jistoty místa v rodině se sourozencem a tedy i potřeba nalezení specifické a výjimečné pozice se tedy skrývá za péči o sestru a vkládá se do konkrétních úkonů péče, které jsou mladšími čteny jako dokazování nadřazenosti a zároveň je uvádějí ve zmatek prezentovanou láskou. Ambivalence takového chování vybuzuje ambivalentní pocity také u mladších sester a může způsobovat napětí mezi sourozenci. Podobnou tendenci ke

skrývání nebo maskování jsme viděli ve způsobech řešení sporů staršími sestrami, jako je strašení nebo ublížení při hře. Na první pohled se může zdát, že strašení není trest, ale hra. Z popisů Jiřiny Prekopové, která si vzpomíná na konkrétní zážitek se svojí starší sestrou, pozorujeme, že strašení může být způsobem ventilace nahromaděných agresi vůči sestře, trestem a také utužováním závislosti: „*Jinou čarodějnickou hru se mnou hrála takto: musela jsem se zády opřít o její břicho a společnými kroky postupovat dopředu, přičemž ona v rytmu našich kroků skandovala zaklínací formulí, podle které teď Jiřinka nesmí jít jinam než do temnot, kde ji sežerou čarodějnice. Utéci jsem nemohla, protože mě držela svýma silnýma rukama za ramena a řídila tak můj pochod do záhuby. Když jsem byla bez sebe strachy, milosrdně se mě ujala a ujišťovala mě, že by mě před čarodějnicemi zachránila.*“ (Prekop, 2002, str.15). Zdá se, že maskované strategie k řešení konfliktu jako je např. strašení nebo ublížení při hře v sobě stále nesou potřebu zachovat si pověst starostlivé, hodné a pečující starší sestry. Právě pro tuto nově nalezenou pozici mohou starší sestry raději volit skryté formy trestu pro mladší, které jsou hůře čitelné a méně tak narušují obraz pečující sestry, než by tomu bylo u otevřeně vyjádřené agrese. Na tento fakt můžeme usuzovat také proto, že u jiných sester (např. starší i mladší sestry bratrů) probíhalo při řešení konfliktů přímé vyjadřování agrese. Proto nemůžeme skryté formy řešení konfliktu považovat za typicky dívčí, a tím jejich výběr přisoudit vlivu pohlaví. Vidíme tedy, že propojenost trestu nebo péče s ochraňováním ze strany starší sestry může blokovat přímou obranu mladší sestry a vyvolávat tak zmatek.

Zdá se, že u dívek v mladším školním věku jde z pohledu starších o nalezení specifické nové pozice v rodinném systému, která s sebou nese tendenci k péči a výchově mladšího sourozence a zároveň velkou potřebu o získávání či zachování lásky u dospělých. U jejich menších sester je tento princip boje o lásku podobný a může být vyjádřen v tendencích k přizpůsobivosti.

2.3. SOUROZENCI OPAČNÉHO POHLAVÍ

2.3.1. Hra

Hra v této sourozenecké konstelaci je sourozenci popisována jako hra v mnohém odlišná od hry v páru dvou bratrů nebo dvou sester. Na rozdíl od předchozích párů se tito sourozenci nezabývají otázkami rozložení iniciativy ve hře a rozdělením rolí. Určitá třetí plocha, pro kterou si sourozenci hledají strategie řešení, vzniká při výběru her. Jak rozdíly v preferencích her sourozenci řeší a jaké role na sebe ve svých hrách berou, to jsou

témata, která z těchto rozhovorů nejvíce vystupují, a kterými se také my budeme v této kapitole zabývat.

2.3.1.1. Typy her

a) Hry s panenkami

Starší bratři sester popisovali účast na hře s panenkami následovně: „*No třeba my si hrajem s barbínama, vona má i toho Kenna, tak já dělám s tím Kennem, že jsem jako taxikář a vozím barbíny někam.*“ Bratr tedy přebírá vedlejší roli taxikáře. Co přesně se ale při hře odehrává, si můžeme pouze představit. Důležité pro nás v tuto chvíli je, že role taxikáře nevstupuje nijak do konfliktu s pohlavní rolí bratrů. Účast na holčičí hře tedy není převlek do holčičího, ale spíše vlastní chlapecký příspěvek do sestřina herního světa. Starší sestry bratrů nebo mladší sestry bratrů ve svém sourozeneckém páru tuto hru vůbec neiniciovaly.

b) Hry s danými rolemi

U starších sester bratrů se často objevovaly popisy hry „Na učitelku a žáka“, podobně jako u sesterského páru a z jejich popisu nese hra také velmi podobné znaky. Např.: „*Tak si třeba hrajem na učitelku, von dělá žáka, von ještě nechodí do školy, v září bude, tak jako že dělá jenom ty čmáranice. Von umí písmenka, tak někdy někdy dělá písmenka.*“ V popisech mladších bratrů sester hra na školu prodělala ve vztahu mnohé změny a je popisována v kategorii „před tím“ a „nyní“. Chlapci referují o tom, že dříve byla sestra vždy učitelka a oni žáci. Dnešní podoba hry na školu stabilní rozdělení rolí vynechává a sourozenci se v roli učitele střídají. Např.: „*Na školu jsme si hráli a ona když jí teďka nabídne, tak říká: „Tak kdo z nás bude teďka učitel?“, protože mě baví být učitel a jí taky. Protože jí třeba baví, když diktuje diktát, toho žáka to třeba nebaví.*“ Role učitele je tedy obsazována oběma sourozenci a je z obou rolí učitel-žák preferovanější. Hra na školu někdy přechází do soutěží, kdy je do role učitelky zapojována matka sourozenců, která zadává úkoly a děti soutěží, kdo první úkol vyřeší. Z popisů hry bratry dále vidíme, že se změnil především postoj sester ke hře. Např.: „*Ona byla tvrdší na mě. Když třeba tam byl kamarád, tak na mě dřela a chtěla předvést, že ten kamarád je prostě lepší, ale teďka už to dělá vyvážený. Takže dřív chtěla předvést, že jsem nemešlo, že toho moc neumím, a teďka už se o to moc nesnaží.*“ Vidíme, že sestry ustoupily ze svých represivních postupů při hře a od dokazování nadřazenosti a moci, jak jsme to viděli v některých jiných sourozeneckých párech, a postoupily k mírnějším a v očích bratrů spravedlivějším formám zastávání učitelské role při hře.

V jednom ze sourozeneckých párů se objevila inspirace pro hru sestřinou zálibou ve studii dřívějších dob. Sourozenci si hrají na to, že se ocitají v jiné době, kde musejí vykonávat práce příslušející dané době a jejich společenskému stavu. Např.: „*Třeba hraje, že ta chata je úplně obyčejná a že je ze starší doby, že tam děláš všechny práce, třeba sekáš kosou, i když máme sekačku.*“ Tato hra je velmi podobná hrám s danými rolemi. Role v těchto hrách však na sobě nejsou výrazně závislé a každý ze sourozenců si vybírá dobu i stav podle svých přání. Například sestra byla popsána jako panička vozící se v kočáře atd. Role nejsou přidělené ani stabilní, ale spíše vybrané a proměnlivé.

Do tohoto typu her bychom mohli zařadit také sportovní hry, kterým sourozenci ve své fantazii společně dávají jiný význam. Např.: „*Tak jezdíme na kole a bereme to jako nějakou buďto motorky nebo auta.*“ Jízda na kole je tedy ve fantazii přetransformována na jízdu na motorce či v autě a jistě je doprovázena mnoha dalšími, ať už sdílenými či nesdílenými, herními fantaziemi či soutěženími.

c) **Bojové hry**

Mezi těmito hrami se objevily střilečky a hry s autíčky. Starší bratři sester ke hře používají koberec s vyznačenými silnicemi. Sestra se účastní honičky jako chlapecký partner, tj. má auto, se kterým jezdí, uniká, honí atd. Např.: „*Tak třeba když si hraje s těma autíčkama, tak třeba já mám dvě pistole, tak si hraje třeba na střilečku.*“ Sestra nemá na výběr mezi chlapeckou a dívčí rolí v této hře. Dostává pistoli a hraje. Sestru tato role podle bratrů baví. Např.: „*Vona si ségra taky chce hrát s autíčkama...*“ Zdá se, že sestra při chlapecké hře zastává jiný způsob účasti než její bratr ve hře holčičí. Bratr se účastnil hry jako chlapecký partner (viz hru s panenkami – role taxikáře), zatímco sestra se v jeho hrách vzdává svých dívčích rolí a přebírá role chlapecké.

Mladší sestra bratra popisuje hru s autíčky následovně: „*No třeba my si uděláme garáž a pak si tam uděláme silnice a pak si s nima hraje, třeba že děláme, že si zavoláme a tak. Někdy se s nima i honíme.*“ Z popisů her mladší sestrou se zdá, že z bojové hry sestra nejvíce vnímá přípravu podmínek pro hru. V samotné herní situaci, kdy se jezdí s autíčky, se více řídí instrukcemi bratra.

V popisech mladších sester bratrů se objevila také hra na vojáčky, která probíhá podobným způsobem jako u popisu v bratrském páru. Každý ze sourozenců vlastní určitý počet vojáků. Počet ve vlastnictví se z vyjádření sester liší mezi sourozenci přibližně o polovinu ve prospěch bratra. Tomuto faktu však sestra nepřikládá velkou důležitost, a ani s jeho zmíněním se neobjevují silnější emoce. Fakt je sestrou konstatován spíše neutrálně. Sourozenci dají vojáčky dohromady, rozdělí je na dvě vojska, která bojují tak proti sobě.

V popisech hry s vojáčky se sestra opět více než na děj boje zaměřuje na stavění válečných stanů, přípravy garáží pro auta atd.

c) Sportovní hry

Dle mladších bratrů sester zaujímají velmi četnou skupinu her sportovní hry. Mezi nimi se v rozhovorech objevily házená, stolní tenis, volejbal a fotbal. Sportovní hry mají ze zmínek dětí velmi soutěživý charakter. Většina výher podle bratrů stále připadá starším sestram. Např.: *A kdo víc vyhrává? „Tak to vyhrává spíš ta Dana, protože má delší nohy. Ale jako když to vyhraje, tak mi taky říká, že až jí přerostu, tak že to půjde líp mně.“* Přes vyjádřenou solidaritu ze strany sestry však sourozenci vymýšlejí strategie, jak ve výhře druhému zabránit. Mezi strategiemi na obranu proti výhrám protivníka se objevilo záměrné rozesmívání sestry ze strany mladšího bratra a tím oslabení její schopnosti uplatnit potřebnou sílu, anebo záměrné matení bratra ze strany sestry, která udávala jinou hodnotu poločasu např. při fotbale, aby zabránila poslední možnosti bratra dát gól. Bratr tedy používá více své vtipnosti a umění dělat obličejce, které sestru rozesmějí, a sestra spíše využívá vážnost, kterou u bratra má a spoléhá na umění přesvědčit bratra.

d) Stolní hry

Významnou skupinou her, která se mezi sourozenci objevila, jsou hry stolní. Jde především o karetní hry jako je např. „Prší“, anebo o hry typu „Člověče nezlob se“. Nejvíce se tyto hry objevovaly v sourozeneckých párech s větším věkovým rozmezím než pět let. Mladší sestry referovaly o tom, že hra s bratrem je baví i přes to, že bratr v uvedených hrách vyhrává mnohem častěji než ony samy. Např.: *A jak tě s ním baví ty hry? „No docela baví, ale von furt, když třeba hrajeme Prší, tak furt vyhrává, protože má na to prostě štěstí, je starší.“* Sestry k výhrám bratra projevují pocity zklamání, ale skutečnost vysvětlují stářím bratra a jeho zkušenostmi, anebo stářím bratra a s tím spojují větší štěstí.

Dále byla popisována hra Dračí hrad, kde si sourozenci vybírají postavy, za které hrají. Např.: *„To je taková hra, kdy si vybereš postavu a tam vlastně kupuješ pro ní vybavení, a potom jdeš do takovýho hradu, kde jsou příšery, poklady a musíš najít žezlo, který osvobodí tvaji zemi.“* Mladší bratři referovali o tom, že výběr postav je proměnlivý a necítí ve výběru konflikt. V jednom ze sourozeneckého páru se objevila také varianta této hry v realitě. Hra má pak velmi podobný charakter jako na papíře. Sourozenci si vyrobí potřebné pomůcky a zvolí si prostor v okolí domu, kde se hra bude odehrávat.

e) Stavebnicové hry

Mezi hrami tohoto charakteru se objevovala hra s legem. Mladší bratři rozlišovali stavební zájmy své a sestřiny. Např.: „*Já mám rád gotiku, jako gotický zbraně, tak většinou stavím hrady nějaký... a Káma spíš staví moderní domečky.*“

f) Škádlení

Škádlení se vyskytovalo pouze v rozhovoru se starší sestrou bratra s věkovým rozdílem 2 roky: „*Takže třeba když se jdeme sprchovat, já nebo Ríša, tak já za nim takhle přidu a začnu ho mlátit takhle tím pyžamem, no a to si jako hrajeme ze srandy.*“ V porovnání s možným konfliktem vzniklým za takové situace můžeme usuzovat na velmi tenkou a křehkou hranici mezi škádlením a skutečným mlácením a rvačkou.

a) Ostatní

V páru starší sestry a mladšího bratra se objevily soutěže, které se vztahují k náhodně nastalým situacím. Např.: „*Třeba různě soutěžíme, kdo votrhá víc jahod. Nebo tenhleten víkend jsme dělali soutěž, kdo zatluče rychleji dva hřebíky. Nebo jsme lezli na střechu, protože stavíme barák, tak kdo vyleze dřív.*“ Přesto, že tato hra má soutěživý charakter, není rozdělení výher a proher zmiňováno.

2.3.1.2. Aspekty herní situace

a) Herní preference a kompromis

Toto téma bylo popisováno zejména staršími bratry sester. Bratři se zmiňují o převažujících rozdílných přáních, která se týkají výběru hry. Vnímají rozdíl v oblíbenosti jistých her mezi sebou a sestrou. Rozdělují tak hry na ty, které považují více za své a hry, které jsou více sestřiny. Za své starší bratři považují stavění z lega, hry s autíčky, hry na střílečku. Jejich sestry preferují více hry s panenkami Barbie a s Kennem. Po tomto rozdělení přichází neutrální pole her vyplněné hrami sportovními, stolními atd. Přestože tedy bratři vnímají rozdíl ve vlastních a sestřiných zájmech, uvádějí, že na hrách se účastní společně. Jak vypadá situace před hrou u těchto sourozenců? Jakým způsobem se domlouvají a jak výsledky vnímají? Starší bratři uvádějí, že mají se sestrou zavedený systém postavený na kompromisu. Shodují se na tom, že se sestrami hrají hry s panenkami a sestry zase naopak hrají hry s autíčky a na střílečky. Pro lepší ilustraci uvedu ukázkou: „*Tak si to jako střídáme. Jednou si hrajeme s autíčkama, to co chci já, a jednou s barbinama a tak. Jeden den tak, a druhý den tak.*“ Kompromis tedy nezasahuje přímo do struktury hry, ale týká se časového rozložení a vyrovnávání počtu rozdílných her. Dovedeme si představit, že i přes tento dobře zavedený kompromis doprovázejí scénu před hrou situace, ve kterých jde o to, přetáhnout svého herního partnera na stranu

svého vlastního přání týkajícího se druhu hry. O konfliktech při výběru hry se bratři nezmiňují.

Další otázkou, která vzniká při pohledu na nesoulad týkající se výběru druhu hry, je způsob, jak tito sourozenci vyvažují iniciativu ve hře. Z rozhovorů s bratry se zdá, že díky rozdělení preference her není boj o iniciativu a režii nabitý tolika emocemi jako v páru dvou bratrů. Pole, které je u konstelace bratr-bratr nabitě rivalitními pocity a bojem o to, kdo bude držet uzdu, je zde spíše polem rozděleným na dané zájmy a tím i iniciativy a kompetence. Sourozenci při hře nemusí řešit boj o hlavní role. Ty jsou dány rozdělením her na moje a tvoje. Pro bratry je přirozené, že ve hře s panenkami Barbie bude mít režii v rukou spíše sestra a oni jí budou více podřízeni, a ve hře na střílečku tomu bude zase naopak. Z pohledu starších bratrů sester tak vlastně rozložení zájmů o konkrétní hry napomáhá úspěšnému rozřešení iniciativy a režie hry.

b) Přání hrát si a jeho variace

V rozhovorech s mladšími sestrami bratrů se objevila témata týkající se nesouladu přání hrát si. Tento nesoulad však není vnímán s takovou pravidelností a naléhavostí, jako jsme viděli u starších bratrů-bratrů. Nesoulad v přání hrát si se objevil u sourozenců ve třech formách.

První typ, který ponechám na kapitolu o konfliktních situacích, se týká zakončování her a vznikají kolem něho nabitě hádky i pranice.

Druhý typ nesouladu se týká času, ve kterém je hra jedním ze sourozenců požadována. V tomto případě vnímají sourozenci potřebu hrát si obecně jako vyrovnanou, ale referují o tom, že se někdy neshodují v čase. Zde pak vzniká prostor pro oba sourozence, aby uplatnili nějakou strategii řešení takové situace. Mladší sestry referují o tom, že se pokoušejí staršího bratra přemluvit. Spoléhají tedy na svůj řečnický um a doufají v jeho úspěch. Starší bratři z pohledu mladších sester mísí přemlouvání s vyhrožováním. Např.: „*Hmmm, občas se přemlouváme no. A von mi dělá, že mi třeba říká, že když si s nim nebudu hrát, tak mě zmlátí a tak.*“ *A co ty v takovou chvíli děláš?* „*Já jdu prostě rychle za mámou a ona se tomu nebrání, vona třeba vaří v kuchyni, nebo za tátou na počítač. A vždycky táta zakřikne Richarda „Nedělej to!“* Vyhrožování staršího bratra je zaměřeno na použití fyzické síly. Sestra referuje o tom, že se nebrání podřízením se, jak jsme to viděli často u mladších sourozenců v předchozích kapitolách, ale za zbraň používá útěk a účast rodičů. Útěk sestry nám naznačuje vzniklý strach ze splnění výhružky, a zároveň nechť se pod takovým tlakem podřídí.

Třetím typem nesouladu v přání hrát si je nesoulad vnímaný sestrami jako celkový rozdíl v rozložené potřebě hrát si. Sestry se pak více vnímají jako ty, které si chtějí hrát častěji než bratr a cítí se být odmítány. Takový rozdíl v rozložení přání hrát si nacházíme spíše u mladší sestry bratra s věkovým rozdílem nad pět let.

c) Místo her ve vztahu

Obraz her v sourozeneckém páru mladšího bratra sestry se v mnohém liší od ostatních popisů her staršími i mladšími sourozenci. Zdá se, že hra pro mladší bratry z tohoto páru není již centrální aktivitou sdílenou se sourozencem. Např.: *„Tak jezdíme na kole... a bavíme se, protože když tam není tatka a máma, tak se můžeme bavit o věcech, který jim nechceme říct, a když si to řekneme my dva, tak že ona sama to nevyřeší, ale když to vim třeba i já, tak jí s tím můžu pomoci.“* Vidíme, že nový aspekt povídání, sdílení vzájemných rad atd. se objevuje při popisu jedné ze sportovních her. Můžeme tedy usuzovat na to, že mezi dětmi se začíná objevovat ztráta vedoucí pozice hry jako hlavní aktivity k trávení volného času a přibývá povídání, utěšování, svěřování, udílení rad, povzbuzování atd.

V rozhovorech s mladšími bratry se kromě této změny objevoval další aspekt, který se zmíněným faktem úzce souvisí. Přestože se tento aspekt netýká přímo her, myslím, že je třeba ho zde pro lepší pochopení prezentovat. Bratři referovali o tom, že vztah se sestrou se v poslední době výrazně zlepšil. Např.: *„Chovali jsme se k sobě hůř a teďka už se k sobě spíš chováme jako brácha a sestra. Dřív jsme se chovali jako zvířata.“* Z popisu vztahu bratry můžeme pozorovat do rozhovoru pronikající srovnávání vztahu před tím a potom. Co je však ona dělící čára se můžeme jen domnívat. Změnu ve vztahu bratři popisují zejména v úbytku hádek a provokací a v přibývání vzájemné pomoci, pochopení a nalézání opory v sourozenci.

2.3.2. Konfliktní situace mimo hru

2.3.2.1. Typy konfliktních situací

a) Střety zájmů

Častým tématem pro hádku mezi bratrem a sestrou jsou dle popisů starších sester střety zájmů. Podobně jako v sesterském páru zde vystupuje nespokojenost starších sester s chováním sourozence a s plněním jeho povinností. Např.: *„Ale jinak chci, aby se naučil sám, jako třeba já sama vod sebe chci hrát na flétnu, tak si jí vezmu a jdu hrát. Ale von když se má třeba učit písmenka, tak mu to musí říct máma nebo táta.“* Chování mladšího sourozence nějak neodpovídá představám staršího sourozence a způsobuje vzniklý

nesoulad v sourozeneckém vztahu. Sestry tedy nejsou rozhořčeny nad přímým důsledkem chování bratra, ale spíše berou v úvahu jakýsi princip, otázku, co by už měl dělat a nedělá. Projevují nespokojenost nad bratrem a jeho chováním, a může tak vznikat pocit povinnosti nebo nutnosti toto chování nějak napravit a tím bratrovi vlastně napomáhat.

Taková pomoc však není vždy sourozenci kladně přijímána a možná není ani jako pomoc vnímána. Sestry referují o tom, jak jsou jejich přímé snahy učit či vychovávat sourozence odmítány nebo sabotovány. Takové chování pak sestry pocítují jako provokaci ze strany mladších bratrů. Např.: *„Včera jsem si něco četla, a von tu knížku položil a vzal mi ji a začal se šfouřit v nose, protože ví, že to nemám ráda, že se ho to snažím odnaučit, protože von je takovej...čuně (smích).“* ; anebo: *„Když já mu třeba řeknu, že se má učit, tak von řekne: „Né“. Tak já mu řeknu: „Běž se učit“ a strkám mu tam nějaký písmenka, tak von mě začne mlátit. Teď von mi už jednou dal skoro pěstí do čela, tak ho pak, že jo, já nejsem zas tak že to žaluju, tak si to nechám prostě jenom pro sebe, tak ho taky pak zbiju.“* Podle rozhovorů bych rozčlenila dva druhy tohoto jevu. Nepřímá reakce na výchovné snahy a tzv. sabotáž či bojkotování, je mladším sourozencem nezávislá na aktuálním podnětu, tedy přímé výchovné snaze staršího v danou chvíli (viz první ukázkou). Jde více o demonstraci, která se protahuje v čase. Přímá reakce mladšího sourozence, tedy odmítnutí péče v druhé ukázce, jasně souvisí s konkrétní výchovnou snahou staršího. Mladší sestry bratrů ve svých vyprávěních zmiňovaly rovněž provokativní kontroly splnění sestřiných povinností ze strany staršího bratra. Např.: *„Nebo se hádáme kvůli králíkovi, protože já ho čistím asi ob tejdén a on mi vždycky říká, že ho nevyčistím toho králíka, takže se potom hádáme...Von ho čistí víckrát, protože ho čistí kvůli tomu, že říká, že smrdí, že jsem ho špatně vyčistila, tak ho vyčistí ještě jednou.“* Vidíme tedy, že žádost staršího bratra o splnění svých povinností sestrou je ze strany sestry prožívána jako nárokování, kterému se brání hádkou a toto nárokování bývá často propojováno s kontrolou splnění sestřiných povinností, která dopadá spíše v její neprospěch.

Druhým významným blokem příčin hádek a sporů byly střety zájmů obou sourozenců. V rozhovorech nacházíme střety o místo. Jako v ostatních párech se i zde objevují spory o místo v koupelně. Dalším předmětem střetů zájmů se stávají věci, které sourozenci musejí sdílet. Např.: *„My máme sice dvě televize, v bráchově pokoji a v obýváku, a když se táta dívá na televizi a já se chci dívat na něco jinýho, tak se chci jít dívat k bráchovi, jenže von se dívá na to samý a nechce k tátovi, protože prostě k němu nechce...Tak se pak pohádáme, a někdy prostě začne mlátit, nó.“*

Třetí typ střetu zájmů se týká činností. Z pohledu mladších sester bratrů se objevuje konflikt v činnostech v závěrech her nebo škádlení, kdy sestra chce pokračovat např. v točení se, v honění atd. a bratr již nechce. Sestra neuposlechne bratrovo odmítání a pokračuje. Na tento přesah bratr reaguje hádkou, která se z výroků dětí někdy přemění ve rvačku.

b) Provokace

Starší sestry si stěžují na fyzické výpady mladšího bratra, které podle nich nemají žádné opodstatnění a jsou vnímány jako bezdůvodné a škodolibé. Např.: „*No protože je sprostěj, různě že jo mlátí jiný, třeba mě někdy, když mu nic neudělám mě začne mlátit.*“ Podobně i v rozhovorech s mladšími sestrami bratrů se velká část příčin sporů týkala stížností na bezdůvodné bouchání, mlácení či lechtání ze strany bratra, kterému nepředcházela žádná, pro sestry srozumitelná příčina. Např.: *Když takhle sedím, a on si jde umejt ruce, nebo jde okolo mě, tak mě vždycky musí bouchnout. A já protože se naštvu, tak ho taky bouchnu a pak je z toho velká rvačka.*“

Jiným typem provokace starších sester ze strany mladších bratrů jsou hry, které jsou založeny právě na provokování okolí. Např.: „*Prostě si hraje s panáčkama, máma koupila takový ty smrad'ochy, to je hrůza a já jsem se už z toho skoro poblínkala, to je smrad. To je hrozný, když vám to dá pod nos nebo k jídlu, to je nechutný úplně. Tak jsem mu říkala, že když to udělá, že ho zbiju.*“ Provokace mladších bratrů bychom mohli shrnout pod zásahy do osobního teritoria především v oblasti těla (mlácení) a dále pod provokace hrou (hra se smrad'ochy). Podobně hravá provokace se vyskytla v popisech mladších sester, kdy bratr prezentuje nepravou informaci před sestrami jako pravdu a po odhalení své lži se sestram vysmívá, že mu uvěřili. Tedy lidově řečeno napalování. Např.: „*Von si na mě furt vymejšlí takový, že třeba my máme jít s kamarádkou ven a on se dívá z okna a mě napálí „Už jede, už jede!“ a já se vždycky musím vyklonit z okna, jestli už jede, a vona tam není.*“

Mladší bratři popisovali provokace, které měly podobu slovních výpadů ze strany starší sestry směrem k mladšímu sourozenci, jako je nadávání a snižování nebo zesměšňování mladšího sourozence. Např.: „*Si ze mě každou chvíli dělá srandu a třeba mě dopálí, když řekne něco sprostýho a tak jí řeknu ať to nedělá. A když zase začne, tak jsem chvílku nafrněnej a potom jí to stejně odpustim.*“ Provokace starších sester mladšími bratry je podobného rázu jako provokace ze strany starších. Mladší bratři ve svých zmíenkách o provokacích sestry neuvádějí přímou příčinu, která by konfliktní situaci předcházela. Mezi provokace bratři zařadili především nadávání, urážení, posmívání se

atd., tedy souhrnně nejrůznější podoby slovních výpadů s cílem urazit či zesměšnit. Např.: „*A ona třeba zase když se jí posmívám s volejbalem, že jí to nejde, tak je chvilku nafrněná a potom taky řekne, že mě taky fotbal nejde úplně dobře. Ale třeba půl dne jsme na sebe dobrý a ten čtvrt den si ze sebe třeba utahujeme.*“

Jinou oblastí příčin sporů je podle bratrů neoprávněné žalování ze strany sestry. Např.: „*No a ona mi třeba řekne „Jdi do pr..“ a pak řekne mámě, že jsem to řek já.*“ Podle některých bratrů tedy častěji žaluje starší sestra a její žaloby jsou z jejich pohledu spíše svalování vlastní viny na bratry.

V popisech sporů mladšími sestrami se podobně jako v bratrském páru objevilo uplatňování síly a pozice staršího bratra k použití sestry jako nástroje pro plnění vlastních povinností. Např.: „*Nebo třeba se hádáme kvůli tomu, když je potřeba vyluxovat, tak von říká, že jsem nevyluxovala, nebo mi ještě nadává, že je potřeba vyluxovat, z myčky vyndat nádobi...*“ *A on Ti řekne, abys to udělala?* „*No, von mi to řekne a sám to ani nedělá.*“ *Takže máš pocit, že toho děláš víc nakonec?* „*No mám takovej pocit...My máme ty povinnosti rozdělený. Jeden tejdén luxuju já a jeden tejdén brácha.*“ *A když luxuješ ty, tak on ti nadává, že jsi to nevyluxovala pořádně a ať to vyluxuješ ještě jednou? O tom jsou ty hádky?* „*Nóó.*“ *Není to tak, že když má luxovat on, tak by chtěl, abys to za něho vyluxovala?* „*No, vono je to spíš obojí.*“

2.3.2.2. Způsoby řešení

a) Řešení vlastními silami

Z rozhovorů se staršími sestrami bylo možné vidět převažující tendenci sester řešit spory vlastními silami a tak se vyhnout žalování na bratra. Sestry referují o tom, že na fyzické výpady i na provokace hrou reagují použitím fyzické síly. Podobně i u mladších bratrů sester je jedním z nejčastěji zmiňovaných způsobů řešení sporu řešení z vlastních sourozeneckých zdrojů. Z předešlého popisu příčin konfliktů vidíme, že sourozenci spory často řeší oplácením. Oplata se váže na oplatu a vzniká tak slovní potyčka, která ústí ve zlobu a nepřátelství popsané však jako krátkodobé a ohraničené. Také mladší sestry referují o tom, že rvačky většinou začíná bratr tím, že je uhodí a oni na to reagují. Svůj způsob jak potrestat bratra tedy sestry nacházejí především v oplácení. Např.: *Já mu oplatím to samý, co mi udělal on.*“ Trestání sestry starším bratrem se v tomto typu sourozeneckého páru odehrává podle výpovědí sester především fyzickými výpady. Jak ale takové řešení sporu dopadá? Mladší sestry ve všech případech uvádějí, že rvačku vždy vyhrává jejich bratr. Např.: „*Nó, von samozřejmě vyhraje nad tím, takže zrovna nemám to*

nejlepší.“ *A jak to bereš, že on vyhrává? „Nó, tak jako už jsem si na to docela zvykla, zvykám si na to.“*; anebo: *Stane se někdy, že to vyhraješ ty? „Ne. Spiš musím ustoupit.“* V případech, kdy do sporu dále nezasahuje rodič tedy bratr také získává to, co chtěl a sestra se přizpůsobuje.

b) Účast rodičů

Téma účasti rodičů bylo dominantní zejména ve vyprávěních starších bratrů sester. Bratři popisují situace, kdy je ke sporu přizván rodič v roli autority - soudce a oba sourozenci s napětím očekávají, čí verze hádky bude uznána za pravdu a kdo bude viníkem. Často se zmiňují o tom, že mají pocit nespravedlivého trestu ze strany rodičů. Např.: *„No někdy mám pocit, že to za ní trochu odnáším. Někdy mě zlobí a máma vynadá mně. Tak mně připadá, že to není spravedlivý.“* *A zlobíš se? „No moc né. Vona je ještě malá, tak tomu nerozumí.“* Přestože bratři referují o tom, že pocit nespravedlivého trestu mají často, zároveň s touto informací nepřichází vyjádření agrese, kterou bychom v takové situaci mohli očekávat. Zdá se, že objekt, sestra nebo/a rodič, který vztek způsobil, není bratry považován za příslušný a vhodný k ventilaci zloby. V rozhovorech jsem zachytila několik dětí, které vztek na malého sourozence či rodiče za nespravedlivý trest nevyjadřují, možná necítí, potlačují. Pozitivní výsledek řešení sporu za účasti rodičů vnímají bratři spíše jako výjimečný.

Obraz vztahu tohoto sourozeneckého páru nám dotváří strategie, kterou bratři používají jako obranu proti žalování. V souvislosti s prožitkem častého nespravedlivého trestu, který za sebou nese informaci o větší důvěryhodnosti sestřiny verze sporu pro rodiče, můžeme dobře pochopit, proč se bratři snaží žalování tolik zabránit, a to i za cenu ztráty naplnění vlastního přání. Bratři referují o tom, že sestře raději vyhoví v jejích požadavcích, než aby si stáli za svým a nechali sestru žalovat. Např.: *„Ona chce hrát třeba na počítači, tak já ji radši pouštím.“* *A když jí tam nepustíš, tak ona udělá co? „Ona to jde říct mamce a žaluje“* *A co mamka? „Ona mi řekne, ať jí tam pustím.“* Zdá se, že bratři s velkou jistotou anticipují výsledek sestřina žalování, který je v jejich neprospěch. Hrozbu žalování, které by podle nich neslo nejen stejný výsledek jako je přímé vyhovění požadavku sestry, ale jistě další napomínání spojené s nepříjemnými prožitky, tedy bratři oddalují rezignací a snahou o urovnání situace bez použití síly a moci. Jedním ze zajímavých aspektů řešení situace sporu je podávání obětí ze strany starších bratrů. Ti referují o tom, že někdy před rodiči vezmou vinu sester na sebe a nesou za ně trest. Např.: *„Mně se stalo, že ji chtěli za něco potrestat, tak jsem řekl, že jsem to byl já. Vona je ještě malá, ještě to nechápe. Tak mně jí bylo líto.“* Můžeme usuzovat na to, že bratři pocítují se

sestrami empatii a něhu, a považují sami sebe za silnější a připravenější k přijetí trestu, ať už je to vlivem výchovy či jiných faktorů.

V sourozeneckém páru, kde byl věkový rozdíl nad pět let, starší bratři i sestry referovali o tom, že žádají rodiče o pomoc ve sporu se sestrou/bratrem proto, aby jejich řešení nezpůsobilo sourozencův pláč, za který by byli potrestáni. Tak vlastně žádají rodiče o hájení vlastních přání před malou sestrou, proti které nemají v ruce použitelné prostředky. Např.: „*No buď jí řeknu, aby mi to vrátila“ A povede se? „No moc né“ A co pak? „ Tak to jdu říct mámě, aby neřvala. Vona jí to nevezme, ale řekne aby mi to dala, a vona mi to buď dá nebo ne.“* Starší sourozenci se tedy vyhýbají žalování ze strany sestry/bratra sdělením sporné záležitosti rodičům a očekáváním jeho rozřešení ještě před tím, než se hádka rozvine. Vzdávají se řešení sporu vlastními prostředky a podléhají tlaku sourozence, ať už se týká vyhovění přání, anebo hrozby žalování.

Pro starší sestry bratrů žalování ze strany bratra není předmětem velkého strachu. Sestry bratrů neuvádějí, že by měly pocit častého nespravedlivého trestání, jako tomu bylo v ostatních sourozeneckých párech. Řešení rodiči popisují jako spravedlivé a nemají tendenci v něm předjímat znevýhodňující výsledek pro některého ze sourozenců.

Mladší sestry bratrů se o rodičovských zásadách vyjadřovaly nejednotně. V některých párech, byl rodič viděn zejména jako ochraňující prvek ve sporu, jinde se sestry častěji vyjadřovaly o rodičově nezájmu a tedy pocitu vydání na pospas bratrovi. V rozhovorech se sestrami také nacházím chvíle, kdy rodič potrestá obě děti a vyhne se tak přímému rozřešení sporu. Následkem toho vzniká koalice mezi bratrem a sestrou. Bratr je zde sestrou vnímán jako hodný a ochranný a sestry projevují vděk za to, že je v takovou chvíli s nimi. Starší bratři v rozhovorech také popisují situace, kdy rodič přítomný sporu, kterého děti chtěly v roli soudce a rozřešitele, přesune trest na oba dva a otázkou viníka se nezabývá. V takové situaci pak děti reagovaly stmelěním se sourozencem, potlačením sporu a společným řešením aktuální nepříjemné situace vzniklé mezi nimi a autoritou. Např.: „*Horší je, když je doma táta.“ A ten udělá co? „Tak ten přijde a seřve nás, že se pořád hádáme, a ať si to vyřešíme sami.“ A když odejde, co děláte vy? „No Adéla se rozbřečí, a začnem si stěžovat, jak máme zlý rodiče a tak, a tak se smíříme, tak se jako semknem k sobě.“* Starší bratři se v této situaci přesunují do role utěšitele a ochránce a odkládají vztek vzniklý v hádce.

2.3.3. Shrnutí

V sourozeneckém vztahu mezi bratrem a sestrou z pohledu staršího bratra silně vystupuje otázka preference rozdílných druhů her. Sestra má v oblibě především hry

s panenkami a bratr bojové hry v podobě her s autíčky a střilečky. Přes tuto odlišnost se sourozenci vzájemně účastní na hrách opačného pohlaví. Bratři referují o tom, že mají se sestrami zavedený kompromis, při kterém si střídají hry své a hry sestřiny. Dodržování kompromisu prezentují bezkonfliktně. Rozdělení her na „moje“ a „tvoje“ napomáhá rozřešení otázky iniciativy ve hře. Zdá se, že bratři a sestry z větší části respektují hlavní režii a vedení scénáře hry tím sourozencem, jehož typ hry se právě hraje. Rozdílná preference her a systém postavený na kompromisu se následně odráží také v množství jednotlivých typů hraných her. Z tabulky je vidět, že bratři hrají především hry bojové a hry s panenkami. Tyto dva typy her tvoří centrum zájmu sourozenců a jsou hrány nejčastěji z ostatních typů her. Okrajové části her v tomto páru tvoří hry stolní, stavebnicové a sportovní. Ačkoli bychom při těchto hrách mohli očekávat aspekt soutěživosti, bratři ho v rozhovorech nezmiňují.

Společným tématem pro všechny tři mladší sestry bratrů je nesoulad v přání hrát si. Ten se objevuje jak při počátcích tak zakončování her. Sestry dále uvádějí rozdíl v celkové potřebě hrát si, kdy mladší sestra vnímá sama sebe jako tu, která si chce hrát častěji. V sourozeneckém páru s věkovým rozmezím dva roky sestra prezentuje jako centrum her se sourozencem hry bojové a škádlení. Bojových her se sestra účastní v roli chlapecké. Druhá skupina sester, kde mezi nimi a bratry je věkové rozmezí větší než pět let, zmiňovala více stolní hry s bratrem a schovávanou. Zdá se, že na výběr her mezi sourozenci má vliv věkové rozmezí a s tím související sdílené zájmy. Sestry bratrů s větším věkovým rozdílem spojovaly se stolními hrami také otázku výher. Bratr je viděn jako ten, který více a častěji vyhrává než ony samy a jeho výhry jsou přisuzovány tomu, že je starší.

V sourozeneckém páru mezi starší sestrou a bratrem na první pohled vidíme menší množství sdílených her než v páru sesterském. Starší sestry referovaly pouze o hrách s danými rolmi a schovávané. V rozhovorech se objevily zmínky o tom, že sestra s bratrem chodí společně ven, ale hry v tomto smyslu zmiňovány nebyly. Ve volném čase sourozenců se vyskytly podobné přesahy her do reality a naopak jako byly popsány u sester. Reakce mladších bratrů na snahy svých sester vyučovat byly v popisech ostřejšího charakteru než v sesterském páru.

Obraz hry v sourozeneckém páru sestra – bratr zaznamenal z pohledu mladších bratrů v čase změny. Hra již podle bratrů není centrální aktivitou sdílení se sourozencem, ale nahrazuje ji podpora, povídání, sdílení atd. Podle bratrů tento posun místa her v sourozeneckém vztahu souvisí s celkovou změnou ve vztahu, která je charakterizovaná

především tím, že sestra není tolik kontrolující a zasahující, ale projevuje více zájem o povídání s bratrem než dříve. Centrum her v tomto páru tvoří hry sportovní, stolní a stavebnicové. V těchto hrách bratři zmiňují nejen soutěživost mezi sourozenci a strategie zabraňování výhrám (rozesmívání, matení atd.), ale také vnímají rozdílné preference her u sourozenců v rámci jednotlivých typů her. Ve hrách sportovních např. sestra preferuje volejbal před fotbalem, ve hrách stavebnicových preferují bratři stavění hradů před moderními domečky. Zde vidíme odraz rozdílů mezi pohlavími. Mezi sourozenci se objevují také hry „na něco“ popsané ve hrách s danými rolemi (učitelka a žák) a ve hrách s proměnlivými rolemi (hra na návrat do jiné doby). Rozložení her zaznamenalo v souvislosti se změnami ve vztahu změny především ve stabilitě rozdělených rolí na dominantní a submisivní. Rozložení pozic si mezi sebou sourozenci střídají, nebo ze hry úplně mizí. Oba typy her „na něco“ z výpovědi vycházejí ze sestřiny iniciativy.

Tabulka 5: Hry u sourozenců opačného pohlaví

A: Aspekty herní situace	starší bratři	mladší sestry	starší sestry	mladší bratři
Nesoulad v přání hrát si	0/3	3/3	0/3	0/3
Rozdíly v preferenci her	3/3	0/3	0/3	2/3
Otázka výher	0/3	2/3	0/3	3/3
Otázka volby rolí	0/3	0/3	2/3	1/3
B: Typy her				
Bojové hry	2/3	1/3	0/3	0/3
Hry s danými rolemi	0/3	0/3	3/3	2/3
Hry s panenkami	2/3	0/3	0/3	0/3
Škádlení	0/3	1/3	0/3	0/3
Sportovní hry	1/3	0/3	0/3	3/3
Stolní hry	1/3	2/3	0/3	2/3
Stavebnicové hry	1/3	0/3	0/3	2/3
Ostatní	0/3	2/3	1/3	2/3

Ve vztahu bratrů a sester v situaci konfliktu vidíme některé nové aspekty, které nám ve hrách zůstávaly skryty. Zdá se, že pro starší bratry ve sporech není důležitý tolik předmět sporu, jako tomu bylo v bratrském vztahu, ale více způsoby jeho řešení. Chlapci se vyhýbají přímým stížnostem na sestru a neuvádějí ani způsoby vlastních provokací sestry. Přesto z rozhovorů můžeme vyčíst, že hlavní skupinou příčin konfliktů v tomto vztahu jsou z pohledu bratrů provokace bratra mladší sestrou. Tyto provokace se týkají nejvíce zásahů do osobního teritoria v podobě ničení věcí, jejich schovávání atd. Druhou skupinou příčin tvořily střety zájmů, které se vztahovaly především k půjčování hraček.

V řešení konfliktů bratři více preferují řešení bez účasti rodičů. Referují o časté zkušenosti nespravedlivých trestů ze strany rodičů a tím i o pocitu důvěryhodnější sestřiny verze konfliktu. Bratři považují své sestry za ty, kteří z páru více žalují. Vzhledem k výsledkům žalování (nespravedlivým trestům) se bratři snaží takové situaci zabránit. Způsob, který k tomu používají, má charakter snahy o vyhovění požadavkům sestry. Tato forma přizpůsobení se je tedy obranou proti žalování sestry. Samostatnou kategorií řešení konfliktů jsou způsoby řešení, kdy bratři vystupují z role bratra a posouvají se do role ochránce (oběti starších a vznik koalice). S tímto jevem pak může souviset také nepřítomnost vyjadřované agrese při popisu konfliktů ze strany starších bratrů.

Mladší sestry bratrů považují za střed konfliktních situací provokace ze strany staršího bratra a střety zájmů mezi sourozenci. Starší bratr je popisován jako ten, který používá mlácení a fyzické síly, napalování, vyžaduje úslužnictví a kontroluje plnění sestřiných povinností s následným ukazováním lepší schopnosti povinnost vykonat. To bychom mohli shrnout pod zásahy do osobního teritoria v oblasti těla a úcty, a projevy nadřazenosti. Střety zájmů se mezi sourozenci odehrávají kolem míst v bytě, preferovaných věcí (televize), nebo činností (problém s ukončováním her). Nejčastěji zmiňovanými způsoby řešení jsou řešení ze sourozeneckých zdrojů v podobě protiútoků (hádky, rvačka), oplácení (bouchnutí) a následném přizpůsobení se sestry požadavkům bratra. Bratr je viděn jako ten, kdo v hádce i rvačce vyhrává častěji než sestra. Zásahy rodičů podle sester také hrají svou roli. Neobjevil se pocit nespravedlivých trestů, ale některé ze sester cítí podporu rodičů vůči bratrovým provokacím jako nedostatečnou.

Hlavní oblastí příčin konfliktů u starších sester bratrů jsou střety zájmů. Tyto střety se týkají především sporů o sdílená místa nebo hračky. Příbuznou kategorií příčin konfliktů jsou spory, které jsou vyvolány odmítáním sesterských výchovných snah a péče mladšími bratry a současně také odmítáním poslušnosti bratrů při hájení zájmů rodičů ze strany sester. Druhou skupinu příčin sporů tvoří provokace sestry ze strany mladšího bratra. Ty se odehrávají v podobě fyzických výpadů vůči sestře nebo jsou zaměřeny na vyvolání reakcí u okolí (např. hra se smrad'ochy). Řešení preferovaná staršími sestrami jsou řešení ze sourozeneckých zdrojů. Sestry popisují řešení protiútokem (fyzické tresty) nebo oplácením. Svůj způsob vypořádání se s bratrovou neposlušností hodnotí jako solidárnější řešení než sdělení sporu rodičům. Zde nacházíme rozdíl od starších bratrů sester, kdy bratři považují za mírnější řešení sdělení sporu rodičům než použití vlastních zdrojů. Rozdílná situace je u starší sestry bratra, kde je věkový rozdíl sedm let. Zde sestra

preferuje více řešení za účasti rodičů, než použití vlastních způsobů. Účast rodičů na trestu je sestrami vnímána jako spravedlivá a sestry bratrů jako jediné ze čtyř konstelací prvorozených nezmiňují anticipaci nespravedlivých trestů pro sebe.

Z pohledu mladších bratrů sester vidíme, že v tomto páru nastala změna, která napomohla k vyřešení mnoha konfliktů dlouhodobějšího charakteru. Zdá se, že díky tomu je vztah mezi bratrem a sestrou uvolněnější, otevřenější a méně soutěživý. Jako hlavní příčiny konfliktů bratři viděli oboustranné provokace. Jejich konkrétní formy jsme pozorovali v nadávání, snižování nebo zesměšňování sourozenců navzájem, tedy v zásazích do osobního teritoria v oblasti úcty. Konflikty mají podle bratrů pouze slovní charakter. Příčinou konfliktů bylo u dvou bratrů také žalování starších sester, které bylo bratry vnímáno jako lživé. Tento jev můžeme zařadit jak mezi příčiny, tak mezi způsoby řešení konfliktu. Sourozenci upřednostňují řešení z vlastních zdrojů a to především formou protiútoků (hádky), nebo oplácení stejnou mincí (zesměšňování atd.).

Tabulka 6: Konfliktní situace u sourozenců opačného pohlaví

A: Příčiny konfliktních situací	starší bratři	mladší sestry	starší sestry	mladší bratři
Provokace staršího ze strany mladšího	3/3	0/3	3/3	2/3
Provokace mladšího ze strany staršího	0/3	3/3	0/3	3/3
Střety zájmů	3/3	3/3	2/3	0/3
Hájení rodičovských zájmů ze strany starších	0/3	0/3	2/3	0/3
Odmítaná péče staršího	0/3	0/3	2/3	0/3
B: Způsoby řešení sporu				
Řešení ze sourozeneckých zdrojů	3/3	3/3	2/3	3/3
Vyhrožování	0/3	0/3	0/3	0/3
Přizpůsobení se	2/3	3/3	0/3	0/3
Přemlouvání	0/3	0/3	0/3	0/3
Skrytá pomsta	0/3	0/3	0/3	0/3
Protiútok	0/3	2/3	2/3	2/3
Oplácení stejnou mincí	0/3	3/3	2/3	3/3
Žalování starších	1/3	0/3	0/3	2/3
Žalování mladších	3/3	0/3	3/3	0/3
Řešení za účasti rodičů	3/3	3/3	3/3	1/3
Pocit nespravedlivého trestu	2/3	0/3	0/3	0/3

2.3.4. Interpretace

U sourozenců opačného pohlaví se shodně objevily nesrovnalosti ve výpovědích mladších a starších sourozenců. Ze záznamů pozorujeme, že výpovědi sester a bratrů spolu v mnohém nekorelují, nebo-li nezapadají do sebe jako v předešlých párech.

V páru staršího bratra a sestry jsou rozdíly znatelné především v popisech chování staršího bratra. Zdá se, že do vztahu těchto sourozenců zasahuje posun starších bratrů z mladšího školního věku do puberty, anebo jsou informace podávány z nějakého důvodu zkresleně. Vezmeme-li v úvahu věkový faktor, dovedeme si dobře představit, že vztah sourozenců, kde bratr je v mladším školním věku (viz popisy vztahu bratry) bude jiný, než vztah sourozenců, kde bratři prošli nebo procházejí pubertou (viz popisy vztahu sestrami).

Z výpovědí bratrů vidíme, že ve vztahu výrazně vystupuje potlačování nebo popírání zlosti a agrese ze strany bratra, a to jak vůči sestře, tak vůči rodičům. Z výpovědí mladších sester ale vidíme docela typické způsoby provokací ze strany staršího bratra, jako je dokazování nadřazenosti, mlácení atd., což neodpovídá popisům bratrů jimi samotnými. Kdybychom vzali v úvahu onen vývojový posun, napadá mě, že bratři jsou nuceni nepoužívat svoji sílu směrem k sestrám díky ochraně rodičů sestry a díky účinkům jejího žalování. Jsou také příliš brzy konfrontováni s nepoměrem fyzické síly u sebe a sestry a proto mohou svoji sílu prožívat jako něco ubližujícího nad únosnou míru. Odtud pak mohou pramenit přesuny do ochranné role, předávání řešení sporu do rukou rodičů a tendence k vyhovění požadavkům sestry. Jakmile sestry trochu odrostou a stávají se z části i partnery pro hádky a rvačky, začínají bratři pouštět ven i svoji sílu a vztek. Nemůžeme předpokládat, že by bratři celé dětství nevyjadřovali zlost. Zdá se však, že k potlačování otevřeného vyjádření vzteku mají přinejmenším v mladším školním věku tendenci. Ochrana a pomoc od bratrů je přijímána nejen sestrami, ale také chválena a podporována okolím. Starší bratři se v situacích vzniku koalice nebo oběti za sestru přesunují do role utěšitele a sestra zastává místo slabšího, utěšovaného. Co se v takové situaci odehrává pod povrchem se můžeme jen domýšlet. Vidíme, že vztek, který musel být v hádce přítomen, a který zabraňoval rozřešení sporu z vlastních sourozeneckých zdrojů, musel být při vzniku koalice na chvíli stmelení odložen, přesunut, přetransformován, potlačen. Otázkou pro starší bratry může v takové chvíli být, kam s ním. Bratři se ocitají v nové roli, která se posunuje z role rovnocenného hádajícího se bratra do role nadřazeného silnějšího utěšitele a ochránce. Takový posun a prožitek vlastní síly, kterou je potřeba iniciovat, může částečně kompenzovat tlak vzniklý ve sporu

a nahrazovat naději očekávaného uspokojení v řešení sporu za účasti rodiče, které se nedostavilo. Přirozená potřeba jistoty vlastního místa v rodině může být vyjádřena převlekem oné bolesti ze ztráty jistoty vlastní pozice do ochrany a do tendence k hrdinné oběti za sestru. Vzhledem k chybějícím výpovědím malých sester nemůžeme rozlišit, zda aspekt ochrany není jen částí chtěné a vybrané sebe prezentace a zlost je bratry z rozhovorů vystřížena kvůli nepříjemným pocitům viny atd.

V páru starší sestry a mladšího bratra můžeme z výpovědí obou sourozenců pozorovat podobný vývojový posun jako u starších bratrů sester. Starší sestry z vlastních výpovědí a zároveň z výpovědí bratrů, které se vztahují k době před změnou, mají velmi podobné charakteristiky jako starší sestry sester. Výrazně zde vystupuje aspekt péče a snahy pomoci sourozenci, což se projevuje jak při hrách, tak v realitě. Tyto projevy pomoci nejsou bratry přijímány a dochází díky nim ke konfliktům. Po změně jsou mladšími bratry viděny jako ty, které shlédly k bratrovi, kterého dříve přehlížely a pozvedají ho na svoji úroveň díky sdílení, svěřování se, udílení vzájemných rad atd. Mladší bratři se také v mnohém z popisů sester i mladších bratrů podobají mladším bratrům z bratrského páru. Projevuje se u nich soutěživost, která se ale nespécifikuje pouze na fyzickou sílu, ale zabírá širší okruh, který je vymezen sourozeneckými zájmy. Hraje zde roli um, inteligence, fantazie, nebojácnost atd. Vidíme, že ačkoli sourozenci prožívají vztah podobně jako děti z jiných sourozeneckých párů, nastává zde změna, která je v jiných párech sourozenců stejného pohlaví ještě vzdálená. Sourozenci se k sobě přibližují a začínají se více respektovat. Zdá se, že rivalita a negativní linie ambivalentních pocitů, které vztah v mnohém ztěžovaly, měly z nějakých důvodů šanci dojít na vyšší stupeň vyřešení než v párech stejného pohlaví. Můžeme uvažovat nad tím, že příčinou této změny pak může být právě menší rivalita a ambivalence mezi sourozenci opačného pohlaví. Zmenšená intenzita napětí tak dovoluje sourozencům udělat k sobě navzájem krok.

IV. DISKUZE

Kapitola o hrách a konfliktních situacích nám dala nahlédnout do světa sourozenců v mladším školním věku. Pozorovali jsme strategie dětí při hrách i konfliktech, jejich preference her, způsoby provokací a způsoby, kterými provokacím čelí. Mohli jsme vidět, jak se děti ve vztahu projevují, jak vnímají projevy svých sourozenců a jak na ně reagují. Informace, o kterých jsme četli, dávají tušit, že tyto vnějším okem pozorovatelné jevy jsou provázány, nebo přímo vycházejí z něčeho pod povrchem, na co můžeme jen usuzovat. Pojďme se nyní pokusit shromáždit to, co jsme zde rozprostřeli a uvažovat nad tím, jak tyto projevy souvisí s nálezy psychologů zabývajících se tímto tématem.

Pro lepší přehlednost jsem kapitolu rozdělila do dvou celků. Nejprve zopakují poznatky z předešlých kapitol (rekapitulace), a poté uvedu sebraná data a interpretace do souvislosti s myšlenkami a poznatky autorů (diskuze).

1. REKAPITULACE

	B-B	B-B	S-S	S-S	B-S	B-S	S-B	S-B
A: ASPEKTY HERNÍ SITUACE	%	%	%	%	%	%	%	%
Nesoulad v přání hrát si	80	0	0	50	0	100	0	0
Rozdíly v preferenci her	0	0	0	0	100	0	0	70
Otázka výher	80	100	0	0	0	70	0	100
Otázka volby rolí	40	70	100	100	0	0	70	30
B: TYPY HER								
Bojové hry	100	100	0	0	70	30	0	0
Hry s danými rolemi	60	70	100	100	0	0	100	70
Hry s panenkami	0	0	70	25	70	0	0	0
Škádlení	40	0	70	0	0	30	0	0
Sportovní hry	60	30	30	0	30	0	0	100
Stolní hry	40	70	0	0	30	70	0	70
Stavebnicové hry	40	0	0	0	30	0	0	70
Ostatní	60	30	30	75	0	70	30	70

	B-B	B-B	S-S	S-S	B-S	B-S	S-B	S-B	P /3	P/5
C: PŘÍČINY KONFLIKTNÍCH SITUACÍ	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Provokace staršího ze strany mladšího	80	70	100	0	100	0	100	70	100	100
Provokace mladšího ze strany staršího	60	100	0	100	0	100	0	100	100	100
Střety zájmů	40	0	100	100	100	100	70	0	0	100
Hájení rodičovských zájmů ze strany starších	40	0	100	25	0	0	70	0	0	0
Odmítaná péče staršího	0	0	70	75	0	0	70	0	0	50
D: ZPŮSOBY ŘEŠENÍ SPORU										
Řešení ze sourozeneckých zdrojů	80	100	100	100	100	100	70	100	100	100
Vyhrožování	60	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Přizpůsobení se	40	70	0	100	70	100	0	0	100	50
Přemlouvání	0	0	70	0	0	0	0	0	100	50
Skrytá pomsta	0	0	70	0	0	0	0	0	100	0
Protiútok	60	100	70	100	0	70	70	70	100	0
Oplácení stejnou mincí	0	100	70	25	0	100	70	100	100	0
Žalování starších	20	0	0	25	30	0	0	70	100	0
Žalování mladších	20	70	70	0	100	0	100	0	100	0
Řešení za účasti rodičů	40	100	100	100	100	100	100	30	100	0
Pocit nespravedlivého trestu	40	0	70	0	70	0	0	0	100	0

Pozn.: Všechny uvedené hodnoty jsou relativní četnosti. Tučně vyznačené písmeno značí pozici z určité sourozenecké konstelace, které je sloupec věnován, např.: **B-B**, znamená, že sloupec udává hodnoty starších bratrů-bratrů.

Z uvedeného přehledu v tabulce vidíme souhrnem informace specifikované v předešlých kapitolách. Rýsuje se nám zde několik zřetelně vystupujících znaků, ať už pro jednotlivé konstelace, sourozenecké věkové pozice, anebo pohlaví sourozenců.

Vidíme, že ve hrách dochází k rozlišení na dívčí, chlapecké a neutrální pole her. Chlapecké hry se soustředily především kolem bojových her (střílečka, honička s auty) a her s danými rolemi (Na teroristu a Američana, Krále a sluhu) a to v bratrském páru u starších i mladších bratrů, v páru starších bratrů a sester a u prostředních sester, které se účastní na hrách se svými bratry. Dívčí hry jsou soustředěny kolem her s danými rolemi (hry na učitelku, čarodějnici a služebnou) a u starších sester sester jsou také významně zastoupeny hry s panenkami. Hry s danými rolemi jsme pozorovali v sesterském páru,

v páru starších sester a bratrů a u prostředních sester. Zdá se, že mladší sestry bratrů tyto hry neinicují.

Sjednotlivými typy her souvisejí také aspekty, které v sourozeneckých párech a skupinách vystupují. Bojové hry a hry s danými rolemi u chlapců mají soutěživý charakter a tak se bratři více zaměřují na výhry a prohry. To nepozorujeme u starších bratrů sester, kde aspekt soutěživosti není zmíněn. Bilance výher a proher dopadá z obou směrů lépe pro starší bratry z páru. Ti prezentují jistotu o vlastní přesile a o výhrách a jsou také tak viděni mladšími bratry. Hry s danými rolemi u sester vyvolávají otázku rozdělení rolí. Rozdělení rolí u sester bývá neměnné a můžeme v něm pozorovat tendence k rozdělování na dominantní a submisivní role. Dominantní role zastávají ve většině her starší sestry a mladší sestry jsou více v pozicích submisivních. To neplatí pro sesterský pár s věkovým rozdílem jeden rok (starší sestra zastává rovnocenné nebo submisivní role). U sourozenců opačného pohlaví vidíme buď preferenci her jednoho pohlaví (např. hry s danými rolemi u starších sester bratrů), systém kompromisu, který byl popsán staršími bratry sester, anebo menší variabilitu hraných her a zaměřenost na neutrální pole her, jako jsou hry stolní, sportovní aj.

V konfliktech můžeme pozorovat, že starší sourozenci často čelí zásahům do osobního teritoria ze strany mladších a to především v oblasti věcí (brání, ničení, schovávání věcí), těla (bouchání) a úcty (nadávání, posmívání). Mladší sourozenci jsou podobně vystavováni těmto zásahům do teritoria v oblasti, těla, věcí, úcty a prostoru (zabírání stolu atd.). Některé zásahy do osobního teritoria mají charakter dokazování nadřazenosti ze strany starších sourozenců. To pozorujeme především u starších bratrů-bratrů, starších sester-sester a starších bratrů sester. Tyto projevy nadřazenosti se objevily v podobách vyžadování úslužnictví, přehlušování zájmů mladšího sourozence, dokazování lepší schopnosti vykonání povinností atd. U starších sester sester i bratrů se objevila snaha o výchovu, pomoc a péči o mladšího sourozence, která vyvolávala v mladších vztek a byla tak příčinou sporů. Zároveň jsme viděli snahy o hájení rodičovských zájmů, a to nejen u starších sester, ale také některých starších bratrů. Spory typu střetů zájmů se nejvíce objevily v párech s mladší sestrou. Četné zastoupení jsme viděli v sesterském páru, v páru staršího bratra a sestry a v sourozeneckých skupinách. Nejmenší zastoupení tohoto typu střetů se objevilo v párech s mladším bratrem, tj. v bratrském páru, páru starší sestry a mladšího bratra a v sourozenecké trojici.

Způsoby řešení měly nejčastější zastoupení v protiútku a v oplácení stejnou mincí a dále pak ve způsobech řešení za účasti rodičů. Výjimka se objevila u starších bratrů

sester, kteří v souvislosti s anticipací nespravedlivých trestů dávají přednost před protiútokem řešení vyhověním sestřiným požadavkům nebo přednesením sporu rodičům. Řešení protiútokem jsme pozorovali v podobě hádek a rvaček. Nejvíce rvaček se objevilo v párech s bratry a nejméně v párech s mladší sestrou, kde měly více podobu hádek. Kromě protiútoků se vyskytly některé specifické formy řešení konfliktů. Na příklad u starších sester sester a u sestry ze tří sourozenců jsme viděli převahu skrytých řešení ve formě strašení, ublížení ve hře a anonymní pomsty. Mladší sourozenci popisovali shodně navzájem podobný průběh řešení konfliktů. Po protiútku nebo oplácení stejnou mincí následuje jejich neúspěch ve sporu a nutnost přizpůsobení se nebo rezignace. To platilo nejméně pro bratry starších sester. Starší sourozenci v hojném zastoupení referovali o pocitu nespravedlivých trestů a věrohodnější sourozenský verze sporu pro rodiče. Těmto prožitkům se bránili obranou proti žalování mladšího sourozence. Starší bratři bratrů užívali spíše vyhrožování fyzickou silou nebo přizpůsobení se a starší sestry sester a prostřední sestry volily formu přemlouvání. Strach ze žalování mladších se vůbec neobjevil u starších sester bratrů.

2. DISKUZE

V této části bych chtěla dát do souvislosti nálezy výzkumu a prezentované interpretace s daty získanými v jiných výzkumech nebo s poznatky a teoriemi dalších autorů. Tato práce měla část deskriptivní, ve které byly popsány jednotlivosti sourozeneckého vztahu z hlediska projevů chování a prožitků dětí zachycených v jejich vyprávěních, a část analytickou, ve které jsem se snažila jít pod povrch těchto projevů a interpretovat je, hledat jejich význam.

Lze říci, že na úrovni deskripce nacházíme velmi podobná data těm, které již byly nalezeny v různých podobách ve výzkumech nebo klinické praxi autorů uvedených v teoretické části. Ve stručnosti uvedu některé nálezy vztažené k prezentovaným autorům. První oblastí jsou projevy rivality a projevy ambivalence. Zdá se, že díky společně sdílenému prostoru mezi sourozenci stejného pohlaví a společným přáním ve hrách vzniká oproti sourozcům opačného pohlaví intenzivní pole souběžných pozitivních a negativních pocitů a lze pozorovat zvýšenou soutěživost. Proto lze říci, že v těchto párech vzniká o to silnější ambivalence a rivalita. Stačí si vzpomenout jen na urputnost bojů a dobývání výher u bratrů, ať už ve hře nebo mimo ni. Podobně i Schachter ve svém výzkumu pozoroval, že děti stejného pohlaví, vzhledem k většímu množství společných tužeb vykazují větší sourozeneckou rivalitu, než sourozenci opačného pohlaví (viz

Schachter a kol. 1978). Dalším tématem jsou projevy touhy o moc. Téma moci, které mezi bratry zaznívá v podobě soutěživosti o větší sílu a fyzickou zdatnost a u sester ve formě péče a pomoci je v souladu s Bignerovým zjištěním z roku 1974, že všechny děti v mladším školním věku užívaly dimenzi moci při rozlišování sourozeneckých věkových rolí. (Bigner 1974). Zdá se tedy, že téma moci působí zespod na sourozenecké vztahy a podoba moci tak spoluurčuje jejich směr. Zároveň se zde objevuje rozdělení moci do věkových rolí, které je podobné rozdělení z Bignerova výzkumu. I v našem výzkumu je jako více mocný vnímán starší sourozenec než mladší sourozenec a to z obou stran. Zdá se, že v párech se starší sestrou je moc sestrami prožívána v pojmech péče a výchovy. Toto zjištění koresponduje s nálezy Bignera, že starší sestry užívají svoji moc více facilitačním způsobem, a že „facilitace starších sourozenců může být snadno spojená s aspektem moci a kontroly nad mladším sourozencem a může tak vytvářet základ pro ambivalenci“ (Bigner 1974). Mladší sourozenci byli díky své menší fyzické síle atd. odkazováni po neúspěšných bojích často k přizpůsobení se. Podle Bryantové se mladší sourozenci „účastní dyadických vztahových výměn, ve kterých prožívají menší moc a více požadavků na podřízené chování.“ (Bryant 1982, s. 103). Ve výzkumné literatuře jsem objevila informaci o tom, že starší bratři během mladšího školního věku vybízejí své mladší sourozence k tomu, aby byli fyzicky aktivnější a odvážnější (viz Longstreth a kol. 1975, In Bryant, 1982). Z našeho výzkumu tento výsledek přímo nevyplývá. Spíše se zdá, že mladší bratři sami mají vnitřní motivaci k překonávání staršího bratra v oblasti síly a tím i vyhledávají více příležitostí k dokázání vlastních schopností.

Vidíme tedy, že vybrané fenomény jsou pozorovány i v jiných výzkumech zaměřených na sourozenecký vztah v mladším školním věku. Mohli bychom takto pokračovat i dále. Přínos popisu jednotlivých fenoménů v této práci je v odkrytí detailních podob těchto jevů v konkrétních sourozeneckých konstelacích.

Deskriptivní část odpovídala na otázku: Co jsou hlavní témata sourozeneckého vztahu a jak se projevují v životě sourozenců? Na otázky proč tomu tak je a co z toho může vyplývat, se pokoušela odpovědět analytická část této práce. Z uvedeného je zjevné, že dominantním tématem, které se u sourozenců objevuje je téma vlastního místa a s ním související téma moci. Jakoby na povrch neustále vystupovaly otázky – jaký jsem, jaké mám místo v této rodině, na světě, ve vztahu se sourozencem, kdo z nás je lepší, jak si rozumíme. Příběhy sourozenců nám ukazují, jak důležitým vztahovým polem pro utváření obrazu o sobě samém a obrazu o svém místě právě sourozenecký vztah je. Zdá se, že je pro děti dějištěm bojů, spolubytí a sdílení, které je nabito často velmi silnými

emocemi. Na otázku distribuce moci v sourozeneckém vztahu se soustředilo, jak jsme mohli vidět, již několik autorů počínaje Adlerem, přes novodobé výzkumy Schachtera, Bignera, Bryantové po vzpomínky Jiřiny Prekopové na své dětství. Většina zmíněných autorů popisuje moc v sourozeneckém vztahu v jejich behaviorálních projevech. Ke kauzalitě aspektu moci v sourozeneckém vztahu se nejvíce ze zmíněných vyjadřuje Alfred Adler. Kromě psychologické literatury je toto téma již zachyceno v mýtech nebo biblických příbězích a poté bohatě rozředeno v beletrické literatuře. Je tedy vidět, že jde o téma staré, jako by základní, ke kterému se ti, kteří sourozenecký vztah popisují, dříve nebo později dostanou. Distribuce moci, s ním spojená soutěž a strategie jejího získávání, se ukázala v jednotlivých párech odlišná. Působí na ni tedy zajisté pohlaví dětí, jejich sourozenecká pozice a věkové rozmezí.

Alfred Adler měl za to, že základní motivační silou člověka je vůle k moci, která vzniká z dětského pocitu vlastní méněcennosti, nedostačivosti: „Každé chtění závisí na pocitu nedostatečnosti, méněcennosti a budí nutkání, sklon domáhat se stavu nasycenosti, spokojenosti a dokonalosti.“ (Adler 1999, s. 35). Pocit méněcennosti považuje za přirozený důsledek toho, že dítě samo nemůže uspokojovat své vlastní potřeby a je tedy neustále konfrontováno s vlastní slabostí. Pozorováním svého okolí vidí, že ostatní jsou na tom lépe, mají nějakou výhodu, pro kterou si mohou zabezpečovat své potřeby lépe. „Tak dítě začíná toužit po růstu, po tom, aby bylo stejně silné nebo i silnější než jiní, aby vyniklo nad ty, kteří jej obklopují a tedy nad ty, kteří s ním zacházejí jako by bylo podřízené a zároveň se jakoby sklánějí před jeho slabostí.“ (Adler 1999, s. 48) Podle Adlera je dalším stěžejním tématem ve vývoji dítěte pocit sounáležitosti, tedy pocit, že patřím mezi tyto lidi a zachovávám i jejich zájem. Dítě by se mělo v touze po moci učit zabývat se ostatními lidmi, uplatňovat svoji moc s ohledem na ně. Adler ale pozoruje, různé odchylky od tohoto ideálního propojení přirozené touhy po moci a aplikace pocitu sounáležitosti. Podle něho zejména tam, kde se dítě setkalo s neláskou v raném dětství, bylo rozmazlováno nebo zažívá nějaký druh fyzické nedostačivosti v podobě nemoci nebo handicapu, je vývoj uplatnění moci v sounáležitosti s druhými ohrožen. Adler zmiňuje tři chybné strategie: Buď se dítě příliš orientuje na vlastní moc a tvrdě ji prosazuje, nebo se po neúspěších o její získání stáhne z aktivního plnění životních výzev a spíše rezignuje, anebo se naučí spoléhat se na druhého, který ho životními obtížemi pronese a pomůže mu. K úspěšnému souladu pocitu sounáležitosti a touhy po moci tedy dle Adlera může dojít tam, kde je dítě milováno a zažilo pocit sounáležitosti s matkou, není ponižováno a zrazováno z naděje, že může být lepší a silnější (dobré a silné), má

možnost testovat si své vlastní síly a spoléhat se na sebe a zejména není vystaveno konstantnímu neúspěchu nebo znevýhodněné pozici při získávání moci, při růstu. Ke kategorii dětí ohrožených vznikem některé z rizikových strategií v dalších spisech přidává rovněž skupinu nejmladších, kteří jsou intenzivně vystaveni pocitu méněcennosti ve svém dětství a lze tedy předpokládat ohrožení v přílišné koncentraci na moc bez ohledu na druhé, nebo v zaujetí pasivního, rezignovaného, ustrašeného postoje k životním výzvám. Podle tohoto pojetí by pak s utvářením si vztahu k moci bojovali pouze mladší sourozenci. V našem výzkumu ale bylo rovněž pozorovatelné silné zaujetí pro moc staršími a to i těmi, u kterých byl věkový rozdíl od mladšího dítěte větší než 4 roky. Podle Adlera se životní styl dítěte, který v sobě nese již vztah k moci, upevňuje kolem pátého roku věku. Tito sourozenci by podle Adlera mohli mít při láskyplné výchově vyrovnaný pocit sounáležitosti s touhou po moci. My ale naopak vidíme často tvrdé prosazování nadřazenosti a posilování pozice. Při narození mladšího dítěte by rovněž tito sourozenci nemuseli být vystaveni intenzivnímu pocitu méněcennosti, který by pro ně byl těžko únosný a tak by je vrhl do nalezení si jiné „chybné“ strategie. Vždyť jsou silnější, chytřejší a starší než jejich malý sourozenec. Zdá se tedy, že do hry v touze po moci vstupuje ještě něco dalšího než prožitek méněcennosti. Kdybychom použili Adlerových termínů, pak možná právě otřesení vybudovaného pocitu sounáležitosti s matkou, s rodiči při narození mladšího sourozence může dítě vést k intenzivnější otázce moci. Z uvedeného plyne, že pravděpodobně i zkušeností získanou v průběhu života i po ukončení tvorby životního stylu lze narušit pocit sounáležitosti s okolím natolik, že si dítě začne hledat nějakou jinou strategii jejího uplatňování než tu, která by byla v souladu s okolím.

Ve výzkumu se dále ukázalo, že existují sourozenecké páry s určitou mírou soutěživosti a rivality, která je pro ně zdrojem radosti i trápení, ale není prožívána příliš bolestně. To jsme pozorovali zejména u párů opačného pohlaví, ale také víceméně u sester, kdy si mladší sestry našly zálibu v péči starší sestry při hrách. Ve všech těchto zmíněných sourozeneckých skupinách existovala mezi sourozenci odlišnost v cíli a tedy možnost dosažení úspěchu v daném cíli bez intenzivního boje, což jak se zdá, vnáší do vztahu větší spokojenost. Naopak tam, kde cíl byl stejný (u bratrů) jsme pozorovali často tvrdý a smutný boj s jasným výsledkem. Zdá se tedy, že uplatňování touhy po moci v souladu s pocitem sounáležitosti napomáhá rozdílnost zaměření snažení a získání úspěchu u sourozenců. Toto zjištění nekoresponduje s Adlerovskou touhou „být lepší než ten druhý“. Nelze říci, že dítě usiluje o nadřazenost nad sourozencem v každé chvíli a to

ani u druhorozených jak o nich Adler píše: „Ideálem druhorozených je být někomu nadřazený.“ (Adler 1994, s. 40). To se objevuje především tam, kde je stejný cíl. Zdá se spíše, že dítě touží po úspěchu pro sebe, po spokojenosti se sebou samým, která nemusí vznikat pouze tam, kde jsem někomu nadřazený. Zdá se, že děti, které mají šanci vyrůstat ve větší rozdílnosti v intenci, již dokážou vnímat, že neexistuje pouze jedna oprat', kterou držím buď já, anebo můj sourozenec, ale že každý z nás má něco, v čem může uspět.

Dále se ve výzkumu ukázalo, že ve vztahu k prosazování a získávání moci děti jakoby stále oscilují mezi různými řešeními. Přestože u většiny z nich lze pozorovat sklon k některým řešením, nelze říci, že by se na ně omezovaly. V toku jednotlivých rozhovorů na mě toto téma zapůsobilo jako téma, ve kterém se děti v tomto věku stále ještě hledají. Zdá se, jako by sourozenci měli vyšlapanou více jednu z cest řešení problému, ale stále ještě zkoušejí a uchylují se k jiným strategiím. Pozoruji zde tendenci k používání jedné strategie, ale rozhodně ne upevněný životní styl, který by dle Adlera měl po pátém roce života prolínat život dítěte.

V. ZÁVĚRY

Hlavním cílem mé rigorózní práce bylo hledat témata, která prostupují sourozenecký vztah v mladším školním věku. Chtěla jsem vytvořit náhled na to, o čem sourozenecký vztah v tomto věku je. Pro uskutečnění svého záměru jsem si zvolila formu kvalitativního výzkumu, ve kterém jsem díky slohovým pracím dětí a individuálním rozhovorům s nimi mohla nahlédnout do světa jejich sourozeneckých vztahů. Pro účely této práce jsem z mého výzkumu vybrala téma her a konfliktů. Na základě poznatků získaných z těchto dvou oblastí jsem se pokusila ukázat, jak děti svůj vztah se sourozencem vnímají a jakým způsobem ho reflektují. Díky několika autorům, kteří se problematikou sourozeneckých vztahů zabývají, jsem nálezy z výzkumu mohla vysvětlit v souvislosti s procesy rivality nebo ambivalence.

Popsané poznatky rozdělím pro lepší přehlednost do tří částí závěrů. Nejprve shrnu poznatky, které plynou z popisů podob her a konfliktů. Poté se zaměřím na souvislosti mezi těmito vnějšími projevy sourozeneckého vztahu a dynamickými ději jako je ambivalence a rivalita. Nakonec se pokusím odpovědět na otázku, která vedla můj výzkumný záměr, tj. jaká témata sourozenecký vztah v mladším školním věku provázejí a o čem tento vztah je. Po těchto závěrech nastíním svoji představu o oblastech v sourozeneckém vztahu, které by mohly tvořit předměty dalšího zkoumání.

1. ZÁVĚRY POPISU HER A KONFLIKTŮ

Při hrách je pro sourozence důležitou kategorií rozdělení dominantních a submisivních rolí mezi děti. Z rozhovorů vyplynulo, že **starší sourozenci zastávají ve hrách převážně dominantní role** (učitelka, král), **zatímco mladší sourozenci se her účastní v rolích submisivních** (žák, pacient, služebná). Podobný obraz pozorujeme v konfliktech. Starší sourozenci vyhrávají více sporů než mladší.

Další kategorií, která hrála roli, zejména v párech sourozenců s mladšími bratry, byl aspekt soutěživosti. Ta byla dětmi vyjádřena v počtu výher a proher přiřazených k mladšímu nebo staršímu sourozenci. **Ve hrách i konfliktech patřilo více výher starším sourozencům**, zejména starším bratrům-bratrům, zatímco výhry mladších byly považovány za vzácné a nabyté úskočnými manévry.

Kromě rozdělení rolí a soutěživosti jsme viděli aspekty typické pro děti podle pohlaví. **U chlapců vystupovala ve hrách i konfliktech zaměřenost na fyzickou sílu a zdatnost, zatímco dívky měly tendenci orientovat se na výchovu a péči.**

Fyzická síla u chlapců a péče a výchova u dívek byly dětmi popisovány jako atributy pozice moci. Kdo má větší sílu mezi bratry, požívá více moci, a kdo pečuje u dívek stává se do role autority, ve které je odmítán. Tyto dvě podoby moci byly dětmi přiřazovány ke starším sourozencům. **Pozice prvorozeného byla tedy vnímána jako pozice mocnějšího.**

V konfliktních situacích čelí prvorození zásahům do osobního teritoria v oblasti vlastnictví (braní a ničení věcí) a těla (bouchání) a starší sestry navíc odmítání jejich výchovných snah mladšími.

Mladší sourozenci čelí zásahům do osobního teritoria v oblasti úcty (nadávání), vlastnictví (braní věcí), prostoru (zabírání sourozencovy židle) a těla (bouchání) a projevům dokazování nadřazenosti ze strany starších dětí (vyžadování úslužnictví). U všech sourozeneckých párů se objevovaly střety zájmů mezi sourozenci.

V řešení sporů děti používají zejména formu protiútoků (hádky, rvačky) nebo oplácení stejnou mincí. Starší sestry preferují místo těchto přímých forem skrytou pomstu v podobě ublížení při hře, strašení apod. Starší bratři sester projevují strach z vlastní síly a dávají přednost ustoupení ze svých zájmů. **Mladší sourozenci se po protiútku, který často prohrají, uchylují k řešení přizpůsobením se.**

2. ZÁVĚRY K DYNAMICKÝM DĚJŮM

Sourozenecký vztah ve všech sourozeneckých párech byl popisován v pozitivních a negativních aspektech, které se vzájemně prolínaly. Z toho usuzuji na **ambivalentní podstatu sourozeneckého vztahu.**

Největší variabilita her a konfliktů provázená silnou intenzitou pozitivních i negativních prožitků se objevila v párech stejného pohlaví. **Mezi sourozenci stejného pohlaví tedy probíhá větší ambivalence než v párech opačného pohlaví.**

Společná přání a představy u sourozenců stejného pohlaví vedly k větší soutěživosti. **Zdá se, že čím větší je sdílení, tím větší může být rivalita mezi sourozenci.**

Tendence k dokazování nadřazenosti popisované u starších mohou souviset s nejistotou o vlastní prvorozenecké pozici v sourozeneckém páru, ze které pro ně plyne potřeba potvrzení této pozice. **Čím vyšší nejistota v prvorozenecké pozici, tím tvrdší způsoby důkazů o nadřazenosti.**

Mezi prvorozenými a později narozenými se objevil odlišný vztah k vlastní sourozenecké pozici. Prvorození, zejména prvorození bratři bratrů, prezentují pocit nároku na vlastní přesilu a jeho narušení vnímají jako křivdu. Později narození, zejména později narození bratři, nesouhlasí se samozřejmou větší mocí u starších a vnímají svoji pozici jako nevýhodnou. **Prožitek vlastní pozice se tedy u dětí vztahoval k distribuci moci mezi sourozenci.**

3. CELKOVÉ ZÁVĚRY

Na základě poznatků z mého výzkumu vysuzuji dvě stěžejní témata, která provázejí sourozenecký vztah v mladším školním věku. Prvním tématem je konfrontace s protichůdnými pocity ve vztahu se sourozencem a hledání jejich příčin a druhým tématem je účast rozdělených atributů mezi věkové role v procesu hledání identity.

Děti v mladším školním věku si uvědomují a docházejí ke konfrontaci se svými láskyplnými a nenávisťnými pocity vůči sourozenci. V jejich posuzování vztahu, sourozence i sebe samotných, pozorují snahu o hledání příčin těchto pocitů, snahu o nalezení zdůvodnění. Děti jsou zároveň konfrontovány s podobnou dvojí linií pocitů u svého sourozence vůči nim samotným. **Vědomé pozorování ambivalentních pocitů u sebe a sourozence vytváří v mladším školním věku důležité téma, ve kterém se děti pohybují a hledají odpovědi.** Jejich hledání mohu formulovat v otázkách, které byly implicitně vyjádřeny v popisech prožitků. Např.: *Mám ho rád nebo nemám ho rád? Proč si se mnou nechce hrát? Proč si se mnou chce tolik hrát a nenechá mě být na pokoji? Proč mě otravuje, mlátí, nadává mi, bere a ničí mi věci? Nemá mě rád? Proč mě nebere vážně a nedbá na to, co chci já? Proč mi je někdy tolik protivný? Proč se tolik hádáme? Čí je to vina?* Otázky nás odkazují k popisovaným situacím, jako jsou popisy charakteristik sourozence ve slohových pracích (viz rozdělení na hodného a zlého sourozence), nesoulad v přání hrát si a charakter konfliktních situací se sourozencem. Děti v mladším školním věku ve svých popisech uvádějí dva protichůdné pocity ze vztahu se sourozencem často vedle sebe a čelí očekávání, že by vztah měl být orientován pouze k pozitivnímu ladění. Konflikty se sourozencem je uvádějí ve zmatek. Pocity ze vztahu ještě děti neudrží v paralelních liniích, ale potřebují je dělit na dvě neslučitelné protilehlé strany. Pohybují se mezi nimi jako na kyvadle. Zjištění, že láskyplné i nenávisťné pocity k sourozeneckému vztahu nějak patří a jsou jeho přirozenou součástí, je stále ještě před nimi. Proto nejistota, na kterou stranu kyvadla se přiklonit, iniciuje u dětí snahu o

rozluštění základní otázky, zda se máme nebo nemáme rádi, a zvýrazňuje tak hodnocení vztahu v pozitivních a negativních aspektech.

S tímto tématem souvisí další oblast, kterou v analýzách výzkumu můžeme pozorovat. Zdá se mi, že v tomto vztahu, ve kterém děti popisují jakési sepjetí lásky a nenávisti, vymezují se jeden vůči druhému, ale současně hledají vzájemnou shodu a porozumění. Jako by ve vztahu probíhal boj o splnění dvou protichůdných potřeb. Být sourozenci nablízku, být s ním a cítit se s ním ve shodě a lásce a zároveň být vzdálen od sourozence, oddělit se od něho, být jiný než on. Zaklesnutí v lásku a nenávist se sourozenci od sebe navzájem vydělují, hledají si vlastní podobu, hledají si místo v sourozeneckém vztahu a vydobývají si respekt u sourozence. V popisech sourozeneckých vztahů zaznívá hodnocení výhod a nevýhod vlastní sourozenecké pozice, porovnávání těchto výhod a nevýhod s pozicí sourozence. Děti si tak vytvářejí vztah, postoj nebo hodnocení vlastní sourozenecké pozice, a posuzují ji v jistých atributech jako výhodnou nebo nevýhodnou. V souvislosti s bilancí týkající se pozice současně pozorují zápas při hledání vlastní identity. Sourozenecká pozice natolik určuje v mladším školním věku rozložení sil, že je s ní velmi úzce spjata vlastní identita dětí. **Děti docházejí ke konfrontaci s nerovnoměrným rozdělením atributů náležejících jednotlivým sourozeneckým pozicím a bilancují výhody a nevýhody vlastní pozice, vlastního údělu.** Otázky starších dětí odkazující k popsanému procesu bychom mohli formulovat následovně: *Proč mě nenechá, abych byl silnější? Proč mě neposlouchá? Jak to, že proti mně rebeluje, když je mladší? Proč já musím dělat tohle a on ne? Proč mám za něho zodpovědnost? Proč mi není vděčná/ý za pomoc?* U mladších dětí vznikaly otázky typu: *Proč je silnější a lepší než já? Proč chce být vždycky první? A proč se mu to povede a mě ne, když já chci být také první a tolik se snažím? Proč musí všechno řídit? Proč má lepší role a větší šance? Proč si může dělat tohle a já ne? Proč ji/ho musím poslouchat? Proč mi zasahuje do věcí?* Odpovědi na tyto otázky vznikají těžce a těžce se s nimi děti smiřují. V mladším školním věku pozorují boj o zvratnost daností, které sourozenci vnímají jako atributy své pozice, anebo boj o zachování jistých atributů pozice.

V sourozeneckém vztahu v mladším školním věku v oné horizontální rovině, kterou jsem pozorovala, vyvstávají tedy dvě témata, která určují charakter tohoto vztahu. **První téma je uvědomování si protichůdných pocitů k sourozenci, které jsou vnímané jako vzájemně se vylučující, tj. nenávist vylučuje lásku a láska vylučuje nenávist.** Tento postoj vybuzuje otázku, na které straně se náš vztah se sourozencem ocitá. **Druhé téma zasahuje do procesu hledání identity dětí, která je v sourozeneckém vztahu**

provázána s vlastnostmi náležejícími sourozeneckým pozicím. Zdá se, že děti vnímají atributy jako věc, kterou může vlastnit buď jeden nebo druhý z nich. Strach z toho, že by jim atribut mohl být odebrán, nebo strach o to, že vysněný atribut jim bude navždy odepřen, zesiluje souboj vyjádřený v konfliktech. V takovém boji sourozenci pomalu a na předu tisícerych zkušeností docházejí k tomu, že tyto atributy se mezi sourozence nedělí podle pozic, ale že každé z dětí jimi může být obdařeno nezávisle na sourozenecké pozici.

Dvě témata, nebo dvě dětské otázky spoluurčují konkrétní zaměření her a konfliktních situací, konkrétní výběr strategií k řešení sporů mezi sourozenci a vystupující aspekty herních i konfliktních situací. Jednotlivosti, které jsem popisovala v analýze výzkumného materiálu tak můžeme vnímat jako dětské otázky a jejich snahu o nalezení odpovědí.

Z popisu her a konfliktů pozoruji, že děti svůj vztah se sourozencem prožívají intenzivně a vážně. V této vážnosti je skutečná hloubka vyjádřená v jednotlivých popisech dětských myšlenek a prožitků, které jim my dospělí máme tendenci často upírat. **Díky času strávenému se sourozencem a intenzitě prožívání sourozeneckého vztahu se zdá, že právě v tomto vztahu si děti vytvářejí velmi důležitou část socializačního prostředí. V sourozeneckém vztahu se učí vycházet s osobou tak blízkou a v mnohém podobnou jako je sourozenec, učí se zvládat konflikty s ním a hledat si uspokojivé způsoby interakce, vynalézají si způsoby vlastních reakcí, ze kterých vznikají charakteristické sociální strategie. Sourozenecký vztah je tedy vztahovou rovinou v životě dítěte, která má na jeho vývoj nezaměnitelný vliv tvarovaný podle konkrétní podoby samotného sourozeneckého vztahu.**

4. NÁVRHY PRO DALŠÍ VÝZKUM

Zatím skrytým polem v sourozeneckých vztazích, které by bylo zajímavé pozorovat, je způsob transferu sociálních strategií užívaných se sourozencem do ostatních, zejména vrstevnických vztahů. Dále jsme viděli, že některé hry hrané se sourozencem přímo nebo zakrytěji odrážejí prožitky ze vztahu se sourozencem nebo s autoritami. Proto se domnívám, že by bylo přínosné prozkoumat přenos těchto prožitků do hry a způsoby jejich vyjádření ve hře. V tomto výzkumu byla zkoumána horizontální linie vztahu sourozenců, tedy linie sourozenec-sourozenec. Bylo by zajímavé doplnit obrázek o podobu vztahu s ohledem na vertikální rovinu, tedy já a můj sourozenec a vztah s rodiči.

V. Závěry

Dále by bylo zajímavé pozorovat dimenzi distribuce moci ve vývojovém měřítku, tedy jak se proměňuje v průběhu vývoje dětí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADLER, A. *Porozumění životu*. Praha : Aurora, 1999. ISBN 80-85974-76-2.
- ADLER, A. *Psychologie dětí*. Praha : Práh, 1994. ISBN 80-85809-22-2.
- ADLER, A. *Smysl života*. Praha : Práh, 1995. ISBN 80-858009-34-6.
- ADLER, A. *Umění rozumět*. Praha : Práh, 1993. ISBN 80-85809-04-4.
- ADLER, A. *Člověk jaký jest : základy individuální psychologie*. Praha : Orbis, 1935.
- BIGNER, J.J. Second Borns' Discrimination of Sibling Role Concepts. *Developmental Psychology*, 1974, Vol.10., No.4, 564-573.
- BRYANT, B. Sibling Relationships in Middle Childhood. In LAMB, M.E.; SUTTON-SMITH, B. (Eds.). *Sibling relationships : Their Nature and Significance Across the Lifespan*. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1982, s. 87 - 123. ISBN 0-89859-189-9.
- BURNETT, P.C. Children's Self-talk and Significant Others' Positive and Negative Statements. *Educational Psychology*, 1996, vol.16, No.1, 57-67.
- CAILLOIS, R. *Hry a lidé: maska a závrať*. Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998. ISBN 80-902482-2-5.
- CLEESE, S. R. *Rodina a jak v ní zůstat naživu*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-596-2.
- DALLOZ, D. *Žárlivost a rivalita*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-596-2.
- DAN, J. Sourozenecké vztahy a kvalita našeho života. *Propsy*, 1997, č.2, s.6-7.
- DRIJVEROVÁ, M. *To první a to druhé dítě*. Praha : Motto, 1993. ISBN 80-901338-7-8.
- DUNN, J; PLOMIN, R. Why Are Siblings So Different? The Significance of Differences in Sibling Experiences Within the Family. *Family Process*, 1991, vol.30, No. 3, 271-283.
- ESPIAU, G. Role bratrů a sester v procesu formování sexuální identity dívek ve věku 4/5 let. In ŠULOVÁ, L.; ZOUCHE-GOURDEN, CH. (Eds.). *Předškolní dítě a jeho svět*. Praha : Karolinum, 2003, s. 132 – 142. ISBN 80-246-0752-2.
- FÉCHANT-PITAVY, H. Role sourozenecké skupiny ve vývoji dítěte : Představení dvou výzkumných proudů. In ŠULOVÁ, L.; ZOUCHE-GOURDEN, CH. (Eds.). *Předškolní dítě a jeho svět*. Praha : Karolinum, 2003, s.109 - 119. ISBN 80-246-0752-2.
- FREUD, S. *Totem a Tabu : Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Praha : Práh, 1991.
- KREJČÍŘOVÁ, D. Od sourozenců se dítě učí. *Psychologie dnes*, 2000, č.2, s. 1-3.

Seznam použité literatury

- LEHMAN, K. *Sourozenecké konstelace: Pořadí narození a jeho vliv na osobnost člověka*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-430-3.
- LÉVI-STRAUSS, C. *Myšlení přírodních národů*. Liberec : Dauphin, 1996. ISBN 80-901842-9-4.
- MATĚJČEK, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- MATĚJČEK, Z. Sourozenci a vrstevníci. *Informatorium*, 2002, č.8, s. 10.
- MATĚJČEK, Z. Sourozenecká skupina. *Náhradní rodinná péče*, 2002, č. 1, s. 32-33.
- MATĚJČEK, Z.; LANGMEIER, J. *Výpravy za člověkem*. Praha : Odeon, 1981.
- MERTIN, V. Sourozenci: Rivalové nebo přátelé?. *Děti a my*, 1998, č.1, s. 16-17.
- MURPHY, R.F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-53-2.
- NETERDOVÁ, L. Žárlivost a rivalita. *Informatorium*, 2002, č. 8, s. 24.
- PREKOP, J. *Prvorozené dítě v rodině*. Praha : Grada Publishing, 2002. ISBN 80-7169-821-0.
- SCHACHTER, F.F.; GIUTZ, G.; SHORE, E. Sibling deidentification judged by mothers : Cross-validation and developmental studies. *Child Development*, 1978, No. 49, 543-546.
- SCHACHTER, F.F.; STONE, R.K. Difficult Sibling, Easy Sibling : Temperament and the Within-Family Environment. *Child Development*, 1985, No. 56, 1335-1344.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. ISBN: 80-7178-559-8.
- VANČUROVÁ, E. *Úvahy o dětech a lidech v rodině*. Praha : SPN, 1987.
- VANČUROVÁ, E. *Vztahy mezi sourozenci*. Praha : SPN, 1966.
- VARECKÁ, N. Opravník výchovných omylů. *Rodina a škola*, 2001, č. 12, str. 6-7.
- ZEMANOVÁ, A. Základní potřeby a sourozenecké konstelace. *Sociální práce*, 1999, č.2, s. 5-9.

PŘÍLOHA

OBSAH:

1. MOTIVAČNÍ PŘÍBĚH	99
3. UKÁZKY ROZHovorŮ	99
3.1. Mladší bratr bratra.....	99
3.2. Starší sestra sestry.....	104
3.3. Starší bratr sestry.....	107

1. MOTIVAČNÍ PŘÍBĚH

Představte si, že se vám zdá jak jdete jednoho úplně obyčejného dne ze školy domů. V parku pod stromem najdete raketu a víte, že s ní můžete odletět kamkoli se vám zachce. Máte chuť poznat něco nového a tak s raketou odletíte na úplně cizí planetu. Doletíte do veliké zahrady a pod jedním velmi starým ale košatým stromem schováte svou raketu a vydáváte se na průzkum. Uprostřed zahrady najednou uvidíte krásné jezero s několika tobogány a skluzavkami a hřiště s novými prolézačkami. Chcete se podívat blíž a trochu si pohrát. Na hřišti potkáváte malého chlapce, který se s vámi dá do řeči. „Ahoj, já jsem ufounek. Bydlím tady nedaleko. A jak se jmenuješ ty?“ ptá se. Vy jste rádi, že na hřišti nebudete sami a říkáte ufounekovi svoje jméno a také mu povídáte o tom, že jste na téhle planetě jenom na krátkém výletě a potom zase musíte zpátky domů na planetu Zemi. Ufounek vám říká: „Já už jsem u vás, na planetě Zemi taky byl a pozoroval jsem, jak tam žijete. Zjistil jsem, že je to úplně něco jiného než u nás. Třeba škola. U nás má každé dítě svého učitele a od něho dostává úkoly, které plní zase samo. U vás jsem viděl místnosti plné dětí, jak se učí společně.“ „To je normální, to si ani jinak neumím představit.“ říkáte. Ufounek pokračuje ve svých objevech ale dál. „A víš co je nejvíc zvláštní? U nás má každý svého tatínka a maminku, ale u vás na planetě Zemi jsem viděl některé děti, které večer chodí do jednoho domu a mají společné rodiče. Co to znamená?“ „No to jsou přece sourozenci, brácha a ségra.“ říkáte vy. „Já bych taky někdy chtěl mít takového sou...jakže?“ „Sourozence.“ „No, sourozence. Jenže u nás to není. Ale řekni mi, co to vlastně jsou ti sourozenci a jaké to vůbec je mít takového sourozence?“

2. UKÁZKY Z ROZHovorŮ

2.1. MLADŠÍ BRATR BRATRA (věkový rozdíl dva roky)

Popis: Drobný chlapec, mluví velmi potichu

Nejprve kreslí Test rodiny a Test začarované rodiny. Rozhovor začíná nad obrázkem.

Já: Tak kdo je kdo?

H: Brácha je pes, to je ňák... počkat to jsem já...teda já sem pes, brácha je vlk, táta je liška a máma je kočka.

Já: A proč jsi se začaroval do psa?

H: Někdy je hodnej někdy zlej.

Já: A máš rád psy?

H: Nó

Já: A brácha?

H: Ten je zlej...A táta je liška. Von je takovej jakov ychytralej, má dobrý rady, no a máma je hodná.

Já: Tak mi pověz něco o bráchovi. On je zlý, jsi říkal?

H: No, jak kdy.

Já: A co Ti provádí?

H: No votravuje mě, nadává mi. Třeba von chce, abych ho zbudil a když ho zbudim tak mi nadává, že ho budim a když ho nezbudim tak je to zase blbý...(ticho)...mlátí mě

Já: A kvůli čemu?

H: Že jsem blbej.

Já: Že Ti řekne že jsi blbej a začne Tě mlátit...

H: No.

Já: A ty mu před tím něco provedeš, nebo máš pocit že to dělá jen tak

H: Nó někdy...

Já: A co děláš, když tě mlátí?

H: Někdy se bráním.

Já: A když se bráníš, tak ta rvačka dopadá jak?

H: On to vyhraje (hořký úsměv), samozřejmě. Všude si hraje na kapitána, je vždycky král.

Já: A nikdy tě nenechá zahrát si taky na kapitána?

H: No většinou to je von. A někdy já, ale moc ne.

Já: A když si hrajete a on je kapitán, tak ty jsi co?

H: No já jsem prostě jeho sluha. „přines mi mobil..“ a takový.

Já: A jak Ti je v té roli?

H: No už jsem si zvyk...(chvíli mlčí).. Já jsem rád, že si na něco hrajem.

Já: Takže je to pro Tebe lepší být sluha než si na nic nehrát, tak to je?

H: Jo. My si pak hrajem ještě s Magikama s Pokémonama

Já: Společně si s tím hrajete?

H: No společně.

Já: A jak to vypadá?

H: No, já mám tým třeba zelenejch a von vdyc.. to.. červený, von má vdycky ten lepší balíček. Vždycky mě porazí. Protože to je anglicky a já zatím moc anglicky neumím, tak se mi zdá že si vymejší. Jo, když hraju na počítači tak von tam přijde s kamarádem a vyhodí mě.

Já: A zastane se Tě někdo doma?

H: Ne e.

Já: A co děláš když Ti něco provede? Jdeš to říct vašim?

H: Jo. Voni mi řeknou, ať si ho nevšímám.

Já: A jde to si ho nevšímát?

H: Ne nejde. Nebo já jsem první na televizi, von tam přijde a přepne mi kanál a že se chce dívat na to.

Já: A co ty uděláš?

H: Nic, nechám ho.

Já: A má to pro tebe nějaký výhody, že on je starší?

H: Asi ani ne.

Já: Chtěl bys být starší brácha ty?

H: Jo to bych chtěl. Mě se to moc nelíbí, že jsem mladší.

Já: A vy máte společnej pokoj s bráchou?

H: No.

Já: Je něco v čem by ses cítil lepší než je brácha?

H: (dlouho mlčí)...jsem určitě lepší na počítači a na playstationu, no. Tam jde vo to, kolik máte bodů, se vždycky vytahuju, že já mám víc.

Já: A co při těch hrách musíš umět, o co tam nejvíc jde?

H: No asi o postřeh a taky nápady to chce, jak to udělat, taková vynalézavost. Nebo když uklidím, tak nikdo si toho nevšimne a brácha mi hned „líný prase“, že jsem

Já: A proč, tomu nerozumím?

H: No právě, já to taky nechápu.

Já: A co vaši, pochválí Tě za úklid?

H: No pochválej no, ale většinou si toho ani nevšimnou.

Já: A brácha někdy uklízí?

H: Ne. Spíš opak.

Já: A máte nějak povinnosti rozděleny doma?

H: Ne to ne.

Já: Takže je to na vaší dobrý vůli, kdo se čeho ujme. A jak to dopadá?

H: Spíš je to všechno na mně. Von si udělá vždycky to lepší, uklidí si stůl, já mám vyluxovat, umejt nádobí, no..

Já: A ty si taky musíš uklidit stůl, že jo

H: No já už ho mám, já ho mám pořád uklizenej. No srovnat si peřinu musím, no. Luxovat, mejt nádobí, ale někdy je i hodnej docela.

Já: A kdy?

H: Že mi připraví většinou i snídani..

Já: A to Ti připravuje každý den?

H: Ne. Spíš výjimečně...(chvíli mlčí).. A někdy potom i něco chce. „Já ti udělal snídani tak mi něco udělej“.

Já: A povídáte si někdy?

H: No, spíš ne.

Já: A co děláš třeba když ti je z něčeho smutno?

H: Nechám si to pro sebe.

Já: Takže si ten smutek spíš prožiješ sám... a brácha ti o svých problémech někdy povídá?

H: Ne. No, že by chtěl radši sestřičku.

Já: A proč?

H: To nevím. To by podle mě bylo ještě horší.

Já: To máš docela složitý doma. A máš pocit, že se k vám vaši chovají stejně, nebo má někdo u nich výhody, nebo nevýhody?

H: Jo. Spíš stejně.

Já: A máš pocit, že se o ně můžeš opřít, když máte s bráchou spor, anebo je to spíš na vás samotných?

H: No, vono už je to spíš vyřešený.

Já: Je to už vyřešený? Jako to myslíš?

H: No když se hádáme, tak my jsme probudili mámu vo sobotě, no a vona nám voboum dala úkoly, takže už byl klid.

Já: A vnímáš to jako spravedlivý?

H: Eee, jó.

Já: I tehdy, kdy za to nemůžeš?

H: Jó.

Já: A co jeho baví?

H: Magiky hraje, dívá se na televizi, má rád vojáčky, má rád lego taky jako já, líběj se mu auta, takový ty sportovní,

Já: A jakej je?

H: Nó dobrej. Když není zlej, tak je bezva. Že je na mě hodnej, hrajeme si spolu, udělá mi snídani, bezvadnej den. Ale to je spíš výjimečně.

Já: A co tebe baví?

H: Pokémoni, autíčka, lego, nó, hrát na playstationu, počítač, uklízení, jak kdy a učení a taky jak kdy. Nejvíc asi matematika.

Já: A jste si s bráchou podobní?

H: No tak asi né. Ale vzhledem jsme si podobný.,

Já: A čím?

H: Vlasama docela, a vobočím. Jenom tím.

Já: A on chodí tady na tu školu?

H: No.

Já: Takže když jsi sem přišel tak už tě učitelé znali vid'. A jaký to bylo?

H: No bezva. Jsem známej.(tváří se potěšené, vítězně) Bylo to bezva na začátku.To pani učitelka ze družiny mi řekla „Míšo“ (jméno bratra), takže já už jsem šesták. (smích) Už chodím do šestý to by se mi líbilo.

Já: A pletou si tě takhle paní učitelky s bráchou?

HJ: No většinou. Náhodou.

Já: A jaký to je, lichotí ti to?

H: Nó je to bezva (nadšeně).

Já: Takže se ti to spíš líbí, když si tě spletou.

H: Nó.

Já: A potkáváte se s bráchou tady ve škole?

H: Nó jó. Tady jó.

Já: A kamarádíte tady spolu?

H: Docela jó.

Já: Stalo se ti někdy, že by se ti něco dělo a brácha by se tě zastal nebo naopak?

H: Ani né. Spíš se jen zdravíme a ták.

Já: A vyměnil by sis to někdy s těma dětma, které sourozence nemají, které jsou jedináčci?

H: Nó ani ne. Bylo by to asi smutný.

Já: A v čem to má výhodu mít sourozence?

H: Máš kolem sebe tó přátele, je si s kym povídat a hrát a není to nuda. Když se nudíte tak můžete jít za někym aspoň.

Já: A co se ti na bráchovi líbí?

H: Že si se mnou hraje nó, že je starší, že je chytřejší.

Já: A je něco co by jsi na něm změnil?

H: Eeee jo. To jeho že si všude jako hraje na kapitána a že aby nebyl tak to, aby byl starší jenom vo jeden rok.

Já: Je něco v čem bys řekl že vy dva jste úplně jiní?

H: Jo, že to, když hrajem nákou hru tak von hraje na pravidla a já ne. Mě to úplně štve když hraje na pravidla.

Já: Že je respektuje a ty je porušuješ...

H: No jako pořád je musím dodržovat, tadyto nemůžu, to nemůžu

Já: A ty bys byl radši kdyby ty pravidla vůbec nebyly?

H: Nó (šibalský smích).

Já: Nebo bys radši aby pravidla byly, ale aby tě brácha tak nekontroloval?

H: Nó nekontroloval. Tak. Mě vadí, že mě u toho hlídá.

Já: A jak probíhají rána než jdete do školy?

H: No já vstanu, chvilku se dívám na televizi, potom ho zbudim, on si jde vyčistit zuby, oblíkne se, no, potom se dívá na televizi a já už jdu do školy.

Já: Takže nechodíte spolu do školy.

H: Ne já chodím sám. Nebo von mi řekne, že na jeden seriál ho mám zavolat, a když ho zavolám, tak zjistí že to je na nic. No a vynadá mi, že za to můžu.

Já: To je těžký, vid'.

H: Nó.

Já: A my jsme se bavili o tom, jestli jsi v něčem lepší, je něco v čem jsi horší?

H: Praní, von je chytřejší, má lepší známky než já, dycky vysvědčení má lepší, potom se ještě vytahuje, že umí příklad a já jsem se to ještě ani neučil a pak se vytahuje, že já to nevím.

Já: A kdybys měl říct jestli je někdo po mámě nebo po tátovi?

H: Hmmmm já jsem určitě po mámě. Ale jsem jako doopravdicky spíš po tátovi, ale zdá se mě, že spíš po mámě.

Já: A proč?

H: Protože já uklízím a táta spíš ne. Máma vstává brzo a já taky, a táta tak ňák normálně. Ale v chování jsem určitě po tátovi, že sem hodnej, táta je taky hodnej, že mám trpělivost,

Já: A máma?

H: No máma je taková ráznější.

Já: A řek bys že v tom je po ní brácha?

H: No ten je spíš po nikom. Máma vždycky „Po kom ty seš“ (smích)

2.2. STARŠÍ SESTRA SESTRY (věkový rozdíl čtyři roky)

Popis: Rázná energická dívka.

Nejprve kreslí kreselné testy a rozhovor začíná od jejich popisu.

D: Tohle to jak jí zlobim, tonhle to je jak si stěžuje, to je maminka jak jí vynadáva, to je taťka jak mi chce dát na prdel a to je lvík jak se mi posmívá tůdle nůdle.

Já: A takže ty jí říkáš „lvík bubák přichází“? A často jí takhle strašíš?

D: Já jí pořád starším, protože mě provokuje.

Já: A jak tě provokuje?

D: Všechno mi bere, potom pořád žaluje, škádlí mě a eště, když píšu úkoly, tak mi drká do stolu. Schválně. Vždycky říká „Dostaneš pětku..“ (škodolibě) Ničí, krade hlavně, schovává, ráno jsem nemohla najít hudebku měla jí u sebe, a eště se mi posmívala, že mi jí schovala a to je asi tak všecko.

Já: No a takže, když tě zlobí, tak ty uděláš co?

D: Někdy jí vynadám, nebo postraším

Já: A jak jí nadáváš?

D: Jsi blbá, tě nenávidim, řeknu to mamince...ale nikdy to neřeknu, protože by zase řvala, a eště vždycky jí třeba něco udělám s chutí, no.

Já: Jako třeba co?

D: Třeba my se schováváme, hrajeme na schovku, já se schovám do skříně a vona otevře skříně a já jsem věděla, že mi něco schovala, tak já jsem schválně řekla: „lví budeme si hrát na schovku“, no a tak já sem se schovala do té skříně, jak otevřela skříně tak sem jí bouchla tou skříní (smích) a měla rozbitou hlavu (nabírá na pláč). Takže jela do nemocnice a zase sem to svedla (myslí schytala) já. (vysokým hláskem).

Já: A co pak?

D: Hmmm jsem musela vysvětlovat.

Já: A kdy se to stalo?

D: Asi tak před rokem, hmmm, jednou jsem jí vykloubila ručičku, že za ní visela, a jednou mi uďála i něco vona. Vona, když jí byly asi dva roky tak, vona měla tu dětskou motorku a vona takhle s ní jezdila a já sem přes ní přeskakovala, a lvík, teďkon chvílku stál s tou motorkou, já jsem skočila a uhla s ní a já sem zakopla a měla sem prst křivej na noze.

Já: A už je spravenej?

D: Nó.

Já: A jak Ti bylo, když se stalo to s tou skříní?

D: (potichu) Mamka řvala, křičela, křičela asi hodinu a potom mi taťka dal rákoskou, pak mě namočili do studený vody a musela jsem si jít lehnout v sedm hodin (nabírá na pláč a zároveň se směje), protože já sem jí tu hlavu hrozně moc tady (ukazuje na čelo) rozbila. Jinak jsou na mě rodiče hodný to jo. Tohle bylo výjimečný.

Já: A zdál se ti ten trest pro tebe spravedlivej?

D: Ne, vona taky dělá takovýhle blbosti.

Já: A jí nepotrestají?

D: Ne. No někdy jo, někdy se jí taky posmívám hehéč hehéč, vona se zase rozberečí. Někdy mi jí je líto, protože na chalupě mám spoustu kamarádů, a vždycky když provokuje, tak mi jí utíkáme, pak se vždycky dohodneme s kamarádkou, že jí řeknu že mi jí je líto, že tu nemá vlastně žádný kamarádky, nó takže, ale zase tó, jsme s ní, hrajeme si s ní potom, no a teď zase za chvílku ne, když začne provokovat (velmi našťvaně). Je to hrozný s ní. Já jsem si tak sourozence přála, vono to je tohle.

Já: A jak sis to představovala?

D: Já chtěla brášku. Nó protože sem si myslela, že ségra mi bude brát panenky, protože jsem měla jednu oblíbenou a nakonec mi jí zase rozcuchá, no a prostě jsem chtěla brášku,

protože jsem měla sourozence mladšího, kterej je hrozně rozkošnej. Tak já jsem ještě byla jedináček, takže jsem si přála jestli bych nemohla mít brášku a vona to byla sestřička nó.

Já: To jsi byla zklamaná, vid'. A tys říkala, žeš měla mladšího sourozence, to byl kdo?

D: Jo to byl bratranec. Takový miminko to bylo, jsem za ním byla v porodnici, no, tak jsem hned chtěla taky.

Já: A co by se Ti na tom líbilo?

D: Mě se na něm hrozně líbilo, že měl takový očička po babičce mojí, že byl takovej baculatej, a jak brečel, takový aaaaeee, že to bylo roztomilý.

Já: Líbilo by se ti starat se o něj?

D: Nó, já se vo něj starám. Von žije v Havířově a vždycky, když jsem v Praze, tak von vždycky prej na mě ukazuje fotku, vždycky takhle lítá s fotkou, no právě proto, von je hrozně hodnej, má mě hrozně rád, vždycky na mě kouká, když přijedu, vždycky jenom „Dada..“, no a když, von si hrozně rád hraje s autíčkama, on si takhle postaví z kostiček garáž a vždycky „auta zaparkované mám“, no a takový. On vždycky skáče „aaaa povedlo se mi to“, todle.

Já: Takže se ti líbí, že je veselej, herajete si a nezlobí tě. A sestřička?

D: Mám jí taky hrozně moc ráda, protože já se jinak s nikým nemám hrát doma, ale zase mě zase štve, že provokuje prostě, že je taková, prostě. Ale zase je na mě hodná vona. Někdy mi něco dá jo, třeba mi teď dala papíry, jsem neměla, ona má svůj pokojíček, já mám svůj pokojíček a já v pokojíčku neměla, tak jsem se zeptala, jestli by mi dala, ona mi dala asi takovejhle štos. Potom my jsme dřív s holkama sbíraly nálepky, ona taky, a za jednu nálepku jsem dala pět těch nálepek a mě jí bylo líto, takže jsem se zeptala lvíka, jestli by mi dala skoro celý album (smích) a vona mi to teda dovolila, ale říkala „Todlento nedávám,, todleto nedávám..“ no a tak jednu stránku mi dala. Tak jsem jí za to byla vděčná, no. Někdy jí koupim zmrzlinku za to a takhle.

Já: A na co si spolu hrajete?

D: No my často na schovávanou, protože máme docela velkej byt, potom jako hrozně zlobíme v posteli, vždycky chodíme k ní do pokojíčku tam se škádlíme, rodiče třeba se dívají na televizi, vždycky „HMMM Spěte!!!“ Tak rychle musím zalízt, nó a někdy prostě si hrajeme na učitelku, že vona je dítě a já jsem učitelka ve školce nó, tak vždycky že třeba nakreslí nějakej obrázek, já jí tam nakreslím smajlíka a ona vždycky se tomu raduje, nó. Někdy si hrajeme na gymnastiku, že jí učím sestavy, protože my spolu chodíme takže někdy si pustíme hudbu, dáme si žíněnky na zem a cvičíme, no.

Já: A od kdy cvičí gymnastiku?

D: Tak od těch tří. A vona stejně skoro nic neumí, takže (smích), jenom kotoul, most umí, no takový ty nohy za hlavu, placku a takhle.

Já: A myslíš, že jí to jde?

D: Tak vona je docela dobrá, jo, protože vona je tam nejlepší z těch nejmladších, zatím vona jediná skoro dostává odměny, vždycky že byla nejlepší. Takže já si myslím, že je šikulka po mně.

Já: A jak je to s tím, že je nevlastní?

D: No vona má jinýho tatínka. Takže je po něm se jmenuje. Taky mě někdy štve, že když se třeba zastává maminka lvíka, tak si někdy myslím, že maminka je taky XY, tak že se s tím nevlastním tátou vdala, tak že se zastavuje jí, protože vona je taky XY a já sem jediná YZ, no. Jedině můj křeček je taky YZ, nó.

Já: Hm, takže teď táta, se kterým bydlíte je nevlastní. A co tvůj vlastní táta?

D: Tohle je můj nevlastní no, vlastního mám v Americe, no takže já za ním jezdím jednou za rok, o prázdninách, ale zase na měsíc. A teď budou dva další YZ, protože můj táta má vlastně přítelkyni, s tou se chce vdát a ta jeho přítelkyně, moje teta čeká miminko. Ale taky bude nevlastní. (lítostivě)

Já: A jak je to dlouho co táta odešel?

D: Tak asi sedm let.

Já: Tak to ti byly dva, tři roky

D: Nó, já byla ještě malinká.

Rozhovor pokračuje nad kresbou začarované rodiny.

Já: Tak kdo je kdo?

D: Tohleto sem já kočička (smích), křeček je moje Evinka, nó to je lvík, to je hrůza a to je maminka jako beruška. A táta je kůň.

Já: A proč jsi začarovala tátu do koně?

D: Já nevím, ...

Já: Je to tvůj nevlastní táta?

D: Nó, von je takovej velkej, hodně velkej, hodně silnej, prostě takhle no. Já neumím nic jinýho nakreslit.

Já: Takže jsi ho tak namalovala hlavně proto, že koně umíš nakreslit?

D: Nó.

Já: A máš koně ráda?

D: Mám.

Já: A kdybys to nemusela kreslit tak v co by jsi ho začarovala?

D: Do mravence. Toho taky umím nakreslit.

Já: Ale kdybys nemusela kreslit, představ si to

D: Asi psa, ten je takovej hezkej, a hodnej. Taťka je na mě taky hodnej. Vždycky když mu o něco řeknu, tak von to udělá, třeba když se ho o něco poprosím, tak to udělá. Třeba ať mi vyrobí poličku a von mi ji vyrobil.

(Špatný záznam na kazetě.)

Já: A tobě se líbí berušky?

D: No taky no, ale hlavně spíš křečkové.

Já: A křeček je lvík vid'.

D: Nó, protože ten můj křeček je takovej pomalej jako lvík. Taky taková pomalá je docela i a pak je hlavně, jak se tomu říká, hrozně líná, je líná prostě, prostě jak křeček. No já sem chtěla kočičku, protože se mi kočička líbí, protože ji má můj bratranec, a protože ta kočička mě má hrozně ráda, ale pořád přede mnou utíká.

Já: A ty taky pořád před někým utíkáš?

D: Nó taky. Před nějakým vošklivým pánem. Mě mamka řekla, že když uvidím někoho, kdo na mě bude divně koukat, tak ať uteču. Tak na zastávce jednou na mě jeden divnej pán pořád koukal, tak já sem utekla.

(chybí záznam, povídá o kamarádkách)

D: Třeba když cvičíme gymnastiku a něco jí nejde tak vona hned „mamí dáda tó a tamto“ a já jí říkám „Iveto to musíš takhle a takhle“ a vona hned brečí.

2.3. STARŠÍ BRATR SESTRY (VĚKOVÝ ROZDÍL ČTYŘI ROKY)

Popis: Klidný, slušný chlapec, působí dospěle, solidně. Rozhovor navazuje na kresbu rodiny.

D: Udělal jsem sestru trošku větší...

Já: Proč máte všichni zdvižený ruce?

T: Nevím, jako že se radujem.

Ke kresbě začarované rodiny:

Já: Kdo je kdo?

T: Tohle jsem já, to je pes, to je mamka to je sova, tohle je tat'ka to je mravenec a tohle sestra Adéla, to je tučňák.

Já: Pověz mi proč jsi vás takhle začaroval?

D: Nevím, protože já jsem takovej divokej jako pes, mamka je hodná taková moudrá a tat'ka je hodně pracovitej a von maluje baráky, tak jsem ho dal jako mravence a sestra ta je hodná, milá, tak jsem jí dal tučňáka.

Já: Takže tučňáky máš rád?

D: Tučňáky mám rád nó.

Já: A jaký to vlastně je mít sestřičku?

D: Nó je to docela dobrý, ale pořád se hádáme skoro, pereme se často, ona pořád když jí sednu na postel tak vona začne ječet a začne mě mlátit, že jsem na její posteli. Já mám palandu nahoře a nechce se mi tam pořád chodit, tak jsem na její posteli a vona na mě pořád ječí. Nó a pak se jinak, když třeba přijedu ze školy v přírodě, tak si tři dny hrajeme třeba a nehádáme se, a pak to zase začne.

Já: A stejskalo se ti třeba po ní, když jsi byl na škole v přírodě?

D: No když jsem byl na desetidenním táboře, tak to se mi strašně stejskalo.

Já: A po čem se ti tak stejská?

D: No, že sem se neměl s kým hrát a na táboře jsme hráli skoro pořád tenis a mě to nebavilo, tak jsem se těšil až to skončí

Já: A pamatuješ si, když se narodila?

D: Pamatuju.

Já: A jaký to bylo?

D: Docela dobrý. Mě se podařilo, že mám sestru a ne bráchu, protože bysme se prali o hračky, a když jsme tam přijeli tak jsem ji viděl v nákupním košíku, voni tam neměli vozejky, tak tam měli ty nákupní košíky. Já jsem jí koupil takovou panenku, ale ona ještě neviděla. Pak jak byla doma, tak bylo lepší, když byla malá, než jak je teď velká.

Já: A v čem?

D: No, že byla taková hodnější.

Já: A máte společnej pokoj?

D: No společnej. My máme největší pokoj z bytu.

Já: A ty jsi byl rád, že máš sestřičku, a jak je to teď?

D: No teďka bych chtěl radši bráchu.

Já: A proč?

D: Nevím, že bychom si víc hráli, ale pak zas mi mamka řekla, že bysme se prali vo ty hračky tak jsem zase rád, že mám sestru.

Já: Takže hlavně kvůli těm hračkám a ještě kvůli něčemu?

D: No tak já mám kamaráda, kterej má bratra, a voni se pořád perou o kostičky a o všechno.

Já: A vy se se setrou o hračky neperete?

D: Né. Jen když chci něco pučit nebo vona něco chce, tak se dohadujeme. Ona chce hrát na počítači, tak já ji tam radši pouštím.

Já: A když ji tam nepustíš, tak ona udělá co?

D: Ona to jde říct mamce a žaluje.

Já: A co mamka?

D: Ona mi řekne, ať jí tam pustim.

Já: Takže nakonec to stejně přijde.

Já: A co se Ti na ní líbí?

D: Že je spravedlivá, že třeba když má jeden bonbón, tak ho dá třeba mě, že se dělí. Akorát to půjčování.

Já: A co si od ní třeba chceš půjčit?

D: Nó třeba modelínu, tak já jí řeknu jestli by mi to nepůjčila a vona řekne, že ať jí pustim na počítač. A já řeknu mamce, aby mi jí půjčila a ona mi jí musí půjčit. Ale jednou jsem jí dal do kufříku pár kousků z lega a ona si je tam nechala. Ale to jsou zrovna ty nejlepší a tak já někdy, když není doma, tak jí je tam chodim měnit za nějaký jiný kousky. Horší je když je doma táta.

Já: A ten udělá co?

D: Tak ten přijde a seřve nás, že se pořád hádáme, a ať si to vyřešíme sami.

Já: Tak a pak odejde a co se děláte vy?

D: No Adéla se rozbrečí, a začnem si stěžovat jak máme zlý rodiče a tak, a tak se smíříme. Tak se jako semknem k sobě.

Já: Jak Ti je, když třeba vaši za něco Adélu potrestají?

D: No, já jednou mě se stalo, že ji chtěli za něco potrestat, tak jsem řekl, že jsem to byl já. Vona je ještě malá, ještě to nechápe. Tak mě jí bylo líto. A pak mi za to poděkovala.

Já: A je něco, co kdybys mohl, tak bys na ní změnil?

D: No, já bych chtěl, abychom se miň hádali.

Já: Hmmm.

Já: A na co si spolu hrajete?

D: No mi třeba si hrajem s barbínama, vona má i toho..i Kenna, tak já dělám s tím Kennem že jsem jako taxikář a vozím ty barbíny. Nebo si hrajem s legem, že stavíme z lega, a nebo mi máme doma takovej ten koberec, jak jsou na něm silnice, tak si hrajem s autíčkama. Jenže ona už mi jich několik rozbila, tak já ty nejlepší si schovávám na skříň, aby tam nedošáhla.

Já: A co tě baví, co rád děláš?

D: Já mám hrozně rád mašinky a baví mě stavět modely. Já bych chtěl tó, voni maj takový vagónky za 150 Kč a těch bych chtěl co nejvíc, abych měl dlouhej vlak.

Já: Hmm a co ještě tě baví?

D: Já rád skejtuju, rampy, kolo, kolečkový brusle a ták.

Já: Uměl bys říct, jak často přes den jste se ségrou spolu?

D: My bydlíme na Černým mostě, tak nás táta vozí sem i domů. Mě do školy a Adélu do školky. Takže většinu času strávíme tady na Letný. My třeba po škole nejedem hned domů, ale jezdíme tady na bruslích a ták.

Já: Ona jezdí taky?

D: Nó, ale vona jezdí pomalu a špatně, ale pude jí to. Takže jsme spolu vlastně v autě a tó tam si hodně povídáme, co bylo ve školce, co bylo ve škole.

není slyšet, mluví o tom jak se dvakrát vybourali s autem a jak z toho měl šok.

Já: A když jste doma, stává se někdy, že bys ji musel hlídat?

D: Já jí hlídám, když jde ven.

Já: A nevdí Ti to, nešel bys radši za klukama si hrát?

D: Já radši hlídám Adélu, když lítá kolem baráku s holkama, než jít za klukama, protože já mám strach, aby se jí třeba něco nestalo, nebo se bojím, aby se neztratila, to bych se pak o ní strašně bál. Já ale někdy podvádím. Když třeba žaluje, tak si něco vymyslim.

Já: Jo? A co třeba?

D: Nó jako abych nedostal, ale to je tak jednou za rok. Já totiž strašně nerad lžu, mě je pak strašně.